

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie
Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@hetnet.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westerwolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: • 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijksse bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: • 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage:F.Jager
e-mail: fjager@wxs.nl

niets uit dit tijdschrift mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 24, nr. 1

maart 2003

Inhoud

- 1 Inhoud
- 1 Van de redactie
- 2 Een nederslag gepl eegd i n 1620
(K. Bi j sterveld)
- 5 Vraag
- 6 De geheimzinni ge Poaterbörg te
Onstwedde (VI) (H. R. Ai ki ng)
- 8 Westerwol ds export
(A. Mi gchel s)
- 11 Recti fi cati e
- 12 Ni euwj aarswensen
(J. S. A. Hui zi ng)
- 15 De gl aspi oni ers i n het veen
(P. Scheper / J. A. Zwaag)
- 16 Boerderi j en i n het kerspel
Vri eschel oo (B. Roossi en)
- 18 Een oud stuk ui t 1327
- 20 De zi l veren vogel (IV)
- 25 Afkoop van de Krabbenbrug bij
Wedde. (G. Nobbe)
- 26 Tij dschri ften en jaarboeken
- 28 Bl advul l i ng

Van de redactie

Wegens omstandigheden ontvangt u dit tijdschrift ruim 5 weken later dan gepland. Een nieuwe baan zorgt ervoor dat ik zelf minder tijd heb om artikelen te schrijven of bijdragen van anderen aan te vullen en te corrigeren. Meer dan ooit ben ik daarom afhankelijk van de bijdragen van andere leden, van u dus! De weinige vrije tijd die ik heb, besteed ik graag aan de samenstelling van dit tijdschrift.

Hebt u plannen om zelf iets te publiceren, kent u iemand die een artikel voor ons tijdschrift kan en wil schrijven, of hebt u suggesties voor een artikel, laat het ons weten. Met name genealogie is hard nodig.

En natuurlijk is uitbreiding van het redactieteam van harte welkom!

Dank voor uw medewerking,
Theo Hofman

Een nederslag gepleegd in 1620

De zaak van Geert Coenes

Klaas Bijsterveld

Bij het doornemen van de ingekomen stukken, ontvangen door burge-meesters en raad van de stad Groningen (B&R), vond ik in het jaar 1622 enkele stukken over een gepleegde nederslag in de jurisdictie Wedde.

Aan de hand van de korte getuigenverklaringen en andere archiefbronnen valt het volgende te reconstrueren:

Moord op Luiken Engels

Op 10 juli 1620 werd ten huize van Albert Jacobs *bruggerichtinge* gehouden. Albert Jacobs had een herberg waar gedronken en overnacht kon worden. Harmen Remmerts uit Vriescheloo woonde destijds in de herberg en was daar tijdelijke bediende. Hij hielp bij het schenken bij allerlei festiviteiten en ook tijdens deze *bruggerichtinge*.

De aanwezige personen lieten zich het bier goed smaken en volgens de getuigenverklaringen van enkele van de bezoekers als Jan Luikens, Jan Hindriks, Harmen Smit, Alert Jans Crudener en Geseke de huisvrouw van Ude Eltkens waren er geen ruzie's geweest. Toen het tijd werd om weer eens naar huis te gaan kreeg Geert Coenes een woordenwisseling met de vrouw van Luiken Engels. Luiken zelf had van het vele bier hoge nood gekregen en *schlaende sein water aff*. Terwijl *Luiken Engels bueten d'doere gestaen ende gewa-tert* was Jan Luikens net bezig op zijn wagen te klimmen om naar huis te gaan. Hij zag Geert Coenes met een mes in zijn hand op hem afkomen. Snel trok hij toen een *runge* uit zijn wagen om zich te verdedigen, maar gelukkig voor hem liep Geert door naar de vrouw van Luiken.

Met het mes in de hand heeft Geert haar een duw gegeven. Luiken zag het gebeuren en probeerde tussenbeiden te komen. Hij trok Geert van zijn vrouw af, waardoor beiden kwamen te vallen. Luiken viel boven op Geert en toen zijn de dodelijke steken toegebracht. Luiken was nog net in staat om weer op te staan en een stap te zetten. Onder het uitroepen van *ick hebbe all genoech* viel hij levenloos voorover op zijn gezicht op de grond.

Jan Hindriks die het ook heeft zien gebeuren trok snel het mes uit de hand van Geert Coenes, waarna Geert weg is gelopen.

De overledene Luiken Engels werd in het huis van Albert Koilers gedragen en direct is de gerichtsdienaar Berent Luppes opgetrommeld om de wonden te inspecteren. Hij constateerde dat het lichaam aan de rechter kant van zijn *gemachte* twee wonden had en één aan de linker kant. Er midden overheen zat een dusdanig grote wond dat de *gemachte* voor een gedeelte gescheiden was. De diepte van de wond was niet te zien, maar het was *beell gequetzet*.

Geert's eigen verklaring komt ongeveer op hetzelfde neer, maar hij verklaarde wel zeer dronken geweest te zijn. De worsteling wist hij zich nog wel te herinneren, maar niet de steken. Het was hem wel opgevallen dat zijn hemd erg bebloed was. Hij heeft toen een schoon hemd aangetrokken en de nacht verder doorgebracht in een weiland. 's Ochtends bij het ontwaken is hij naar Oost-Friesland gegaan en daarvandaan naar de omgeving van Munster.

Was Geert Coenes nu een persoon die veel in aanraking kwam met justitie?

In het breukregister van 1610-1614 komt hij een vijftal keren voor in verband met schelden en het plegen van lichte verwondingen. Zo heel erg zeldzaam was dat laatste in die tijd echter niet, er werden vele boetes gegeven voor 'reale injurie's'. Wel valt het op dat hij op 07-05-1614 beboet wordt omdat hij Harmen Coenes *ahn den munt en geringe wonde gedahn* heeft.

Veroordeling

Geert Coenes heeft zijn straf een tweetal jaren kunnen ontlopen. Hij zal kort voor 13-08-1622 wel in hechtenis genomen zijn door de drost van Wedde. Op die datum komt bij B&R een verzoekschrift binnen om pardon, welke wordt afgewezen. Nogmaals op 22-08-1622 wordt er een beroep gedaan om zijn leven te sparen en hem vrij te laten. Als reden geeft hij op dat hij wel tot een akkoord over het bloedgeld kan komen met de weduwe van Luiken Engels. Naar aanleiding van dit verzoek sturen B&R de drost een brief om informatie over de zaak, ter beoordeling van een eventuele gratie. Ondertussen had ook zijn broer Harmen Coenes (dezelfde als eerder genoemd?) een verzoek bij de drost ingediend. De drost stuurt op 24-08-1622 de processtukken aan

B&R, samen met een brief dat Geert *mit perikel tot groote moeite ende costen gevangen wortt holden, overmits geen versekerde gevenckenisse opt hoes Wedde is, ende d' gevangen boven d' banden anden hals benen und handen nacht ende dach mit hoesluden bewaket wortt, sorgende dat he doer hulpe van soldaten, die he bekopen muchte, los geholpen muchte worden.*

Hierop komt van B&R een schrijven van 28-08-1622, waarin ze aangeven dat ze het verzoek om pardon te voorbarig vinden, want eerst moet er op de normale manier recht gesproken worden. Pas als de verdachte schuldig wordt bevonden, dan zal het verzoek om gratie in behandeling genomen worden.

Tenslotte is op 02-09-1622 de laatste brief gestuurd door B&R naar de drost. Het verzochte pardon wordt na onderzoek van de zaak afgewezen, omdat ze geen reden hebben kunnen bedenken om met dit verzoek in te stemmen. De scherprechter zal worden gestuurd om het vonnis te voltrekken.

De scherprechter in die tijd was meester Geerdts Haevestadt, aangesteld in 1607 en overleden in 1632 te Groningen. Hij moet voor iedere dag die hij buiten de stad zal zijn 3 caroli gulden ontvangen en hij moet daarboven *vrij uth ende in gebracht* worden. Enkele dagen later op 05-09-1622 is het dan zover, Geert Coenes wordt door de scherprechter onthoofd. In de rekeningen van de drost te Wedde uit 1622 lezen we: *Item Gert Coenens bij sententie sijnde condemnert, is wegen begangen nederslach den 5 7bris 1622 toe Wedde dor den scharprichter onthalset, ende alsoe die costen van de iustitie ut des misdaders goet gevordert worden, wort mijn heren daer af albijr neet vor dese mael, noch niet, op gestellet.*

Verklarende woordenlijst

bruggerichtinge - feestelijkheden naar aanleiding van het oprichten of in gebruik nemen van een brug

gemachte - de onderbuik, het weke gedeelte tussen de liezen

runge - een stok aan de zijkant van een wagen, om eventuele lading erop te houden

Geraadpleegde bronnen

In de Groninger Archieven:

Toegang 1534, inv. nr. III a 23 (rechtdagen stad Groningen), d.d. 13-08-1622, d.d. 22-08-1622 en d.d. 02-09-1622.

Toegang 1605, inv. nr. 324 (uitgaande missiven van B&R), d.d. 28-08-1622 en d.d. 02-09-1622.

Toegang 1605, inv. nr. 335 (ingekomen stukken bij B&R), d.d. 24-08-1622.

Toegang 1605, inv. nr. 372 (rekeningen van de drost van Wedde), jaar 1622.

Overige:

Transcriptie breuken Bellingwolde en Blijham, door M.J. Hofman, Zuidbroek 2001.

Groningsche Volksalmanak 1925, p. 84 e.v. Groningsche Scherprechters-families, B. Lonsain.

Bijlagen

In deze bijlagen de transcriptie van een viertal stukken die voor de reconstructie van voorgaand verhaal zijn gebruikt.

Informatie genhomen over die verstrickte persoon Geert Coenes, tho Wedde verstricktt.

1 Testis

Johan Luekens olt 38 jharen, rechtlich citert und beeidett, verclart dath hie neffens anderen gueden naburen up Albert Jacobs bruggerichtinge in geselschap gewest, unnd also hie tegen den avent mit sein moiye na huis fharen willen, seie Gert Coenes uth heth huis mit heth mes gen komen, nicht wetende offte heth ihme gelden solle, hebbe vor dungste een runge uth deen wagen getrocken, also dath Gert hem verbeige-gaen, gaende nha die doere, alwar omtrent gestan Luke Engels schlaende sein water aff, seie aldo voort geschreij komen dath Luke Engels van Gert doet gesteken whe-re, dan hebbe die steken nicht egentlich gesehn, unnd hebbe entlyvede een wunde ahn sein gemachte, noch drie wunden darboven gehatt.

2 Testis

Johan Henrix olt omtrent 30 jharen citert unnd beeidet, verclart gesehn tho hebben, dat Lucken Engels sal. up Geert Coenes gelegen, hebbende Gert in sein handt een mes mit een schede, twelcke hie hem vuyt der handt getroken, also dath heth lembte vant mes weghgefloegen seie, dan hebbe geen gewach van den averledenen mher gehoertt.

3 Testis

Albert Jacobs olt 32 jaren omtrent citert unnd beeidett, verclart nicht gesehn noch gehoert tho hebben, dath Gert Coenes eenige questie mit verslagenen gehatt hebbe, dan hebbe thot haer getuegen gesproken komende vuyt sein binnenhuijs int vorhuis, weijdeman heffstu mij als ein schelm gele-den, gaende mit verstrickten vuyt bevatende hem sein handen, dar een mes in sein handt gehatt, seie hie getuege binnen ge-

trocken, seie voort geschreij komen, dath entlijveder van verstrickten gesteken where buiten die doere.

4 Testis

Herman Schmith olt 50 jahren citert beidett, verclart van geen questie tuschen entliveden unnd verstrickt gehoertt tho hebben, avermitz hie binnen in die keken gewest, dan seie geschreij komen, dath Geert Coenes Luken ersteken hadde.

5 Testis

Alert Johans Cruidener olt omtrent 34 jahren citert beidett, verclart van geen questien offte querelle tuschen itzigen verstrickten Gert Coenes unnd entleibeten vernhomen tho hebben, dan seie binnen gewest, tegens den avent seie geroep komen, dath Gert Coenes Luken Engels gesteken hadde, die ingedragen seie.

6 Tuginne

Geseke d'huysfr. van Ude Eltkens olt omtrent 40 jahren, verclart gesehen tho hebben, dath verstrickten Geert buiten huys verlatende Albert Jacobs Luken Engels huisfr. daedl. gestoeten, hebbende een mes in die handtt, unde gesehen, dath Luken up hem gelegen, die gien mes gehatt, dan hebbe die steken nicht gesehen, dan dath salige Lueke geblodett hebbe, upgestaen up sein mundt gestortet seie.

Aldus vor mij Richter deponirt den 15 augusti 1622.

Berendt Luppes rechtz deener tho Bellingwolde 25 jahren oldt citatus, avisatus, juratus, verclaert op de muntliche voerstellinge, datt he uth last des ehr. Michaelae Fisscher richter tho Bellingwolde den 10 julij 1620 dages nha de wondinge ahn Lueken Engels gedaen west is ten huese Albert Kojlers, daer de erstekene ende overledene Lueken Engels noch was ende in praesentie van Lueken Albertz, Johan Luekens, Gise Gisens, Reint Hindrix ende anderen die wondingen des overledenen Lueken besichtiget ende bevonden, datt d'doede ahn de rechter sijdt van sijn gemachte twee opgaende wonden gehatt hefft; ahn de linker sijth des gemachts een opgaende wonde, unde midden over sijn gemachte een grothe wonde, so dat heth gemachte voer een deell te scheeden was neet weetende die deepthe der wonde.

Aldus van getuegen deponeert unde verclaert tho Wedde den 23 Augusti 1622.

Informatie genhomen over de person van Geerdt Coenes tot Wedde in banden gevangen sittende.

Harmen Remmertz tho Freesscheloo nu whonachtich oltt 60 jahren citatus, avisatus, juratus verclaert op die muntliche des gerichtz voerstellinge, datt he anno 1620 in de arne tijdt int gastebett van Albert Jacobs bruggerichtinge, ...stenbeer unde kinderdoop schaffer ende schencker gewest sij, ende datt doemaels Geerdt Coenes daermede sijnde uth heth hues muttende uthgegaen sij een mes in de handt hebbende, sij oock voorth darnha int binnenhues, daer he getuege was schenckende, geruchte gekomen, datt buiten huises moijte was, daerop getuege buiten gegaen ende geseen, datt Geerdt Coenes Lueken Engels mit een mes gesteken ende sij Lueken Engels mitt Geerdt Coenes gevallen, Lueken op Coenes voors. komen liggende, so datt Coenes klederen well van blooth gewest, daernha sij Lueken opgestaen, een treede weeges gegaen ende daetlich op de mondt nedergevallen, seggende, ick hebbe all genoeg, ende voort gestorven, hebbe oock neet hoort, off geseen, datt Geerdt Coenes mit den entliveden eenige moijte int hues gehatt hebbe adderende doemaels voort van eenige personen gehoert t'hebben, datt Geerdt Coenes neet hadde wech konen loepen, ehr hem ander klederen angedaen wharen, verclaert wider, datt he int gewisse ahn Lueken drie wonden geseen hefft wesende omtrent sijn gemachte, daarvan d'eene op ende over heth gemachte gewest, so datt heth selve heell gequetzet was.

Aldus van voors. getuegl. teponeert unde verclaert tho Wedde den 23 augusti 1622, orkunde mines drosth handt ende cachet, Edsertt Rengers ten Post drost.

Articulen, waerop d'gevangen voor t'gerichte ende bueten banden sijnde sijn vrijwillige bekentnisse (:angaende d'doothschlach ahn Lueken Engels gescheeth:) gedaen hefft.

1. Whar, datt he gevangen uth heth binnenhues van Albert Jacobs den 10 julij 1620 gekomen, hebbende een mes in den handt, waerselvest he te gaste gelaeden op een brugge richtinge ende anders.

Geerdt Coenes verclaert:

At. 1. op een bruggerichtinge daer selvest gewest t'hebben 14 dagen voer S. Jacob jungest voer twee jahren, neet wetende van int binnenhues gewest t'sijn, oock geen mes

gehat t'hebben, dan hebbe mit Lueken Engels wijff woorden gehat und deselve van sich geschoven adderende wall tho weeten, dat he uth heth achterhues gegaen nha bueten.

2. Whar, datt he gevangen mitt Lueken geen quaestie int hues gehatt.

At. 2. bekent geen questie mit Lueken gehat t'hebben.

3. Whar, datt Lueken Engels bueten d'doere gestaen ende gewatert.

At. 3. neheit, sij heell druncken wese.

4. Whar, datt he gevangen een mes in de handt hebbende Lueken Engels vrouwe deel gestott.

At. 4. secht wall t'weeten, dat Lueken Engels vrouwe eenige woorden mit hem gehat, daarvan he se van sich geschoven, dan van geen mes t'weetende.

5. Whar, datt he doemals Lueken mitt heth mes gesteken veer wunden omtrent ende ahn sijn gemachte.

At. 5. secht neet t'weeten, dat Lueken van hem gevang mit handen beroert sij, dan hebbe he onder Lueken gelegen.

6. Whar, dat he mit Lueken gevallen heth mes noch in de handt hebbende ende hebbe Lueken boven up hem gevangen gelegen, so datt seines Coenes kleideren gans beblooth gewest, Lueken geen gewach makende gelijk off he dooth gewest hadde.

At. 6. verclaert t'weeten, dat Lueken op hem gelegen hebbe undt in heth dagent nuchteren geworden sijnde wall geseen t'hebben, dat sijn gevangenes hembdt watt

bebloedet gewest seggende ahn de rechter dueme binnen handes een wunde gehat t'hebben, wie oeck boven heth rechter ooge.

7. Whar, datt Lueken gewundet sijnde noch upgestaen ende alsbalde weder opt angesichte neder gefallen seggende, ick hebbe all genoegh ende voortz dooth gebleven.

At. 7. neheit, sij druncken west.

8. Oeck whar, datt he gevangen neet wech konde loepen, ehr hem d'bebloedede kleideren uth, ende andere nijen weder angetogen wharen.

At. 8. secht, ant hembdt bloodt gehat, des nachtes andere klederen angetrocken, undt d'nacht over int weidelandt gelegen t'hebben, darup he folgentz in d'morgentijdt alsovoortz nha Oostfrieslandt sich vorfoegett.

9. Whar, datt he gevangen nha solch begangen nederschlach uth heth landt gevluchtet ende sich int stiftt Munster geduerende d'tijdt verholden.

At. 9. secht, doemaels uth heth landt gevluchtet t'sijn ende int stiftt Munster sich verholden t'hebben.

Aldus teponeert undt verclaert van den gevangen voer mij richter unders. den 23 augusti 1622, in praesentia des edlen ehrenvesten Edzardt Rengers then Posth drosth tho Wedde, wie oeck der ehrn. Michaele Fisscher richter in Bellingwolde, Hans Cock sergiant, Copij Buiten not. pub. undt Engell Hoeijsinck getuegen, orkunde meines richter handt und pittschafft, Jacob then Veenhuijs richter.

Vraag

Nevenstaand gedicht is ingestuurd door G. Fennema, met de vraag of iemand meer weet omtrent de herkomst, de schrijver of schrijfster en uit welke periode het gedicht afkomstig is. Reacties kunnen naar het redactieadres gezonden worden.

*'t Was te Weende, in 't schone Westerwolde
Daar zocht im in 't eikenwoud
Anemonen en lies der dalen,
Daar bloeiende tusschen 't hout.*

*Wuivend waaiende varens tot ruste
Wachtend lokt er het glinsterende mos,
Slechts de vogels verbreken de stilte,
Van het aloude Weenderbosch*

*Maar ik vond en ik plukte mijn bloemen,
Trots bekoring van stilte en rust,
Voor de avond-zon roodde de blaren,
Als zij zacht "goede nachte" ben kust.*

De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (VI)

H.R. Aiking

Inleiding

Van 'de drie eeuwen' waarmee ons vorig artikel eindigde, is over de eerste twee op kerkelijk grondgebied niet veel te melden; over het laatste kwartaal der vijftiende eeuw des te meer.

De parochie Wedde wordt in die jaren bediend vanuit Onstwedde. Beide parochies liggen al eeuwenlang ingebed in een groot bos, dat zich uitstrekt over de westrand van de in noordelijke richting aflopende zandrug en men heeft ze daarom reeds vanaf hun ontstaan, samengevat onder de naam Westerwoud, Westerwolde.

Het actieve kerkelijke centrum van dat Westerwolde ligt tijdens de genoemde kwart eeuw dus in Onstwedde, geconcentreerd in de weeme, de Poaterbörg. Die weeme biedt onderdak aan meerdere paters. Reeds vóór 1470 staat dit centrum onder leiding van pastoor Hinrico Frome de Warendorp en dat is in het jaar 1510 nog niet veranderd. Gedurende het bewind van Hinrico beleeft Onstwedde een periode van economische bloei: de baksteenindustrie ontwikkelt zich voorspoedig. De bevolking groeit explosief in tal, zelfs dermate, dat men in de Poaterbörg begint te filosoferen over uitbreiding van de Onstwedder kerkruimte Maar op een avond in april 1475 dringt plotseling in de vredige weeme groot nieuws uit Wedde door: een groep boeren uit de wijde omtrek heeft de slotheer Egge Addinga II op diens eigen erf doodgeslagen!

Moord in de Poaterbörg

De reactie op de moord is verschrikkelijk: Egges zoon Haije Addinga II zal nauwelijks 25 jaren oud zijn; hij neemt uitgebreid wraak en in die sfeer zullen wij de nachtelijke overval van Haije met zijn trawanten op de Poaterbörg moeten plaatsen. De bende slaat het huisraad kort en klein en slaat pastoor Else dood. Veel kostbaarheden worden gestolen. Het lijk van Else wordt naar buiten gebracht en in de beek gegooid. De volgende dag brengen de hevig ontdane parochianen, tegen het uitdrukkelijke verbod van Haije in, de dode pastoor terug naar de Poaterbörg en bewaken hem daar bij toerbeurt. Na drie dagen wordt het lijk voorlopig in ongewijde grond begraven

en enige tijd later vindt, na overleg met de bisschop van Osnabrück (kerkelijk chef van Westerwolde) de plechtige herbegraving plaats, nu in gewijde aarde.

Het verslag van de overval is bewaard gebleven, doordat vanuit de Poaterbörg naderhand een aanklacht tegen Haije werd ingediend bij de bisschop van Münster (wereldlijk chef van Westerwolde).

Dat stuk is, zoals veel uit Oost-Groningen, voor ons uit de archieven opgediept door de heren Wegman en daarna gepubliceert in hun grootse werk WESTERWOLDERS EN HUN WONINGBEZIT (11 delen). Het hier volgende verslag van de gebeurtenissen is met toestemming daaruit overgenomen (HET KERSPEL ONSTWEDDE, deel I, pag. 48 en 49): het is een enigszins vrij getranscribeerde versie uit het Bistums Archiv te Münster.

33 Ook klagen voorts, ten drieëndertigste, jammerlijk en weemoedig die van Onstwedde en ook het gemene land van Westerwolde gezamenlijk met elkaar, hoe Haije, thans bewaarder van het slot te Wedde, jammerlijk en onrechtmatig tegen God en elk recht, met zijn knechten en gezelschap een hunner pastoors te Onstwedde 's nachts eeuwig, verschrikkelijk en erbarmelijk voor alle goede harten, heeft vermoord in de vrije pastorie, de vrijheid der pastorie niet in acht nemend, welke hij met zijn knechten toch verschuldigd was te verdedigen en beschermen, noch ook de heilige staat van het priesterschap respecterend, waartoe God hem met de zijnen verkoren had, noch de grote privileges die de priesterlijke staat toebehoren, [dit alles] in grote belediging van God en als zijn heiligen van de heilige kerk, van de wijbisschoppen die deze gewijd hebben en alle andere gewone priesters en andere goede lieden. En daarna heeft hij met zijn gezelschap de voornoemde priester (waarvoor God eeuwig geklaagd zij) onrechtmatig en weerzinwekkend 's nachts geworpen in het water dat bij Onstwedde stroomt, zo dat h e water hem wegdreef uit het land, tegen Gods wil. En voorts heeft de gemene parochie van Onstwedde, vroeg op de dag daarna, enkel van haar trouwboden naar Haije en zijn gezelschap gezonden, om te vragen waar zij

hun pastoor hadden gelaten die zij 's nachts uit de vrije pastorie hadden gehaald. Welke boden door Haije geantwoord en gezegd werd, dat als ze hem zoeken wilden, ze hem beneden aan het voornoemde water bij de brug [konden vinden]. En ook zei hij verder dat de gemeente de voornoemde pastoor niet uit het water [mocht] trekken en er wijsselijk aan zou doen om hem niet in grote belediging op de heilige vrijheid [van het] kerkhof te begraven, maar hem zijn recht te doen en hem als een misdadiger op het veld te verbranden tot as, op straffe van verlies van leven en goed. Welke parochie in grote weemoed van hart de voornoemde pastoor naar de aanwijzingen van Haije in het water gezocht heeft en gevonden in grote triestheid, daar hem de ene arm geheel afgehouden was, op wat huid na, en hij ook gewond was op zijn lichaam, in het bijzonder zonder twijfel in zijn priesterkledij?, waarvan God almachtig weet heeft, en ook boven de wond in zijn kleren een gebroken pijl werd gevonden. En op zodanige wijze hebben ze met grote droefheid hun pastoor dood in zijn pastorie teruggebracht. Ook hebben ze hem in zulke wijze tot de derde dag in dezelfde pastorie bewaard, net zo lang totdat ze een antwoord terug zouden krijgen van hun overste, als bijzonder deken van het voornoemde land; welke sentdeken gebod dezelfde pastoor bij het kerkhof zo lang begraven [te houden] totdat de waarheid van de hele kwestie was vernomen. En aldus is volgens de wens van de deken geschied, aangezien [voldaan is] aan het gebod van de officiaal van onze genadige heer van Osnabrück, die weer geboden heeft van het lichaam van de pastoor voornoemd met grote waardigheid op het heilige kerkhof te begraven en [dat is] daar voorts volgens wens en gebod van de officiaal vanwege onze genadige heer van Osnabrück geheel en al volbracht en geschied. Waarvan [alleen] God almachtig de oorzaak van alle kwesties en punten genoemd weet en [welke] buiten hem niemand in ons gemene land kan kennen, behalve Haije met zijn gezelschap.

- 34 Ook voorts, ten aanzien van dezelfde zaak, klaagt ook het gemene land en in het bijzonder de parochie van Onstwedde, dat dezelfde Haije met zijn ge-

zelschap dezelfde priester en pastoor voornoemd, die God genadig zij, zeer onrechtmatig als een gewone man beroofd heeft van [al] zijn kleren en andere kleinoden die zij vinden konden in de pastorie en [hem] niet alleen van zijn kleren en kleinoden beroofd heeft maar ook het goed van het Heilig Kruis, van Sint Nicolaas, de heilige patroon van de heilige kerk voornoemd, in het gemene heilige goed en het goed van het gemene land, zich onrechtmatig toegeëigend heeft zonder enige aanzegging, welk heilig goed en dat van de gemeente, dezelfde pastoor toen in zijn bezit had, [toen] hij de volgende dag naar de Heilige Stoel wilde trekken (als hij in leven was gebleven en niet in dezelfde nacht [was] doodgeslagen [om] aldaar de rechtvaardigheid van de heilige pastoors, van de heilige patroon Nicolaas en van het gemene land te verdedigen, zodat de heilige kerk en het gemene land bij al hun oude rechten voornoemd en privileges zouden kunnen gebleven. Welk voornoemd goed van de heilige kerk en van het gemene land meer dan 30 goede postulatus gulden waard was, en ook een goeden ring meer dan 1 rijns gulden. En ze hebben ook zijn kleren uit zijn bake getrokken en genomen, die ook meer dan 4 goede rijns gulden waard waren. Waarover voor eeuwig God met zijn heiligen, en Uwe vorstelijke genade met al Uw onderdanen, erbarmelijk en met weemoed door alle goede harten zij geklaagd.

Blijft de vraag, waarom pastoor Else werd vermoord. Was hij (hoewel gevestigd in de Onstwedder weeme) pastoor van de parochie Wedde?

De moordenaar maakt de indruk zeker van zijn zaak te zijn. Volgens hem is Else schuldig aan ernstig misdrijf en de schrijver van het klaagschrift spreekt dat niet tegen: "Alleen God kent de oorzaak en buiten hem niemand, behalve Haije" (en die is natuurlijk onbetrouwbaar volgens de schrijver). Wist Else teveel? Is zijn naam gevallen bij de verhoren na de dood van Egge? Heeft hij homofiele neigingen getoond? Moest zijn missie naar het Vaticaan ongedaan gemaakt?

En bij dat alles moeten wij niet vergeten, dat het slot van Wedde indirect ressorteerde onder het kerkelijk regiem van Onstwedde, dat gevestigd was in de Poaterbörg.

wordt vervolgd

Westerwolds export

Drie generaties Maarsingh in den vreemde

A. Migchels

In 1880 vertrok Aike (Roelfs) Maarsingh naar de Verenigde Staten. In deze paranteel worden drie generaties van dit typisch Westerwolds geslacht gevolgd.

I Aike (Roelfs) Maarsingh, landbouwer, geb. 17.5.1850 te Stadskanaal, ovl. 3.5.1920 te Sioux City (Iowa), z.v. *Roelf Maarsingh* en *Wupke Harms Karskens*.

Aike tr. 11.4.1878 te Wedde, met **Sina Frans Sikkens**, geb. 26.11.1861 te Oude Pekela, ovl. 14.5.1920 te Sioux City, d.v. *Johanna Frans*.

Aike werd geboren op de hoek van de Onstwedderweg te Stadskanaal (later garage Podgorsky). Hij was vervener en gaf mede aanzet tot de ontginning van Vledderveen (zie het boek van H. Schuurman over Vledderveen). Hij vertrok eerst alleen naar de Verenigde Staten, waar hij een klein boerderijtje kocht in de buurt van Hospers (Iowa). In 1883 liet hij zijn vrouw en twee kinderen komen. Na een korte tijd verhuisde het gezin naar Chicago, waar dochter Winnie geboren werd, maar al spoedig keerden ze terug naar het westen, naar de boerderij in Hospers. Aike was daar één van de eerste boeren die zich toelegde op het zgn. volbloed Shorthorn (kort hoorn) vee en introduceerde de eerste 4-schaar paardenploeg, voortgetrokken door 6 paarden.

De kinderen gingen naar een kleine oude school, gevestigd in een hoek van hun eigen boerderij.

In 1894 verkochten ze hun bedrijf en verhuisden ze naar een boerderij in Bon Homme County. Van 1912 tot hun dood in 1920 woonden Aike en Sina in Sioux City. Ze overleden vlak na elkaar aan de griep.

Uit dit huwelijk:

1 **Johanna (Josephine) Maarsingh**, geb. 5.1.1880 te Stadskanaal, volgt onder II-a.

2 **Roelf (Ralph) Maarsingh**, geb. 10.4.1882 te Stadskanaal, volgt onder II-b.

3 **Nanno Maarsingh**, geb. 11.11.1884 te Hospers (Iowa), volgt onder II-c.

4 **Winefred (Winnie) Maarsingh**, geb. 21.4.1887 te Chicago, volgt onder II-d.

5 **Harm (Harry) Maarsingh**, geb. 6.12.1889 te Hospers, volgt onder II-e.

II-a Johanna (Josephine) Maarsingh, geb. 5.1.1880 te Stadskanaal, wonende te Hospers, ovl. 2.7.1953 te Sioux City.

Johanna tr. 12.9.1895 te Hospers, met **Albert Abbingh Alingh**, boer, geb. 15.2.1868 te Gasselterboerveen, wonende te Hospers, ovl. 5.6.1943 te Sioux City, zoon van *Roelf Abbingh Alingh* en *Jantina Cornelia Prins*.

Uit dit huwelijk:

1 **Jantina Cornelia (Jennie) Alingh**, geb. 13.3.1896 te Hospers, volgt onder III-a.

2 **Sadie Alingh**, geb. 30.10.1897 te Hospers, volgt onder III-b.

3 **Ralph Alingh**, voorman bij de spoorwegen en postkantoor beheerder, geb. 11.11.1899 te Hospers, wonende te Nampa (Idaho), ovl. 13.1.1970 te Spokane (Washington).

Ralph tr. 1940 (1) met (en gescheiden 1944 van) **Ina Taylor Adamson**, Ralph tr. 26.4.1951 te Spokane (2) met **Blanche Zindel Wallace**, geb. 12.8.1893 te Show Shoe (Pennsylvania), d.v. *Stephan Bailliet*.

4 **Albert Abbingh Alingh**, geb. 26.4.1902 te Hospers, volgt onder III-c.

5 **Winnie Rolina Alingh**, geb. 19.7.1904 te Hospers, volgt onder III-d.

6 **Aike Abbingh Alingh**, geb. 6.8.1906 te Hospers, volgt onder III-e.

7 **Milton Williard Alingh**, geb. 1.2.1917 te Hospers, volgt onder III-f.

II-b Roelf Maarsingh, geb. 10.4.1882 te Stadskanaal, wonende te Lanesboro (Iowa), ovl. 7.1932 te Adams (Nebraska)Roelf tr. 17.7.1910 de Motte Jasper County (Indiana), met **Lucy Jane de Boer**, geb. 7.1888 te Englewood Cook County (Illinois), d.v. *James Jacobus de Boer* en *Grietje Margaret (Maggie) Sikkenga*.

Uit dit huwelijk 2 jong overleden zoons

Aike met zijn dochter Johanna

II-c Nanno Maarsingh, geb. 11.11.1884 te Hospers, wonende te Springfield (South Dakota), ovl. 24.11.1924 te Elk Point (South Dakota).

Nanno tr. 5.12.1906 met **Gertrude Holleman**, geb. 2.6.1885 te Ottawa County (Michigan), ovl. 1968 te South Gate (Californie), d.v. *William Holleman* en *Clara Ulberg*.

Gertrude tr. later 6.3.1926 te Springfield, met *Evert Jan Scholten*, loodgieter, geb. 21.2.1879 te Orange City (Iowa), ovl. 1.1955, z.v. *Jan Scholten* en *Jenniken*.

Nanno was eerst werkzaam als assistent kassier bij de First National Bank. Rond 1908 kocht hij de boerderij van zijn ouders in het westen van Springfield. Hij kwam in 1924 bij een ongeluk met een vrachtauto om het leven.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Sadie Maarsingh**, inkoopster Department Store in Bloise (Idaho), geb. 10.8.1907 te Springfield, ovl. ca. 1992. Sadie tr. 1.1929, (1) met (en gescheiden van) **Gerald Olsen**, restaurant medewerker, wonende te Doland (South Dakota), te Hollywood (California) en te Huron (South Dakota). Sadie tr. (2) met (en gescheiden van) **Jerry Storer**, majoor, wonende te Bloise en te Blackfoot (Idaho).
- 2 **Nanno Maarsingh**, voorman in een vliegtuigfabriek te Los Angeles, geb. 6.2.1911 te Springfield, wonende te Elsegundo, van Nuys (California), Reno (Nevada), ovl. 8.4.1994 te Springfield. Nanno tr. 22.7.1935 met *Irene Hokuff*, secretaresse, geb. 23.6.1908, wonende te Tyndall (South Dakota).
- 3 **Wilhelmina Maarsingh**, geb. 10.8.1912 te Springfield, volgt onder III-g.
- 4 **Lucille Mae Maarsingh**, geb. 16.11.1921 te Springfield, volgt onder III-h.
- 5 **Wallace Maarsingh**, geb. 24.5.1923 te Springfield, volgt onder III-i.

II-d Winefred (Winnie) Maarsingh, geb. 21.4.1887 te Chicago, wonende te Springfield, ovl. 1984 te Springfield.

Winefred tr. 21.4.1909 te Springfield met **Timothy Holleman**, eigenaar telefoon maatschappij te Springfield en burgemeester van Springfield, geb. 17.10.1876 te Drenthe (Michigan), ovl. 11.9.1951 te Springfield, z.v. *William Holleman* en *Clara Ulberg*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Aike Timothy Holleman**, geb. 22.10.1910, volgt onder III-j.
- 2 **Clarice Margeurite Josephine Holleman**, geb. 4.8.1915, ovl. 10.12.1918
- 3 **Sadie Winefred Holleman**, geb. 28.12.1919 te Springfield (S.D.), volgt onder III-k.

*Josephine,
Winnie,
Nanno en
Roelf
Maarsingh*

II-e Harm (Harry) Maarsingh, telegrafist bij de spoorwegen, geb. 6.12.1889 te Hospers, wonende te Thompson (Illinois), ovl. 11.1979 te Omaha (Nebraska).

Harm tr. 6.5.1916 te Havanna (Illinois), met **Irene Murphy**, geb. 27.1.1894 te Havanna. Uit dit huwelijk:

- 1 **Sadie Maarsingh**, geb. 10.8.1917 te Mc Pherson (Kansas), volgt onder III-l.
- 2 **Almeda Maarsingh**.

III-a Jantina Cornelia (Jennie) Alingh, lerares, geb. 13.3.1896 te Hospers, wonende te Newkirk (Iowa), ovl. 17.11.1993 te Holland (Michigan).

Jantina tr. 17.7.1919 te Hospers met **James William Holleman**, dir. County Farm Bu-

reau, geb. 2.5.1875 te Drenthe (Michigan), wonende te Springfield Forest City (Iowa), ovl. 7.1.1949 te Springfield, z.v. *William Holleman* en *Clara Ulberg*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **James William Holleman**, geb. 22.7.1920 te Springfield.
- 2 **Jantina Holleman**, piano lerares, geb. 22.7.1920 te Springfield.

III-b Sadie Alingh, lerares, geb. 30.10.1897 te Hospers, ovl. 27.4.1949 te Sheldon (Iowa).

Sadie tr. 7.4.1921 te Hospers met **John Frederik Alons Reinders**, boderijsder voor de post, geb. 29.3.1896 te Hospers, ovl. 3.9.1943, z.v. *Frederik Reinders* en *Jantje Dolfin*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Joe Reinders**, geb. 13.6.1922 te Sheldon.

III-c Albert Abbingh Alingh, ziekenhuis medewerker, geb. 26.4.1902 te Hospers, wonende te Cherokee (Iowa), ovl. 2.5.1973 te Cherokee.

Albert tr. 1.3.1929 te Cherokee met **Laverne van Steenwijk**, geb. 12.11.1907 te Sioux City, ovl. 4.11.1994 te Cherokee, d.v. *Gerrit van Steenwijk* en ... *van der Berg*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Gerrit (Jerry) Alingh**, geb. 1.2.1930 te Sioux City.
- 2 **Albert Alingh**, geb. 8.9.1935 te Sioux City.

III-d Winnie Rolina Alingh, onderwijzeres, geb. 19.7.1904 te Hospers, ovl. 4.11.1990 te Country Side.

Winnie tr. 12.6.1930 te Sioux City met **Clyde Chester Kirchner**, manager, geb. 24.2.1904 te Peterson (Iowa), wonende te Ft Leonard Wood (Mississippi), ovl. 10.11.1974 te Sioux City, z.v. *Clyde Kirchner* en *Hella Chester*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Clyde Alingh Kirchner**, geb. 20.3.1931 te Sioux City (Iowa).

III-e Aike Abbingh Aingh, chef kok in hotels te Los Angeles, geb. 6.8.1906 te Hospers, wonende te Los Angeles, Louisville (Kentucky), ovl. 5.10.1969 te Paducah (Kentucky).

Aike tr. te Beresford (South Dakota) (1) met **Bernice Fairchild**, wonende te Beresford

Uit dit huwelijk een zoon.

Aike tr. (2) met (en gescheiden 1951 van) **Zeta ...**, wonende te Louisville (Kentucky).

Aike tr. na 1951 te Louisville (3) met ??.

III-f Milton Williard Alingh, construction engineer en construction project manager, geb. 1.2.1917 te Hospers, ovl. 24.3.1972 te Saratago Springs (New York). Milton tr. 29.6.1946 te Sioux City met **Astrid Ericson**, geb. 28.11.1917 te Sioux City, d.v. *Andrew Ericson* en *Anna Ericson*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Mary Joan Alingh**, geb. 12.10.1947.
- 2 **Ralph Albert Alingh**, geb. 23.5.1950.
- 3 **Michael Alingh**, geb. 1952.
- 4 **Andrew Alingh**.

III-g Wilhelmina Maarsingh, tabak- en snoepwinkelierster, geb. 10.8.1912 te Springfield, wonende te South Gate (California), ovl. 11.10.1991.

Wilhelmina tr. 1937 te California met **Virgil Ledbetter**, ambtenaar City So of Gate (California), geb. 26.10.1903, ovl. 8.5.1988.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Marlin Ledbetter**, geb. 3.6.1938.
- 2 **Larry Ledbetter**, geb. 5.8.1939.

III-h Lucille Mae Maarsingh, geb. 16.11.1921 te Springfield, ovl. 31.12.1974 te Ford Vovington (New York).

Lucille tr. ca. 1944 te Long Beach (California) met **Reece Price White**, werkzaam bij General Electric, geb. 9.7.1920 te Moose Yaw Sascatchawan (Canada), wonende te Charlotte (North Carolina), ovl. 4.12.1974 te Annapolis Maryland, z.v. *David James White* en *Mary Georgina Garner*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Rees White Jr. (Corky)**, geb. 31.12.1941.
- 2 **Carol G White**, geb. 4.9.1946. Carol tr. met Hammer.
- 3 **Rodney Mark White**, geb. 29.5.1949.
- 4 **Steven Michael White**, Naval Officier, geb. 28.10.1953.
- 5 **Bryan Thomas White**, geb. 5.11.1956.

III-i Wallace Maarsingh, instructeur piloten opleiding en leraar biologie, geb. 24.5.1923 te Springfield, wonende te Pine Top (Arizona).

Wallace tr. 31.1.1944 te Springfield (1) met (en gescheiden van) **Betty Melik**, secretaresse, geb. 4.2.1926 te Springfield, wonende te Chandler (Arizona).

Uit dit huwelijk:

- 1 **Danny Maarsingh**, geb. 6.4.1946.
 - 2 **Bobby Jean Maarsingh**, geb. 7.1.1949.
 - 3 **Ronald Maarsingh**, geb. 8.3.1952.
 - 4 **Richard Maarsingh**, geb. 29.6.1955.
 - 5 **Randall Maarsingh**, geb. 17.6.1957.
- Wallace tr. 19.5.1985 (2) met **Norma Gane Pike**, ovl. 22.9.1994.

III-j Aike Timothy Holleman, leraar scheikunde, geb. 22.10.1910, wonende te Vermillion (South Dakota).

Aike tr. 3.2.1943 te Oak Park (Illinois) met **Eileen Mary Neuroth**, verpleegkundige, geb. 1.5.1916 te Bereford, d.v. *Benja Neuroth* en *Charlotte Farley*.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Charlotte Ann Holleman**, geb. 30.11.1945 te Yankton (South Dakota).
- 2 **Timothy Warren Holleman**, geb. 8.11.1946 te Burke.
- 3 **Roberta Jean Holleman**, geb. 12.6.1950 te Burke.
- 4 **Loretta Jane Holleman**, geb. 12.6.1950 te Burke .

III-k Sadie Winefred Holleman, onderwijzeres en koorleidster/pianiste, geb. 28.12.1919 te Springfield, wonende te Ft. Myers Florida.

Sadie tr. 24.8.1941 te Springfield met **Lewis Bussey**, Diesel Engineer, geb. 7.10.1919, z.v. Elmer Bussey en Florence Canfield.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Barbara Jean Bussey**, geb. 19.10.1943 te Oak Park.
- 2 **Marilyn Eileen Francis Bussey**, geb. 5.9.1945 te Yankton.

- 3 **Nancy Haye Bussey**, geb. 2.9.1947 te Downers Grove.
- 4 **Robert Lewis Bussey**, geb. 2.4.1950 te Downers Grove.
- 5 **Sandy Lou Bussey**, geb. 5.10.1970.

III-l Sadie Maarsingh, geb. 10.8.1917 te Mc Pherson Kansas, wonende te Omaha. Sadie tr. 1937 te Omaha met **Clarence Butler**, werkzaam in een aardappelchipsfabriek.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Kathleen Butler**.
- 2 **Donnie Butler**.
- 3 **April Butler**.
- 4 **N ? Butler**.

Oproep

Dhr. Migchels is bezig met de samenstelling van de genealogie Maarsingh. Hij heeft daarvoor al vele gegevens verzameld over de familieleden Maarsingh. Tevens beschikt hij over een indrukwekkende collectie foto's.

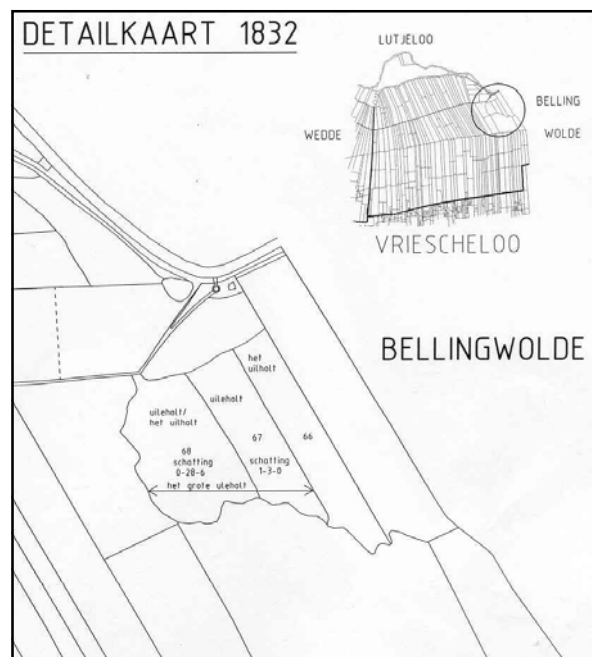
Leden die nog gegevens over deze familie hebben, kunnen zich bij dhr. Migchels melden.

Ook wil hij graag weten hoeveel belangstelling er is voor een toekomstige uitgave van de genealogie Maarsingh. Belangstellenden kunnen hiervoor met hem contact opnemen:

Dhr. A. Migchels
Barkhoornweg 14
9591 TR Onstwedde
e-mail: alb.migchels@wanadoo.nl

Rectificatie

Helaas is in het vorige nummer op pagina 99 bij het artikel van dhr. Huizing een verkeerd kaartje geplaatst. Bij deze het kaartje dat bij het artikel over de Uileholt behoort.

Nieuwjaarswensen

J.S.A. Huizing

Vergeten gebruiken

In de loop der tijden zijn er nogal wat gebruiken, die vroeger een tijdlang in zwang waren, in onbruik geraakt.

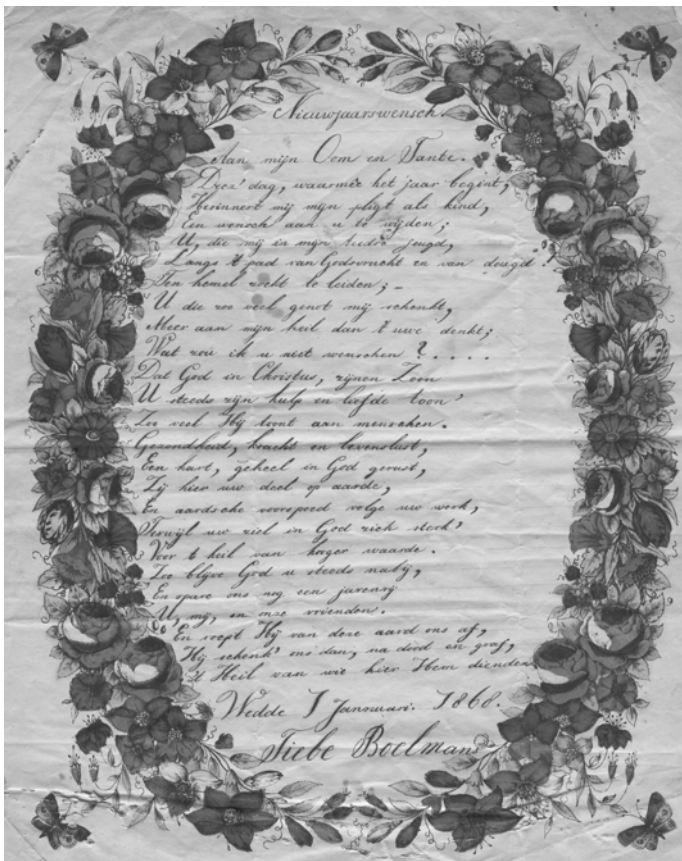
Dit stuk laat iets zien en vertelt iets over zo'n in onbruik geraakte 'gewoonte'.

Het Nieuw Groninger woordenboek door K. Ter Laan (2^e druk) zegt er het volgende over:

“Nij-joarswins(k) = 1^e nieuwjaarswens; 2^e schriftelijke gelukwens van een kind aan ouders, grootouders enz. Meester liet ze onder schooltijd schrijven; de leerling zette ieuw, aars, ensch. Meester maakte de hoofdletters. Als er geen gedrukte rand omheen was, dan tekende hij ook de krullen in de hoeken”.

De oudste
nieuwjaarswens
(1868),
uitgevoerd in
felle kleuren

In mijn familiearchief bevinden zich een achttal 'Nieuwjaarswensen', waarvan de oudste dateert uit 1868 en de jongste uit ca. 1915. Het was namelijk gebruik, dat op nieuwjaar de leerlingen op school zo netjes

mogelijk een gedicht overschreven op hiervoor kennelijk speciaal vervaardigd papier. Ze konden kennelijk zelf kiezen, aan welke perso(o)n(en) deze wens werd gericht.

Het oudste, van 1-1-1868 daterende stuk luidt aldus:

Nieuwjaarswensch

Aan mijn Oom en Tante.
Deez'dag, waarmee het jaar begint,
Herinnert mij mijn pligt als kind,
Een wensch aan u te wijden;
U, die mij in mijn teedre jeugd,
Langs 't pad van godsvrucht en van deugd!
Ten hemel zoekt te leiden;-
U die zoo veel genot mij schenkt,
Meer aan mijn heil dan 't uwe denkt;
Wat zou ik u niet wenschen?...
Dat God in Christus, zijnen Zoon
U steeds zijn hulp en liefde toon'
Zoo veel Hij toont aan menschen.
Gezondheid, kracht en levenslust,
Een hart, geheel in God gerust,
Zij hier uw deel op aarde,
En aardsche voorspoed volge uw werk,
Tewijl uw ziel in God zich sterk'
Voor t heil van hooger waarde.
Zoo blijve God u steeds nabij,
En spare ons nog een jarenrij
U, mij, en onze vrienden.
En roept Hij van deze aard ons af,
Hij schenk' ons dan, na dood en graf,
't Heil van wie hier Hem dienden.

Wedde 1 Januari 1868
Tiebe Boelmanns

Op de achterzijde staat:
Aan den Heer Geert Huizing¹, landbouwer
te Hoorn.

Het 2^e stuk, daterende van 1-1-1872:

Nieuwjaarswensch

Aan mijnen geliefden vader

In 't nieuwe jaar veel zegen,
In 't nieuwe jaar veel vreugd!
Leeft lang en leeft gelukkig
In gods vrucht en in deugd
En als bij 't eind van 't leven
De dood ons eenmaal scheidt
Dan zij in hooger dreven
U eeuwge vreugd bereid.

Wedde 1 Januari 1872
Jan G. Huizing²

Het 3^e stuk, daterende van 1-1-1873:

Nieujaarwensch

Aan mijne geliefde vader

Wedde den 4 januari 1873

Lieve vader o hoe blij
Maakte deze morgen mij
'k Mogt weer een nieujaar beleven
Met u door God gegeven
En van vreugde aan gedaan
Bied ik u mijn heilwensch aan
Zegen voorspoed en geluk
Leven zonder ramp en druk
Schenke u de hemelvader
En wat u hier immer nader
Is het soms ook smaart of pijn
Doe hij u ten zegen zijn
Is het zwaar uw in der plicht
Zijne liefde make hem ligt
Hij leere ons bedachtzaam handlen
Ijrig op dat pad te wandlen
Dat ons zamen eenmaal leidt
Naar de zaalge eemvighijd.

Jan Snelter Huizing³

Het 4^e stuk, gedateerd 1-1-1875:

Nieujaar wensch

Aan mijn geliefde vader

Jan Snelter Huizing

Als 't loover zoo schoon en zoo geurig
Als 't bloemtjen zoo frisch en zoo fleurig
Dat groeit en dat bloeit en dat geurt in den gaard
Zij 't leven o vader voor u op deez aard
Maar 't loover verdort en valt neder
En 't bloemtjen is zoo zwak en zoo teder
't Buigt onder het buldren van wind en van weer
't Lief koptjen ter aarde en het geurt nimmer meer
Bestendiger dan zij het leven
O vader dat u wordt gegeven
't heerlijk en krachtig niet bros en niet teer
Och geef zulk een leven mijn vader o Heer.

Wedde den 1 Januari 1875
Jan S. Huizing

Het 5^e stuk, eveneens daterende van 1-1-1875, is qua tekst gelijkkluidend als het 4^e, is echter door Jan (Geerts) Huizing geschreven.

Het 6^e stuk, achteraf gedateerd 1-1-1912 en geschreven door Geert Jan Huizing⁴, luidt:

Aan mijn lieve grootvader

Aan grootvader

*Ik wensch dat God, zoo lang gij leeft!
U de zegen en welvaart geeft,
Die men u van daag komt wenschen
Wis dan blijft gij zonder fout*

*Wordt gij ook hondert jaaren oud
De gelukkigste der menschen
Daarna, zoo elk kleinkind doet
Breng ik u mijn nieujaars groet.*

Het 7^e stuk, ongedateerd (ca. 1913), luidt:

Aan mijn Lieve Ouders.

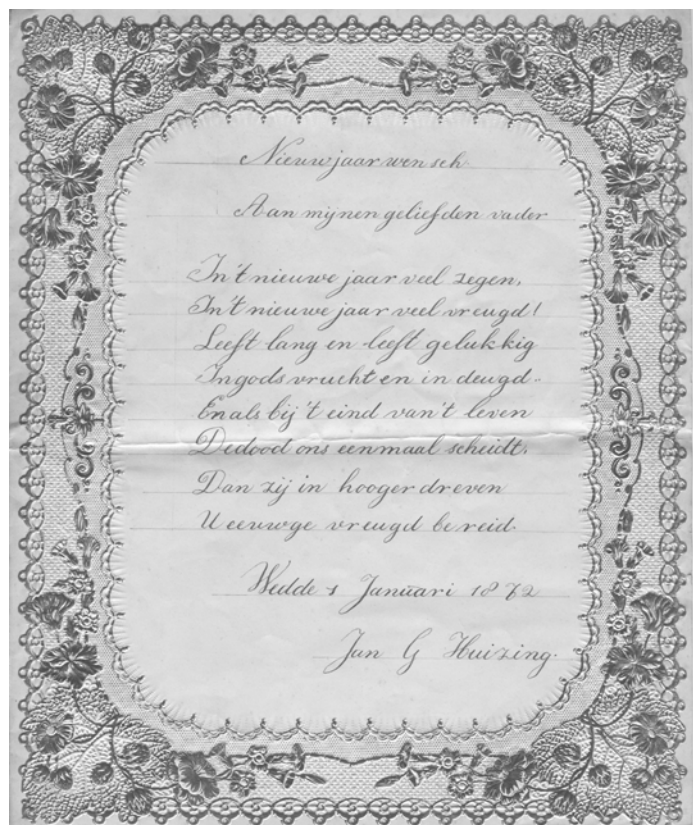
*Aan mijn Lieve Ouders,
Zie mij op het beuglijk beden
Zingend, hupp'lend tot u treden
Met de wenschen en gebeden
U gewijd in 'kinderlied.*

*Moog de nieuwe reeks van dagen
Levensvreugde met zich dragen
Dat wil'k van den hemel vragen
Met de wensch die 't hart u beidt.*

Uw U liefhebbende zoon Geert.

Het 8^e stuk, vermoedelijk daterende ca. 1915, is qua tekst gelijkkluidend als het 7^e stuk, is echter geschreven door Berend Fiebo Huizing⁵.

Het 2e stuk
(1872).
De rand is
embossed
met
goudkleurige
invulling

Detail uit
1912

Tevens bevindt zich in mijn archief nog een 9^e blad, maar dit is nooit beschreven. Het behoort tot de jongste categorie van de hierboven omschreven stukken.

Ongetwijfeld had de schoolmeester dit gedicht op het bord voor de klas opgeschreven. Tot deze conclusie kom ik, omdat beide gedichten uit 1875 hetzelfde zijn. Tevens leidt ik af van het feit, dat er ook een niet beschreven exemplaar aanwezig is, dat deze 'Nieuwjaarswensen' niet door de school werden verstrekt, doch kennelijk door de leerlingen moesten worden aangeschaft. Hierdoor zal het dus mogelijk zijn, dat deze 'Nieuwjaarswensen' alleen door de kinderen van de meer vermogenden uit die tijd werden geschreven en zij door de kinderen van arbeiders nooit geschreven zijn. In tegenstelling tot hetgeen K. Ter Laan schrijft, is het duidelijk, dat de zich in mijn archief bevindende Nieuwjaarswensen geheel door de leerlingen zelf werden geschreven.

Vermoedelijk is men in Vriescheloo met deze traditie tussen 1915 en 1920 gestopt.

Genealogische gegevens

Geert Jans Huizing, geb. 27-4-1827, ovl. 30-8-1916 te Hoorn, z.v. *Jan Geerts Huizing* en *Tiebe Elzes Hazelhoff*, weduwnaar van *Jantje Engels Eding*.

tr. Blijham 4-2-1860 met **Geertje Jans Snelter**, geb. 2-9-1838 te Hoorn, ovl. 20-6-1867, d.v. *Jan Snelter* en *Teupke Karsiens Edens Kinderen*, geboren te Vriescheloo⁶:

- 1 **Jan (Geerts)**, geb. 24-4-1861 (*nr. 2 en 5*)
- 2 **Jan Snelte**, geb. 15-4-1863 (*nr. 3 en 4*)
- 3 **Elzo (Geerts)**, geb. 28-5-1865

Jan Snelte Huizing, geb. 15-4-1863 Vriescheloo, ovl. 2-5-1925 Vriescheloo
tr. Bellingwolde 4-9-1901 met **Harmine Hamster**, geb. 27-3-1878 Koudehoek, ovl. 26-12-1956 Vriescheloo

Kinderen, geboren te Vriescheloo (o.a.):

- 1 **Geert Jan**, 21-11-1901 (*nr. 6 en 7*)
- 3 **Berend Fiebo**, 27-9-1905 (*nr. 8*)

Tiebe Boelmans (*nr. 1*) is geboren op 10 mei 1857 te Wedde, dochter van Johannes Boelmans en Engeltje Jans Huizing, welke een zuster was van bovenstaande Geert Jans Huizing.

Vraag: zijn er nog meer van deze 'Nieuwjaarswensen' bij onze lezers bekend?

Graag zou ik dit van u horen, we kunnen er dan eventueel nog een vervolg artikel aan wijden.

Reacties naar:

J.S.A. Huizing
Esdoorlaan 12
9471 SH Zuidlaren
Tel.: 050-4092292
E-mailadres: huizing@bureauwieringa.nl

Noten

- ¹ Geert Jans Huizing, geb. 29-4-1827 Wedde, + 30-8-1916 Wedde, landbouwer te Hoorn
- ² Jan Geerts Huizing, geb. 24-4-1861 Hoorn, + 24-1-1935 Hoorn.
- ³ Jan Snelte Huizing, geb. 15-4-1863 Hoorn, + 2-5-1925 Vriescheloo (zie blz. 374 Boerderijenboek Vriescheloo)
- ⁴ Geert Jans Huizing, geb. 21-11-1901 Vriescheloo, + 11-4-1998 Zuidlaren (zie blz. 374 Boerderijenboek Vriescheloo)
- ⁵ Berend Fiebo Huizing, geb. 27-9-1905 Vriescheloo (zie blz. 374 Boerderijenboek Vriescheloo)
- ⁶ Zie blz. 349 boerderijenboek Vriescheloo

De glaspioniers in het veen

Boekbespreking

Pia Scheper

Ons archief is wederom verrijkt met een geschenk. Dit keer kregen wij een boek van Ing. J.A. Zwaag uit Assen. Hij schreef een boek getiteld "De glaspioniers in het veen : historie van de glasindustrie in de venen van Drenthe, Groningen en Overijssel in de negentiende eeuw."

Enige jaren geleden zocht de auteur uit persoonlijke interesse naar gegevens over het ontstaan van de glasindustrie in het Drents-Groningse veengebied. Het bleek hem al snel, dat de informatie hierover in de bestaande literatuur weinig op onderzoek of kennis van de toenmalige glasblazerij berustte, maar vooral op geromantiseerde familieoverleveringen, waarbij in de loop van de tijd de werkelijkheid wat uit het oog was verloren. Eigen historisch onderzoek leverde zoveel nieuw materiaal op, dat het de moeite waard leek, dat in een boek samen te vatten.

Het boek geeft allereerst een overzicht van alle bedrijven, die zich in de loop der jaren in de veengebieden van Noordoost-Nederland met glasfabricage hebben beziggehouden. Daarbij gaat vanzelfsprekend de meeste aandacht uit naar de twee grote glasfabrieken van Nieuw-Buinen, die tussen 1838 en 1967 de kern van deze industrie hebben gevormd. Maar ook de kleinere bedrijven die naast deze twee kortere tijd bestaan hebben in Stadskanaal, Drouwenermond en Dedemsvaart komen ruimschoots aan bod.

De merkwaardige samenloop van omstandigheden, die leidde tot de stichting van die eerste glasblazerijen wordt uitvoerig beschreven. Het was pionieren in alle opzichten: Groningse en Drentse geldschieters die niets van glasmaken wisten, onzekere afzetmogelijkheden, Duitse vakmensen in een land dat totaal onbekend was met hun tradities en die moesten werken met een voor hun ovens maar nauwelijks geschikte brandstof.

De stichting van de veenkolonie Nieuw-Buinen, de betrokken ondernemers en autoriteiten, de afkomst en de leefwijze van de glasmakers, de inrichting van een glasblaze-

rij, het glasblazen zelf, de werkomstandigheden, het komt in dit boek allemaal aan de orde.

Daarnaast worden de lotgevallen van de bedrijven zelf, die tot ongeveer 1870 slechts langzaam groeiden, maar zich daarna ontwikkelden tot een industrie van een voor die tijd en die streken enorme omvang, beknopt, maar volledig beschreven. De personen die bij dit alles een belangrijke rol speelden, worden uitvoerig belicht. Om deze hoofdstukken vlot leesbaar te houden, heeft de schrijver veel achtergrondinformatie in een groot aantal aparte bijlagen samengevat. Enkele van die bijlagen vormen een verhaal op zich, zoals de correspondentie van burgemeester Alingh van Borger, het proces-verbaal van de veldwachter van Onstwedde over een fabrieksbrand en het verhoor door een kamercommissie in 1890 van directeuren, personeel en andere betrokkenen over de werk- en leefomstandigheden. Voor genealogisch geïnteresseerden is er een grote lijst met namen en afkomst van werknemers uit de beginjaren en degenen, die willen weten hoe het allemaal financieel in elkaar stak kunnen dat lezen in notariële akten over de oprichting, verkoop en sluiting van enkele van de beschreven fabrieken.

Ik realiseer me dat dit boek een materie behandelt die niet iedereen in eerste instantie aanspreekt. Toch wil ik u dit boek van harte aanbevelen. Het boek is heel goed toegankelijk. Al lezende zult u ontdekken dat het een goed inzicht geeft in de geschiedenis van deze streek en in de werk- en leefomstandigheden van de werknemers. Het boek heeft 204 pagina's, is geïllustreerd, bevat een lijst met vaktermen, een lijst van de geraadpleegde literatuur en archieven, een persoonsnamenregister en een plaatsnamenregister. De prijs is • 29,90. Met het vorige tijdschrift is een bestelformulier meegestuurd, waarmee u na inleveren bij de uitgever • 5,00 korting kunt krijgen. Er zijn op het secretariaat nog een aantal bestelformulieren.

Met dank aan de heer J.A. Zwaag.

Boerderijen in het kerspel Vriescheloo

Bert Roossien

Een verslag van de lezing van J.S.A. Huizing, auteur van het gelijknamige boek.

De bewoningsgeschiedenis van Vriescheloo en Lutjeloo

Tijdelijke werkloosheid gaf verwaringsmonteur Jan Huizing de gelegenheid om een lang gekoesterde wens in vervulling te doen gaan: het schrijven van een bewoningsgeschiedenis van zijn geboortedorp Vriescheloo en het vier boerderijen tellende Lutjeloo dat onder het kerspel Vriescheloo ressorteerde. Dertien jaar lang, aanvankelijk vier dagen per week, was de spreker werkzaam in het Rijksarchief van de provincie Groningen om de nodige gegevens boven water te krijgen. Later toen hij inmiddels een nieuwe baan had gevonden moest het werk vooral 's avonds en in het weekend worden voortgezet. Zaterdagmiddag 30 november 2002 werd het uiteindelijk resultaat in de vorm van een vuistdik boekwerk van welgeteld 764 pagina's gepresenteerd.

Als uitgangspunt voor zijn onderzoek heeft Huizing de eerste kadastrale opmeting van Vriescheloo en omgeving uit 1832 gekozen. Van vrijwel alle boerderijen kon de bewoningsgeschiedenis worden teruggetraceerd tot ca. 1700, in veel gevallen tot ca. 1568 en van een aantal zelfs tot ca. 1500. Arbeidershuisjes en woningen van winkeliers en ambachtslieden dateren veelal uit de periode 1815-1830, maar van enkele gaat de bewoningsgeschiedenis terug tot in de achttiende eeuw. Van elk huis worden in het boek eerst de eigenaren vermeld, ook wanneer zij zelf dat huis niet bewoonden, en vervolgens de huurders. Soms gaat het bij die laatste categorie om inwonende arbeiders. Al rond 1807 werd in Vriescheloo een huisnummering ingevoerd. Deze nummering is terug te vinden op de kadasterkaart uit 1832. Omdat deze gegevens vanaf ca. 1811 tot ca. 1845 op de akten van de burgerlijke stand werden vermeld konden zo veel huurders die anders niet of moeilijk te achterhalen waren, op het juiste adres worden beschreven. Bij de beschrijving van de bewoningsgeschiedenis zijn niet alle genealogische gegevens van de bewoners verwerkt. Wanneer een gezinshoofd uit Vriescheloo vertrok worden zijn nakomelingen die na dat tijdstip werden geboren niet meer ver-

meld. In het algemeen heeft de auteur/spreker zich bij zijn onderzoek beperkt tot genealogische gegevens binnen de grenzen van de huidige gemeente Bellingwedde.

Bij de reconstructie van de bewoningsgeschiedenis zijn naast de primaire genealogische gegevens vooral rechterlijke en notariële archieven geraadpleegd; koopactes, testamenten, voogdizaken etc. verschaften talloze gegevens. T.a.v de voogdij schreef artikel 20 van het Westervolder landrecht voor dat binnen één jaar na het overlijden van een of beide ouders een voogd moest worden aangesteld. De hiertoe aangewezen personen werden voor de richter te Vlagtwedde gedaagd waarna zij gerichtelijk moesten aanzweren. Het voogdijerschap kende drie verschillende functies: de 'principale voogd' ook wel voormond of voormomber genoemd die familie moest zijn van de overleden ouder(s) en samen met de twee andere voogden belangrijke beslissingen moest nemen; de 'sibbevoogd' kwam uit de familie van de nog levende ouder; de 'vreemde voogd' was vaak een buurman of soms ook wel iemand uit een naburig dorp. Het Westervolder landrecht bepaalde overigens dat vrouwen geen voormomber mochten zijn.

Breukenregisters bevatten uiteraard ook heel wat namen. Veel strafbare feiten werden beboet. In dat geval werden de daders door de richter, die voor 1619 woonde op het richtershuis te Vlagtwedde en later meestal te Groningen verbleef, breuken opgelegd. De richter moest financiële verantwoording afleggen aan de drost (de vertegenwoordiger van de landsheer) die tot 1619 op de borg te Wedde woonde. De drost had er alle belang bij dat strafbare feiten werden beboet want hij kreeg een deel van de opgelegde breuken.

Het consequent gebruik van familie- of ervenamen vergemakkelijkt soms de reconstructie van de bewoningsgeschiedenis. Familie- of ervenamen werden door eigenerfde boeren in Westervolder als voor 1500 gebezigd en dat bleef zo tot het einde van de zeventiende eeuw. Vanaf die tijd gaat men zich naar z'n patroniem noemen. Een boerenerve met een vrouwelijke erfgenamen behield, zoals gebruikelijk in Westervolder, de erve- of familienaam doordat de bruidegom de naam van zijn vrouw ging voeren zodra hij op de erve ging wonen. Op

die manier bleef een familienaam eeuwenlang behouden ook zonder het voorhanden zijn van mannelijke erfgenamen.

De oudste geschiedenis

De geschreven historische bronnen over de bewoners van Vriescheloo gaan terug tot de late middeleeuwen. Voor de periode daarvoor is men in eerste instantie aangewezenen op archeologische vondsten. Provinciaal archeoloog Henny Groenendijk heeft de vroegste historie van Vriescheloo beschreven in het Boerderijenboek. Groenendijk begint zijn verhaal met een denkbeeldige wandeling door het kerspel Vriescheloo omstreeks 1350. Op de plek waar nu het streekdorp Vriescheloo is gesitueerd ligt dan nog een onbebouwde zandrug. De zandbodem is er door begroeiing aan het oog onttrokken en op sommige plekken bedekt met een laagje veen. Op hoger gelegen gedeelten groeien eiken waar gedomesticeerde varkens hun kostje bij elkaar scharrelen. Hier en daar zijn grote kuilen gegraven ten behoeve van de zandwinning. De mensen en dieren die hier hun sporen hebben nagelaten wonen in een nederzetting ten westen van de zandrug; een aantal boerderijen opgetrokken uit hout en leem die min of meer op een rij liggen langs een weg/ontginningsas. Het dorp dat bij de bewoners bekend staat als Loo of Vreseloo kent slechts twee stenen gebouwen; een kerk en woonhuis. De boerderijen staan aan de kop van langwerpige opgestrekte heerden. Verder westwaarts lopend naar de onbedijkte (Westerwoldse) Aa liggen achtereenvolgend akkers (bouwte genoemd) en de groen- en hooilanden. Aan de andere zijde van het water ligt nog een kleine nederzetting het lutje Loo. Anders dan bij Loo gaat het hier niet om een streekdorp maar om een onregelmatige clustering van enkele hoeven. De kleine nederzetting ligt op een zandrug die de waterloop in een oostwaartse bocht dwingt. Staande op deze zandrug kan men het grote Loo zien liggen.

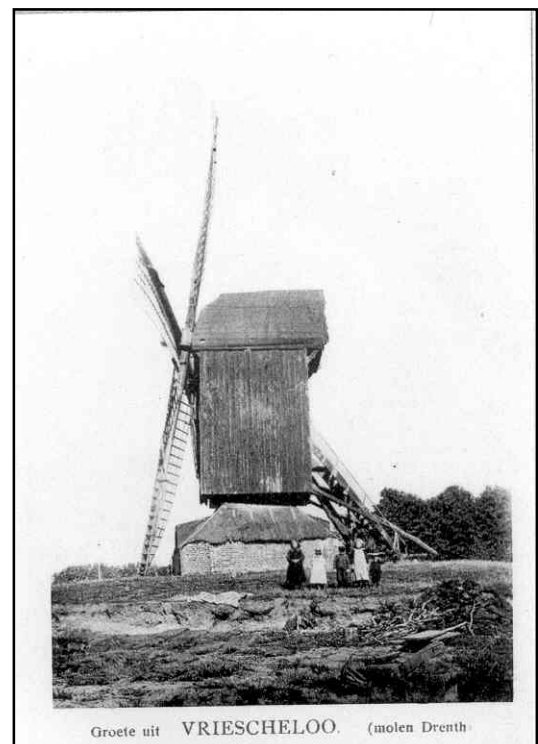
Deze grotendeels denkbeeldige beschrijving van het oude Vriescheloo en omgeving is niet geheel fictief maar gebaseerd op bodemvondsten, betekenissen van oude veldnamen, geologische bodemprofielen en kartografische studies. Als streekdorp op het veen was het middeleeuwse Vriescheloo geen typisch Westerwolds (zand)dorp maar een nieuw ontgonnen veenkolonie met opstreckende heerden. Het voorvoegsel Vriesche- kan verwijzen naar de 'Friese' manier van ontginnen of naar de betekenis 'fris' in de zin van nieuw ontgonnen. Mogelijk is

het voorvoegsel Vriesche- aan de nederzetting gegeven door een hogere overheid; misschien door de Munsterse bisschop ter onderscheiding van andere Loo's binnen zijn gebied.

Met het opdringen van de Dollard vanaf het einde van de veertiende eeuw was men genoodzaakt de boerderijen te verplaatsen naar de zuidoostelijk gelegen hogere gronden. Volgens Groenendijk betrof het hier geen eenmalige verhuizing maar een geleidelijke verplaatsing van boerenerven naar het oosten. Opmerkelijk is dat men zich uiteindelijk niet vestigde op de hoogste plek op de zandrug maar enigszins bleef hangen op de westelijke flank. Het nieuwe Vriescheloo behield bovendien het karakter van een opstreckende nederzetting. De link met het oudste Vriescheloo bleef zo behouden. Pas met de twintigste-eeuwse ruilverkaveling is het oorspronkelijke karakter van het dorp enigszins aangetast.

Over de periode voor de veertiende eeuw hebben we minder informatie. We moeten ons tevreden stellen met enkele vondsten; onder meer haardkuilen van rondtrekken-

De inmiddels verdwenen korenmolen nabij de Dorpstraat. Zeer waarschijnlijk is de standerdmolen in 1909 gesloopt. Er was toen al een stoom-maalderij naast gebouwd. De oudst bekende eigenaar is Berent ten Veenhuis die in 1618 al een molen te Vriescheloo liet bouwen. Jaarlijks moest door de molenaar 4 carolus gulden worden betaald aan de eigenaar van de heerlijkheid Westerwolde 'voor de wind'.

Groete uit VRIESCHELOO. (molen Drenth)

Het Engelkens erve aan de Dorpstraat 58.

De oudst bekende eigenaars zijn Willem Engelkens en diens broer Hilwert.

In een acte uit 1498 worden beide namen vermeld in verband met de verkoop van een stuk land aan de prior van Ter Apel. Dat land grensde aan "Wyllem Engelkens und Hylwert, twe gebroeders tho Vriescheloo"

De hier afgebeelde boerderij is gebouwd in 1909. Huidige eigenaars zijn Engel Berend Renken en Mechteldina Egberdina Ebbekink

de jagers uit de Midden-Steenstijd (6000 v. Chr.) en een fraai geprofileerde kokerbijl uit de late Bronstijd (800 v. Chr.). Een continue bewoningsgeschiedenis is uit dergelijke incidentele vondsten natuurlijk niet op te maken. Na 800 v. Chr. begon de veenvorming in de Vrieschelooër Vennen goed op gang te komen waardoor bewoning tot omstreeks 1200 moeilijk, zo niet onmogelijk werd. Pas vanaf de dertiende eeuw begint met de ontginning van deze veengebieden

een nieuwe tijd en ontstaan veennederzettingen zoals het hierboven beschreven middeleeuwse Vriescheloo.

Medewerking aan het boek

Naast dr. H. Groenendijk heeft ook dr. R. A. Ebeling meegewerkt aan het boek. Laatstgenoemde is een expert op het gebied van familie- en veldnamen en heeft vele veldnamen die voorkomen op oude kaarten en/of in het spraakgebruik werden gehanteerd verklaard. Ebeling schreef tevens het voorwoord. Huizing zelf merkte tijdens zijn lezing op dat het waarschijnlijk niet vaak zal zijn voorgekomen dat een boerenzoon uit Vriescheloo twee gepromoveerde academici voor zich kan laten werken. Uiteraard hebben meer mensen bijgedragen aan de totstandkoming van het boek; talloze Vrieschelooërs, oud-Vrieschelooërs en bewoners van omliggende dorpen hebben de auteur geholpen bij het verzamelen van gegevens en fotomateriaal. Ook leden van de Vereniging voor Genealogie en Historie Westerwolde hebben gegevens aangedragen. Om de uitgifte van

het werk mogelijk te maken richtte Huizing een stichting op waarin oud-inwoners hem terzijde konden staan. Het eerste exemplaar van het boerderijenboek werd overigens uitgereikt aan de tachtigjarige oud-postbode en winkelier Piet van der Molen. Hij was een belangrijke historische vraagbaak voor de schrijver. Inmiddels zijn bijna alle 600 exemplaren verkocht en wordt overwogen om een herdruk te laten verschijnen.

Een oud stuk uit 1327

Vijf Drentse pastoors doen als scheidslieden uitspraak in een geschil tussen ingezetenen van Weerdige en de proost en het klooster Schildwolde.

De transcriptie van het stuk is gepubliceerd in het Oorkondenboek van Groningen en Drente. Het is een bewerking van een zgn. vidimus uit 1427 dat zich in het Rijksarchief Drente bevindt. Hierin wordt

vermeld dat het originele stuk "enen beseghelden breff met vijf hanghende seghelen".

Nos Bartoldus in Empne, Fredericus in Rotlo, Johannes in Borghere, Remboldus in Oderen, Rodolphus in Gheyten, ecclesiarum rectores ad universorum presencium et futurorum noticiam cupimus pervenire lucide protestado, quod causam, quam cives de Weerdighen moverunt domino preposito et conventui de Schildwolde super palude, sita in marka de Werdighen juxta Roeswinkel, in nos compromissam, terminavimus in hunc modum, quod pre-

positus et conventus predicti pro palude a ponte, posito super fluvium Ruetna, linealiter usque in medium ... fluvium Musla usque ad justum terminum marke de Weerdighen et domus in Hare CVI Osnabrugenses integraliter persolverunt et solvent civibus predictis in perpetuum annuatim in die Philippi et Jacobi apostolorum beatorum pro pacto sub pena dupli in villa Weerdighen tres solidos brunorum sterlingorum vel pecuniam his equivalentem. Quod si neglectum fuerit, cives predicti in eadem palude sine contradictione, molestacione, defensione et actione prepositi et conventus predictorum tres solidos sterlingorum in duplo expandabunt, civesque predicti dominum prepositum et conventum predictos indempnes secundum consuetudinem terre Trentye in eadem palude conservabunt propriisque defendent laboribus et expensis. In quorum omnium testimonium et perpetuum munimen presens scriptum inde confectum sigilli terre Trentye una cum sigillis nostris et munitum. Datum anno Domini MCCCXXVII die Precessi et Martiani martirum beatorum. Superscriptionem notitiam approbamus. Datum ut supra.

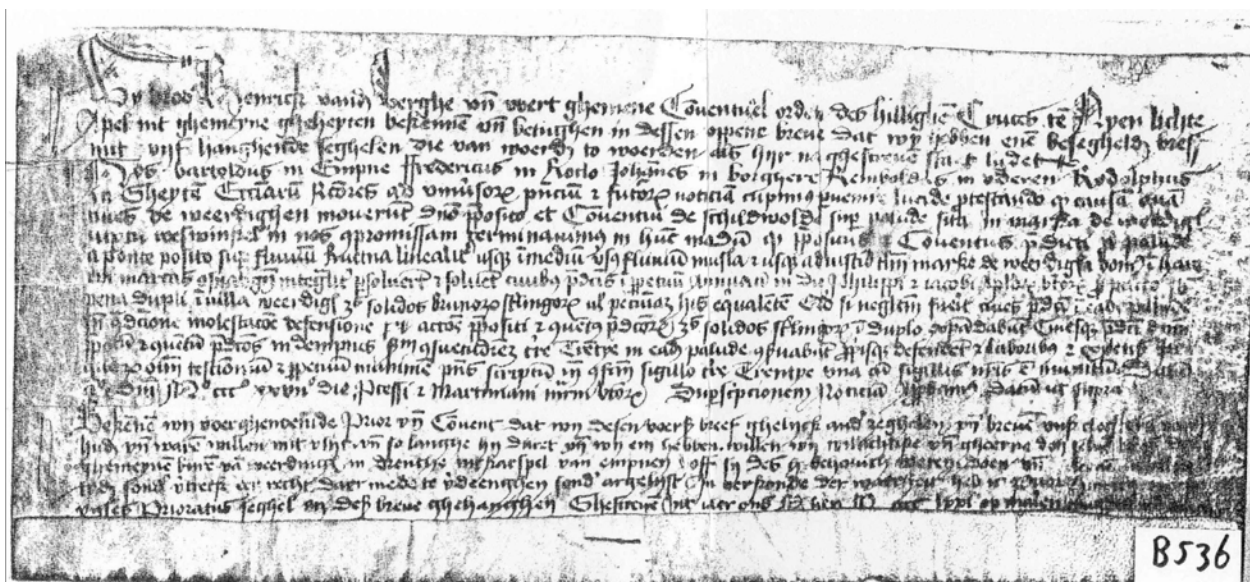
Vertaling van het Latijnse gedeelte van de oorkonde van 2 juli 1327

“Wij Bartoldus in Empne [Emmen], Fredericus in Rotlo [Rolde], Johannes in Borgheren, Remboldus in Oderen [Odoorn], Rodolphus in Gheiten [Gieten], hoofden van de kerken (aldaar) begeren tot bekendheid van alle tegenwoordige en toekomstende lieden te doen komen door helder te verklaren, dat wij de zaak, die de inwoners van Weerdighen voeren met de heer proost

en het convent van Schildwolde over het moer, gelegen in de marke van Werdighen bij Roeswinkel, aan ons als scheidsrechters voorlegd, hebben beslist op deze wijze, dat voornoemde proost en voornoemd convent voor (het gebruik van) het moer vanaf de brug over de rivier de Ruetna [Ruiten A], lijnrecht tot aan het midden in de richting van de rivier de Musla [Mussel A] tot aan de precieze grens van de marke van Weerdighen en het huis in Hare [Ter Haar] integraal zullen betalen en betalen aan de voornoemde ingezetenen 106 Osnabrugse Marken en als eeuwig jaargeld op de dag van de heilige apostelen Philippus en Jacobus (1 mei) voor de overeenkomst op straffe van het dubbele in het dorp Weerdighen drie ponden Brunoons zilver of geld, dat daaraan gelijkwaardig is. Indien dit verwaarloosd zou zijn, zullen de voornoemde ingezetenen in hetzelfde moer zonder tegenspraak, molest, verdediging en actie van de voornoemde proost en het voornoemde convent de drie ponden zilver tot het dubbele uitbreiden en zullen de voornoemde heer proost en het voornoemde convent volgens de gewoonte in het land Drenthe wat betreft hetzelfde moer schadeloos houden en verdedigen zij zich met eigen middelen en kosten.

Tot getuigenis van al deze dingen en tot eeuwig geschrift is het tegenwoordige geschrevene, vervolgens bevestigd met het zegel van het land Drenthe, tegelijk bekrachtigd met onze zegelen. Gegeven in het jaar des Heren 1327 op de dag van Processus en Martianus, de heilige martelaren (2 juli). Wij keuren bovengeschreven bekendmaking goed. Gegeven als boven.”

Met dank aan F.A. Bergman.

De zilveren vogel (IV)

De snuit van een groot varken werd zichtbaar en daarachter marcheerden een jongen en een meisje, blijkbaar broeder en zuster. Zij hadden de zeug een rendez-vous laten houden met een stamgenoot van de sterkere sexe, waardoor ze bekwaam werd binnen eenigen tijd het inwonertal van Westerwolde te vermeerderen met een dozijn jonge biggetjes.

Hoogst voldaan wandelde het varken zijns weegs. De twee menselijke volgelingen echter bleven op mijn vraag naar den weg staan en beduidden mij vrij begrijpelijk, welke route ik moest inslaan om het pad te bereiken, dat alle gehuchten tot aan Ter Apel, het zuidelijkste punt van de provincie met elkander verbindt.

Dit pad, hier en daar is het dubbel, is ongeveer vier uur gaans lang en komt volkomen overeen met de beschrijving, hiervoor van de Keltische Einzelhöfe gegeven. Het gaat met vonders over slooten, dikwijls dwars over de bouwesch, soms langs den zandweg.

De gehuchten hebben alle hetzelfde type, schilderachtig gelegen aan of bij de Ruiten A, belommerd door hooge boomen. Jammer is het, dat de bosschen, die voor een vijftig jaar nog menigvuldig voorkwamen, thans zoo goed als verdwenen zijn. 't Schijnt dat de regeering, die de doode steenen hunnebedden in Drenthe met een magischen cirkel heeft omtrokken, niet bij machte is, deze stukken levend woud tegen verdere vernieling te vrijwaren. Met iederen boom die geveld wordt, verdwijnt een menschenziel en met ieder bosch een familie, die er in of bij leefde, werk en brood had, en werk en brood gaf aan de bedienden.

De namen der buurtschappen geven omtrent de oudheid ervan weinig licht. Enkele gaan uit op *huizen*, volgens Lamprecht een uitgang, die terugwijst op de Karolingische tijden, toen voornamelijk werk gemaakt werd van het ontginnen van boschrijke streken. Eerst in 't begin van de dertiende eeuw echter komen deze namen meer veelvuldig voor en meestal in groepen dicht bij elkaar. Zij duiden vaak kleine gehuchten aan, zelfs enkele huizen. Het eerste deel der samenstelling is meestal een persoons- of familienaam.

Bij Wessing – vroeger Wersinghuizen, Wollinghuizen, Jipsinghuizen, Ellersinghuizen, schijnt dit laatste het geval te zijn – Musselhuizen, Veenhuizen, Veldhuis, verklaren zich van zelf.

Namen van ouderen, voorhistorischen oorsprong dragen de gehuchten: Weende, waar de weenen, teenen, waterwilgen groeiden; Smeerling, het land waar smeerpotjes (= hagedoorns) veel voorkwamen; Ter Wisch, vroeger evenals met De Wisch = de weide, de platduitsche vorm van Wiese; Ter Haar = boschrijke hoogt; Ter Horst, Horsten = laag, dicht struikgewas. Ook het eerste lid van Ellersinghuizen, dat in oude stukken zonder het suffix huizen voorkomt, kan in dit verband staan met eller = els (Hoogduits: Erle).

Zij wijzen terug op den oorspronkelijken toestand van den bodem en zijn daarom overoud. Het woord *stroet* dat aan enkele stukken land gegeven wordt wijst eveneens op den oertoestand. Het beduidt wild, oorspronkelijk woud en komt vin het geheele westen der Noordduitsche laagvlakte voor. Andere namen voor landerijen, die ik hoorde, zoals *floede*, *flutse*, *foelerie*, *beetse* ontrekken zich tot nog toe aan een gezonde verklaring. Zij hebben klaarblijkelijk een oudfriesche ting.

Bij de verschillende *broeken*: Metbroek, tusschen Onstwedde en Vlagtwedde; Musselbroek, Maarschbroek bij Ter Maarsch, vindt men op oude kaarten boomen geteekend; 't zijn lage boschgronden, afgewisseld met weiden. Ruitenbroek, oostwaarts van Ter Apel over de grens, is een kolonie, die, voor een groot honder jaar aangelegd, aan deze gesteldheid den naam heeft te danken. Bij Hanetang, niet ver van daar op de Pruisische grens, beteekent het laatste deel een hoogen zandrug in het veen. 't Zelfde woord komt voor in Boertange. Ook heeft men de Onstweddertange.

De dorpen Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde, geven een voorbeeld van egalisatie van namen, die oorspronkelijk niet gelijk waren. In de oudste opgaven, waarin ze gelijktijdig aangetroffen worden, staat altijd Wedde met twee *d* en Ons-Uns-Uneswede of wide, Flagwede of wide met één *d*. Hieruit is op te maken dat de beteekenis van Wedde en wede of wide oorspronkelijk niet identiek was en dat het laatste in overeenstemming met het eerste is gewijzigd. In het midden der zeventiende eeuw was dit proces reeds voltooid. Een ander groot dorp op *wide* uitgaand, dat oorspronkelijk noordelijk aan de Westerwoldsche A lag, heette Ulswide. In de laatste helft der vijftiende eeuw werd het door overstromingen bijna geheel ver-

woest. Dit wide werd niet versterkt tot wedde, maar sleet af; het woord werd Ulsede en luidt, las gehucht, thans Ulsda.

Dat *wide* de beteekenis heeft van woud, (heilig woud), zoals Fruin in zijn Geschiedenis van Westerwolde op het voetspoor van anderen aangeeft, is vrij zeker waar; dat *wedde* evenwel hetzelfde zou beduiden is zeer onwaarschijnlijk. Wat het beteekent is moeilijk te bepalen. Als plaatsnaam treft men het te weinig aan, om door vergelijking tot een eenigzins zekere uitkomst te geraken.

Wat de prefixen Flag, Ons of Uls beteekenen is niet bekend. Staan ze in verband met heidensche gode, die in de wouden werden vereerd – 't geen niet is uitgesloten – dan zullen ze in de christelijke tijden wel zoodanig veranderd en verminkt zijn, dat de oorspronkelijke vorm moeilijk weer te vinden is. Zijn ze ontleend aan de taal van een verdwenen volksstam, dan is de verklaring nog moeilijker.

Over 't algemeen is de uitlegging van plaatsnamen, een geliefkoosd tijdverdrijf voor geleerde en leek, een niet gemakkelijk werk. Voornamelijk drie factoren komen daarbij in 't spel, vooreerst de oudste vormen van het woord, ten tweede de kennis van de vroegere gesteldheid der landstreek, en eindelijk het opdiepen van de taal, waaraan ze zijn ontleend. Dit laatste is het moeilijkst, dewijl de overoude benamingen te ver liggen buiten de zienswijze van de adepten der moderne linguïstiek.

De tegenwoordige taal der Westerwolders, of liever de tongval, verschilt weliswaar in uitspraak van de overige Groningsche dialecten, maar is voor deze geheel verstaanbaar. Het is een in ontwikkeling achtergebleven tak van de Neder- of Platduitsche taal, die vroeger in Noordduitschland werd geschreven en geleeraard, en waarin in 1622 voor het laatst de bijbel werd gedrukt.

Het eerst valt de uitspraak van de klinkers op, die bijna alle gebroken worden, evenals in de dorpen over de grenzen aan de Eems. *Groote* luidt b.v. als *groeote* met een korten voorslag van de *oe*. 't is daarom moeilijk het dialect in Nederlandsche teekens weer te geven en de proeven die men in verschillende verzamelwerken aantreft, komen op verre na niet de uitspraak nabij.

De uitspraak is bovendien niet overal gelijk, is het minst karakteristiek in de dorpen en het best bewaard gebleven in de afgelegen gehuchten. *Hooi* is in Onstwedde *hui*, in Vlagtwedde *haai*. *Bloeien*, *groeien*, *strooien* wordt hier *blaaïen*, *graaïen*, *straaïen*. De *sch* spreekt men altijd uit als *sk*; *schoen* wordt

skou, *mensch*, *mensk*; *wasschen*, *wasken*. Verkleiningsuitgang is *ken*; *kleine beetjes*, *lutke baintken*; som met umlaut, *kopje* = *köpsken*; *doosje* = *duisken*. Kenmerkend is het veelvuldig wegvallen van de *t* in den 3^e persoon enkelvoud tegenwoordige tijd en het aanhangen van *t* in het meervoud, b.v. ik loope, doe lops, hei lop, wi loopt, i loopt, zei loopt. Het voegwoord *maar* is hier *man*, evenals in 't Platduitsch en Noorsch, *niet* is *nich*. Aan het Duitsch zijn ontleend: Störk, ooievaar; oer, horloge; vernumstig, verstandig; rinkelknollen, runkelrüben, raapknollen. Veel oorspronkelijks heeft het dialect niet, alleen zijn enkele oudnederduitsche woorden overgebleven. Dat is *reken* veur hum = dat is een voordeeltje voor hem; en groote *klaine* vent, een groote tengere knaap; een *unaobel* is een lummel.

Met het binnendringen van vreemde elementen, meest uit de Veenkoloniën en 't Oldambt, veranderen de zeden en gewoonten; oude gebruiken vervallen, de taal vervormt zich. – 'k Weit nich, antwoordde mij een jongetje, dat ik naar den weg vroeg. – Magst nich *nich* prooten, must *niet* zeggen, zei zijn zusje bestraffend, al viel ze in 't zelfde euvel.

Waarschijnlijk had de onderwijzer hen er opmerkzaam op gemaakt, dat *nich* geen goed Hollandsch was. Voornamelijk het lager onderwijs is de macht, die kromme tongen recht maakt en de dialecten zich van lieverlede meer laat aansluiten bij het algemeen Nederlandsch. Het wijzigt langzaam maar zeker de oude taalvormen evenals de kunstmest de inheemsche flora en vervangt door exotisch onkruid.

VI Huiselijk leven

Voortsukkelend naar 't Zuiden, was ik Weende gepasseerd en volgde een weg naar Jipsinghuizen, aan beide zijden belommerd door struikgewas van allerlei aard. Een fraaie weg, blijkbaar een elyseum voor nachtegalen. Ik zag ze zwijgend huppelen in de twijgen, wachtend op het uur dat ze hunne soiree konden aanvangen.

Deze weg voert langs den Spinberg, een heuvel waar volgens het bijgeloof het Spinwif zit, dat 's avonds draden spint over den weg om de jongelingen die laat huiswaarts keeren, te vangen. Alzoo ook hier als overal elders.

O, hüte dich vor der Erlenböh,

Wo die zarten Jungfrauen singen.

Jonge elzenknoppen werden hier, evenals in 't overige Keltenland beschouwd als een oud-Maltusiaansch middel.

Jipsinghuizen is een buurt, gelegen bij de brug over de Ruiten A. Naast die brug is een diepe kolk, volgens de overlevering zoo diep, dat een paard en wagen, die er inreed, spoorloos verzonk. Een sage eigen aan meer kolken en diepten van Groningen. Eens in het jaar begon het water te bruisen en te borrelen en een stem klonk uit de diepte: “De tijd is vervuld, maar de man is er niet.” Dan kwam in vliegende vaart een wagen aanrijden, of een man op een zwart paard, stortte zich in de peillooze diepte en werd nimmer weer gezien. Het offer was gebracht en het water keerde tot zijn gewone rust terug.

Is het niet een duidelijk overblijfsel van den ‘grausigen’ cultus der Kelten, zooals die ons wordt geboekstaafd door de oudste schrijvers? Ook Schiller zinspeelt er op in zijn Wilhelm Tell, als hij zegt:

’s Ist beut Simon und Judae,

Es rast der See, er will sein Opfer haben.

Loodsen van houten planken, zeer doorlichtig met elkaar verbonden, trokken mijn aandacht. Het waren schaapskooien, eens nachtverblijven van een paar honderd schapen. ’t Zijn waarlijk geen paleizen, maar ruïnes van vervallen grootheid. De schapenteelt, eens het hoofdbedrijf voor de ingezetenen van het landschap, is zoo goed als verdwenen. Alleen sporadisch treft men nog een troep wolvee aan op de heide. Het eigenaardige type van den schaapherder, pratend met zijn hond en kousen breiend – knoffelen noemt men dit hier – is uitgestorven; het melodieuze getingel der ijzeren bellen wordt niet meer gehoord; de overoude gebruiken aan het bedrijf verbonden, hebben opgehouden te bestaan.

Eene bruine, langharige hond kwam aanloopen, stiet mij even met zijn snuit aan en rende gerustgesteld terug naar twee mannen, die gemoedelijk op den hoogen rand van den in ’t maalzand uitgeholden weg zaten. De een was een opkooier van varkens, de ander een landbouwer uit de plaats, lid van den gemeenteraad. Zij spraken over het verharden van den weg, waarmee een begin zou worden gemaakt. Ze achtten dit een groot voordeel en beloofden zich er gouden bergen van, evenals het kanaal, dat tweetakig van ’t Zuiden naar ’t Noorden door geheel Westerwolde zal worden gegraven. Voor het verleden en den zilveren vogel van ouds hadden ze geen ooren, ze becijferden alleen de voordeelen van kunstwegen en kanalisering, waardoor duizenden hectaren, thans waardeloos, vruchtbaar zouden worden gemaakt; ze redeneerden over schatten in den grond verborgen, die door den

tooverstaf *kunstmest* aan den dag zouden worden gebracht. Ze dachten niet aan het “Travaillez, prenez de la peine!” aan den noesten arbeid, die alleen in staat is den schat uit den akker te lichten, en dat zaaïen van kunstmest niet voldoende is. Mogelijk is het, dat de verwachtingen vervuld worden, maar even mogelijk is het, dat dit lange kanaal door een weinig bevolkte streek, evenals meer andere in ’t Oosten van Nederland, het woord van een ouden kroniekschrijver zal bevestigen: “Ende het was een Costverloren”. Hij had het oog op een verbinding tusschen de Westerwoldsche A en de Eems, waarvan de sporen nog zichtbaar zijn halverwege Vlagtwedde en Boertange. Het bleef steken. Destijds vanwege een verschil van een paar duizend gulden en een ton roode boter. Thans handelt het zich om een paar millioen. Zal het beter slagen? Men kan het afwachten. Komt het kanaal tot stand, dan: Ade, Waldeinsamkeit en goude oude zeden!

Langst het pad kwam een landbouwer, deftig in kleeding en geheel voorkomen. Na een kort gesprek met de aan den weg zittenden wandelde hij verder. Ik sloot me bij hem aan. Hij vertelde in Louwde te wonen, een der gehuchten tusschen Sellingen en Ter Apel. Weldra had hij met de nieuwsgierigheid, aan afgelegene plaatsbewoners eigen, uitgevorscht wie ik was, waar ik vandaan kwam en dergelijke wetenswaardigheden meer. Van zijn kant verhaalde hij als oud ingezetene van Westerwolde veel, wat mij interesseerde, onder anderen van de schapenteelt en de gebruiken eraan verbonden, van de spinmalen, meisjesvisites, waarbij ze zelf de spinnewielen meebrachten. De beschrijving, ook van het schapenscheren, wasschen enz. komt zoo veel met Drenthe en Gelderland overeen, dat het onnoodig is ze hier te herhalen. Behalve de spinmalen had men ook nog de kraspartijen, waar de wol werd behandeld, die in elkaar verward en met vuil doorkleefd, in stukken aan den staart en onder aan de vacht der schapen pleegt te hangen. Deze wol werd bewerkt met *krassen*, zijnde twee vierkante plankjes met handvatten en aan de eene oppervlakte voorzien van korte ijzeren pinnen. Ze worden met kracht over elkaar heen gewreven en de stukken wol die er tusschen zijn, worden van het vuil gereinigd en in fijne vlokken verdeeld. Van deze wol werden de boezelaars, de ‘wollen schoeden’ vervaardigd, die bij het grove werk voorgebonden worden. Ook deze krasavonden werden plechtig in de

buurt door een bode rond gezegd. Mijn reisgezel kende uit zijn jeugd nog het rijmpje, dat bij die gelegenheid werd opgezegd. Ik laat het hier volgen, omdat het wellicht het eenige is van dien aard, dat is opgeteekend:

*Ik kom bij u met stok en lint
En vraag u of gij zijt gezind
Om in ons huis wat wol te krassen.
Ja, ja, ik wil u niet verrassen,
Gij moet dan morgenavond komen,
Vooraf niet al te veel van droomen.
Dan hier met kras en vellen
Vlug werken en ook fiks vertellen,
Wat gij maar weet en kunt verhalen
Van alle nieuwe, mooie dingen,
Dan moogt gij lachen, schaatren,
zingen.*

De vellen, waarvan hier gesproken wordt, waren geitevellen, die over de knieën gespreid werden om de kleeren te sparen. Was nu de maagdenschaar aldus vereenigd, dan wisten ook spoedig de jongelingen in de buurt ervan. Wanneer het donker was geworden slopen ze om het huis en maakten rumoer bij de vensters van het vertrek waar de schoonen bijeen waren. 'Nuuntjen' werd dit genoemd. Met de natte vingers over de ruiten strijkend brachten zij vreemde geluiden voort. Dan nam een der knapen den ander de pet van het hoofd, wierp de deur open en het hoofddeksel naar binnen. Hier gegiechel en gefluister, buiten kattenmiauw, of andere ongearticuleerde geluiden. Als dit lang genoeg geduurd heeft, roept een der meisjes:

Komt drin, wen 't gain snieder is!

De deur gaat nu verder open; elkander voortstompnd en dringend, komt de mannelijke jeugd het vertrek in. Een van hen treedt op de meisjes toe:

'k Wol mien pette wal boalen! – Tout man!

De pet is in bewaring genomen door de geliefde zijns harten. De jonkman zet zich naast zijn aangebedene, de anderen zoeken ook ieder een gezellin en het oude lied, dat telkens weer hernieuwt, begint.

Al koutende waren wij langzamerhand genaderd tot Sellinge, een dorp dat niet bijzonder heeft dan een oud kerkje, waarvan het koor van een fraai gewelf is voorzien en het dak gedekt met ouderwetsche pannen, zooals ik ze alleen nog gezien heb op het kerkje te Oostum aan het Reitdiep. 't Zijn buizen in de lengte doorgesneden, met nok-

jes voor bevestiging. Twee liggen naast elkaar met de holle zijde naar boven, een derde er omgekeerd overheen.

In een logement tegenover het gemeentehuis namen we inkeer. Ik bracht het gesprek op het papegaaischieten en vernam van den ouden heer, die mij vergezelde, dat de zilveren vogel werkelijk had bestaan. Ook had hij den laatsten bezitter nog gekend, maar de erfgenamen, drie zoons, waren of niet meer in leven, of vertrokken. De vogel was naar zijn meening verloren geraakt of verkwanseld. In Onstwedde woonde nog familie, zei hij, een oude boer, die zou er wellicht meer van weten. Hij noodigde mij vervolgens uit met hem mee te gaan naar Louwde, dan kon ik daar den nacht logeeren. Hoe vriendelijk het aanbod ook was, ik moest ervoor bedanken, omdat het mij verder van mijn doel verwijderde. We namen afscheid onder belofte, dat ik hem zou bezoeken, als ik eens weer in de streek verzeilde.

Sellingen ligt een vijftien minuten ongeveer van de Pruisische grens. Een smalle weg, eerst door zand, dan door veen loopende voert er heen; hij eindigt bij den Hasseberg, een vrij hoogen zandheuvel, die meer en meer wordt afgegraven en in cultuur gebracht door den bewoner van het eenige huis, dat er vlak bij staat. De rijksgrens loopt van 't Zuiden naar 't Noorden over den heuvel, 't geen aangewezen wordt door een ouden zandsteen paal. Van hier uit heeft men een onbelemmerd gezicht over het Boertanger moeras. Een donkerbruin veld ligt voor ons, zonder huis of hof, zonder boom of struik. Het heidekruid, dan den bodem bedekt, geeft aan het landschap een sombere tint. Enkele plekken wit mos brengen eenige afwisseling, boekweitvelden

*Kerk te
Sellingen
anno
2002*

ziet men hier en daar, maar waar ook die ontbreken, liggen uitgestrektheden ontbloot van allen plantengroei: 't zijn de uitgebrande streken, die er uitzien alsof de adem des doods erover heen is gegaan.

Betrekkelijk smal is het meer aan de Nederlandsche zijde en weinig diep, aan den overkant echter breidt het zich een paar uur ver uit tot aan de zandige oevers van de Eems. Op den Hasseberg staande, ziet men de kerktorens van de Munstersche dorpen, die veel naderbij schijnen dan ze werkelijk zijn. Teruggekeerd van mijn uitstapje vond ik bij het logement een huifwagen, welks voerman mij een plaats in zijn voertuig aanbood, 't geen ik volgaarne aannam. Stapvoets ging het door mulle zandwegen. De avond viel toen we Vlagtwedde weer bereikten, waar ik overnachtte.

Den volgenden ochtend nam ik den pelgrimstaf weder op en toog langs een zandigen weg naar Ontwedde. Driemaal passert deze weg het stroompje van Westerwolde. De rustieke houten bruggetjes die ik vroeger gekend had, waren ver-

Toren en
kerk van
Onstwedde

vangen door ijzeren. Halverwege ongeveer ligt het gehucht Smeerling. Het type der Westfaalsche hoeve is hier nog duidelijk herkenbaar. Al zijn de woningen gemoderniseerd, de geheele aanleg draagt nog den ouden stempel.

Hangend over de leuning van een brug, zag ik beneden mij de kabbelende beek met de groote bladen der waternymf, sommige nog half saamgerold. Vliegen zwermden er bij myriaden overheen, van tijd tot tijd opgeschrikt door een paarsvleugelige libel, die er pijlsnel door heen schoot en zich dan op een langen grashalm neerzette. Kleine vischen, forellen gelijk, staken de bekken boven de oppervlakte uit en veroorzaakten kringen, die zich flauwer en flauwer wordend voortplantten tot aan de oevers.

Links breidde zich de esch uit, de hooge zandige bouwgrond, die de rogge moet verschaffen voor de bewoners van het gehucht. Vroeger was het elk jaar rogge, steeds op dezelfde plek, thans heeft die primitieve cultuur moeten wijken voor de moderne leer van vruchtwisseling en bemesting.

De oude bakovens, waarin het zware brood voor het huisgezin werd gebakken en voor de feestdagen en den oogst de roggen stoete, het witte brood met of zonder krenten, ziet men niet veel meer. En hiermede verdwijnt een der laatste attributen van het karakteristieke volksleven in Westerwolde, een gemeinschapsleven, dat niet toevallig is ontstaan, maar berust op bepaalde instellingen en opklimt tot de eerste kolonisatie van het landschap.

Dat de dorpen en gehuchten over 't geheel naar een vast plan zijn aangelegd, blijkt uit de *brink*, het plein, waar omheen de huizen zijn geplaatst. Wel is dit niet meer zoo duidelijk als bij vele Drentsche dorpen, maar het vroegere bestaan van de *brink*, ook bij gehuchten, is voor den nauwlettenden beschouwer zoo klaar als de dag, blikk overigens ook uit oude koopbrieven. Ten tweede heeft men overal de *marke*, de algemeene veeweide. In de vorige eeuw zijn zij verdeeld. Ten derde uit de *esch*, oorspronkelijk de gemeenschappelijke *bonnwakker*, waar de rogge voor het brood werd verbouwd.

Deze esschen zijn reeds lang geleden verdeeld, maar de gemeenschappelijke bewerking is blijven voortbestaan, en geschiedt hier en daar nog. Wanneer het koren rijp was voor den oogst, leenden de gezamenlijke bewoners van

een gehucht elkaar paarden, wagens en dienstboden. Dit wisselde elk jaar om. Wie dit jaar het eerst werd geholpen, kwam het volgende jaar de tweede aan de beurt, en zoo verder. Het inhalen van 't koren, geschiedde altijd met een soort van festiviteit, vergezeld van verschebakken roggestoete. 's Avonds na volbrachten arbeid verzamelden allen zich in de schuur op de 'deele'. Ze zetten zich neer, jongens en meisjes in een ronden kring. Binnen in den kring verbreidde een lantaarn, hier löchvat of schienvat genoemd een flauw licht. Dan begon het spel, het 'slofken'. een slof of muil werd onder de uitgestrekte beenen van de een naar den ander voortgeschoven, en de persoon, die aangewezen was om het object te zoeken, had waarlijk geen geringe moeite de slof te vinden. Dikwijls, als hij meende bij de rechte te fouilleeren, ontving hij van een andere zijde met den muil een gevoeligen slag voor zijn derrière. Dan was de pret algemeen en onbedwongen vroolijkheid heerste in de schuur.

's Winters, als de wegen onbegaanbaar waren en ieder gehucht op zich zelf aangewezen was, vermaakte men zich op andere manier, o.a. met pandverbeuren. Rondom het groote haardvuur gezeten, opflikkerend uit plaggen zoo van de heide gestoken, met de kousen op de uitgebreide ijzeren plaat, is het gezelschap saamgekomen. Een neemt te tang, doet er een rookende turf tusschen, en reikt hem zijn buurman toe met de woorden:

*Hier komt Paitr Pomlom an
Pak hum boven mien hand an.*

Deze vraagt:

Wat wil die dan?

Antwoord: *Geld hoaln!*

'k Heb gain geld.

Ieder die weet hoe moeilijk het is, tusschen een ouderwetsche tang met één hand een turf vast te houden, kan begrijpen dan de turf niet zelden aan de beknelling ontsnapte en op den grond viel. Dit gaf telkens een pand, dat later op den avond moest worden ingelost.

Vele malen heb ik in mijn jeugd die spelen meegemaakt en nog altijd herinner ik mij die groote vierkante schoorsteenen, waarin hammen hingen te drogen, en waarvoor rijen van worsten aan latten het oog bekoorden. Een gedeelte van den zolder, een klein vierkant, was hooger, dat was de *niem*, waarin in vroegere tijden het beste, voor de wadem, de pastorie bestemd, kwam te hangen. Op gewone avonden, als de wind zoo geheimzinnig door de hoge boomen ruischte om het huis en de geheele familie om den

haard zat bij het halflicht van een olielampje, dat langs den schoorsteenmantel kon worden verschoven, ging niet zelden eensklaps de deur open en een buurman trad binnen. Ongevraagd nam hij een stoel en zette zich in den kring. Was het onderwerp van gesprek uitgeput, 't geen in deze weinig bewogen wereld meestal spoedig het geval was, dan stelde een der jongeren wel eens voor om 'roar te proaten'. Dan begon de een na de ander de ongelooflijkste geschiedenissen op te disschen, meestal fantastische reisverhalen, vol van de zonderlingste ontmoetingen, die, zoo maar uit het brein gesproten, dikwijls herinnerden aan de verzen der Edda. Dan kwamen ook dikwijls die geschiedenissen op het tapijt, vol heksen en spoken, van het 'kwaad zien' en van ouders die na hun dood nog eens terug waren gekeerd en zich vertoond hadden aan de kinderen, die hen slecht hadden bejegend, overblijfselen van een geloof, dat nog zoo diep in het volk is geworteld.

Laat werd het daarbij nooit. Reeds voor tien had ieder zijn legerstede opgezocht.

wordt vervolgd

Afkoop van de Krabbenbrug bij Wedde.

G.L.Nobbe

Uit het archief van het waterschap "Westerwolde."

(Letterlijk overgetypt)

"In het jaar achthonderd vijfenzestig den 26 December zijn de Boerschappen Wedde Veele en Vriesscheloo met de Provincie overeengekomen tot afkoop van de Krabbenbrug deze afkoop is geschied voor een gezamenlijke som van achthonderd gulden waarvan het Boerschap van Wedde vierhonderd gulden moesten betalen en Veele en Vriesscheloo de overige vierhonderd gulden welke som door de ondergetekende boerichter van het Boerschap is ontvangen en den eersten Mei achthonderd zesenzestig aan de Provincie is uitbetaald waarvan de stukken van afkoop berustende zijn bij het boerschap van Veele."

(getekend:)

E.J.de Boer
Boerichter

Vraag: Heeft er iemand documentatie over het vroegere Boerschap Veele?

Tijdschriften en jaarboeken

*Het archief van de vereniging is geplaatst in het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal (naast de watertoren). Inlichtingen: dhr. B. Roossien tel. 0599-612649
Tijdschriften en boeken worden in geen geval uitgeleend, maar zijn uitsluitend ter inzage.*

TIJDSCHRIFTEN

Genealogie: kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie Jaargang 8, nr. 4

P. Brood Van Algemeen Rijksarchief naar Nationaal Archief
R. van Drie Internet bij stamboomonderzoek.
J. van den Borne en Nederlands Nieuw-Guinea. Onze laatste kolonie in de Oost.
Y. Prins

Stad & Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen Jaargang 11, nr. 4

J. de Haan Een vorstelijk slaapvertrek (in het Prinsenhof te Groningen)
H. van der Veen Een nieuwe toekomst voor de Westerwoldse kamer.
D. de Graaf Een overval op Rottumeroog door Oostfriese strandjutters.
J. Spits Beatrixoord: koploper in de tuberculosebestrijding

Threant: NGV afd. Drenthe 2003, Jaargang 14, nr 1

A. Stikma Omslagverhaal over Lambert Beuving.
T. Drenth Matriliniaire reeks Tijmes
R. Wolting Kwartierstaat Louwrens Elzinga dl 4
div. auteurs Addenda en corrigenda kwartierstaat Kleine (slot)

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 57, nr 12 december 2002

J. Krol Raadsels rond Riemersma
H. Bauer Dijkgraven van de Krimpenerwaard van 1420 tot 1810
P.J.C. Elema Het ontstaan van de dubbele naam Steen Redeker
N.P. den Hollander Wachtlopers in het gerecht Lange Ruige Weide - 1609

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 1 januari 2003

A. Oosterbroek De afkomst van Evert Barneveld uit Hattem (1666-1722)
E. van Dooremalen Erfpacht op erven te 's-Gravendeel

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 2 februari 2003

H.H. Frieling-Kemp Genealogie chirurgijnsengeslacht Kemp (Vianen, Rijswijk in NB, en L.M. van der Leiden, Den Bosch, Tricht, Amsterdam, Gorkum, Termunten, Hoeven, Beusichem en Zoelmond)
T. Oskam Genealogisch probleem in de familie Den Uijl opgelost

Huppeldepup: NGV afd. Groningen Jaargang 10 nr. 1

J. van Campen Het gilde van goud- en zilversmeden in Groningen
E. Sminck-Niehoff Kwartierstaat van Abel Niehoff
R. van der Lei en Het voorgeslacht van Marten Jurjens (Doezem)
A. Veldhuis
W.G. Doornbos Naamlijst van stadsmeiers, eigenaren en geïnteresseerden uit Hoogezand, Sappemeer, Veendam, Wildervank en de Pekela's (Groninger Arch. nr. 321, rekestboek deel 19, 18-02-1709)

Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie 2002 deel 56.

Geheel gewijd aan het thema 'Verenigde Oost-Indische Compagnie'

Drents Genealogisch Jaarboek Jaargang 9 2002.

C. de Graaf, H. De schulten van Drenthe (1)
Homan Free en
J. van Weperen.
J.G. Boerema Genealogie Dolfing, een oude familie uit Orvelte

- H.M. Luning Normen van fatsoen en religie. Huwelijksmoraal en slechte zeden in Drentse rechtszaken
- J.W. van Hoorn en R. Sanders De geslachten Marissen uit Zuidsleen en Diphooorn 1600-1900
- G. Hovenkamp De snijders van het carspel Emmen 1600-1800
- R. Alma Drentse Heraldiek V

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe jaargang 11 nr 3, december 2002

- H.J. Krikke Cornelis Pothoff (1766-1844), de laatste schulte van Emmen
- G.A. Bontekoe en G. Kolker Het wapen der gemeente Emmen
- T. Smid-Bosklopper Een tocht door het moeras van Ter Apel over Roswinkel naar Emmen in 1836
- L. Kroeze Naar 't land van kip en ei (excursie Centrale Pluimveevereniging Emmen naar Barneveld in 1928)
- C. van Dijk Kantonrechter Jonkhr. mr. Rudolph Otto Arend van Hothe tot Echten (1849-1908)

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 51. Jahrgang. Heft 4 2002

- M. Nathusius Otto Heinrich Nathusius (1668-1712) Pastor in St. Joost, und seine nachkommen.
- U. Buseman Die Familien Griepenburg

Emsländische und Bentheimer Familienforschung Heft 67, Band 13, november 2002.

- Das Diözesanarchiv Osnabrück als Fundgrube für Forscher
- V. Schnurbusch Das Transcriptions-Büro der Historikerin Sabine Lenthe
- M. Kip Kamiesen, Schmuggel, kleine Gauner. Geschichte und Karikatur.
- W. Höhner Archiv der Westfälischen Landeskirche in Bielefeld in neuen Räumen
- C. Vos Ergänzung zur Ahenliste Geert Leferink, Kirchspiel Nordhorn
- K.H. Schomaker Familienwappen Schomaker aus Niederlangen (Emsland)

Haselhoff Bulletin 2/02 13e jaargang, december 2002

- A. Hazelhoff In memoriam ing. Bastiaan Hazelhoff (1926-2002)
- E. Rekers Hazelhoff Een Erik Hazelhoff Roelfzema-straat ?
- R. Hazelhoff Een erfgoed Haselhof in Tsjechië.
- A. Hazelhoff Een vondst op de website van de VOC
- K. Hazelhoff Genealogie en het gebruik van de achternaam

Twente Genealogisch: NGV afd. Twente kwartaalblad, jaargang 18 nr 4 oktober 2002.

- H.L. Hottenhuis Een naamkundige kameleon.
- J.A. Paasman Bronnen voor onderzoek naar militairen in leger en marine van Napoleon 1810-1813: 'Militairen uit Overijssel overleden in Franse militaire hospitalen (1795) 1810-1813'.
- H. Scholten Over de Maatschappij van Weldadigheid (2)
- A. Hilgerink Kwartierstaat Tonia Theresia Gezina Nitert
- E.C. Geerdink-van der Worp De levensloop van Maria Catharina Jans op een pokkenbriefje
- J.H.R. Wiefker Creatief gestoei met voor- en achternamen.

Twente Genealogisch: NGV afd. Twente kwartaalblad, jaargang 19 nr 1 januari 2003

- J.H.R. Wiefker Creatief gestoei met voor- en achternamen (2)
- E.C. Geerdink van der Worp Het Wolterinckhof en het Tigchelwerk
- Stichting Geneal. Lijst van uitgegeven bronnenpublicaties.
Werkgroep Twente

Duvekoater. Uitgave van de Historische Vereniging Gemeente Scheemda. November 2002, jaargang 15, nr. 30.

J.P. Koers	De joodse slagersfamilie Bamberg
G.A.H. Schriever-Broekema	Het boerenleven in Boven Eexta rond 1900
J.P. Koers	Herberg 'De vrije Stad Praag' in Midwolda
J.J. Groenbroek	Vijftig jaar geleden
H. Boer	De overeenkomsten (inz. waterhuishouding) van 1391 en 1420
E. Tjaden	Onzichtbare, zichtbare lijnen 3 (slot)

Rütenbrocker Heimatblatt. 11. Jahrgang Dezember 2002, Nr. 11.

- Aktuelles: Jahresberichte 2001 und 2002 der Heimatfreunde Kirchspiel Rütenbrock
- Geistliche aus dem Kirchspiel (ergänzung zu Heft 8)
- Höfe, Häuser, Familien im Kirchspiel Rütenbrock Teil 2 (exemplaar geschonken door H. Mencke).

BOEKEN/BRONNENPUBLICATIES

Ter Apel terug in de tijd, geschreven door D. Wolf

De glaspioniers in het veen (over de glasindustrie in Nieuw-Buinen en Stadskanaal), geschreven door J.A. Zwaag. Geschonken door de auteur.

Rechtuit, Rechtaan... de geschiedenis van Zuidwending onder redactie van M. Hillenga, M.J. de Lange en T. Tepper.

Roswinkel: dopen 1734-1811, lidmaten 1807-1811, trouwen 1754-1810, begraven 1733-1811. Samengesteld door Genealogisch adviesbureau G.M. te Enschede.

Bladvulling

Deze advertenties komen uit Westerwolde : orgaan gewijd aan de belangen van Land- en Tuinbouw, Veeteelt, Handel, Nijverheid en Industrie in Westerwolde en omgeving : bijvoegsel behorende bij de Winschoter Courant. - 2e jaargang. - woensdag 17 juni 1931, no. 2. De uitgever was J.D. van der Veen, Winschoten, Visschersdijk, Telefoon no. 48.

De commissie van redactie: J. Siebring, h.d. Landbouwschool, Vlagtwedde; B. Dijkhuizen Ezn., Vlagtwedde; J. Groeneveld, Veerveen; H. Prenger, Vriescheloo; N.G. Adens, Bellingwolde; H. Waalkens, Blijham; D. de Ruiten, Wedde; H. Meijer Jr., Wedde; B.J. Wilzing, Onstwedde; B.D. Kuipers, Sellingen; H. Seggers, Ter-Apel; C. Aukema, Vlagtwedde.

Met dank aan Pia Scheper.

Meer advertenties in één van de volgende nummers.

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie
Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@hetnet.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westerwolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: • 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijke bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: • 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage:F.Jager
e-mail: fjager@wxs.nl

niets uit dit tijdschrift mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 24, nr. 2 / 3

juni / september 2003

Inhoud

- 29 Van de redactie
- 30 Ick, ondergeschreven
Willem Jans Houwing
(A. Vel dhuis)
- 35 Wie kent ... Maria Meijering
(P. Scheper)
- 36 Waar bist doe aine van
(J. Wilzing)
- 38 Hilgen (P. Scheper)
- 41 De industriële ontwikkeling in
de Oostgroninger Veenkoloniën
(H. Hachmer)
- 45 De Zilveren vogel (slot)
- 46 Bladvulling
- 47 Telefoonaansluitingen 1954:
Vlgtwedde en Vladderveen
- 48 Waar bist doe aine van
(R. Georgius)
- 50 De geheimzinnige Poaterbörg te
Onstwedde (VI I) (H. R. Aiking)
- 53 De Tolbrug te Wedde
(J. S. A. Huizing)
- 56 De familie Franck
(K. Bijsterveld)
- 68 Geslachten worden families
(G. Nobbe)
- 69 Tijdschriften en jaarboeken
(B. Roossien)

Van de redactie

Vanwege een tekort aan artikelen en tijdgebrek is na ampele overweging besloten om het vorig kwartaal geen tijdschrift uit te brengen.

Deze keer is het met hulp van een aantal auteurs gelukt om een extra dik en kwalitatief hoogstaand tijdschrift te maken. Namens de leden willen wij iedereen die een bijdrage heeft geleverd weer hartelijk danken!

Ick, ondergeschreven Willem Jans Houwing

Antonia Veldhuis

Strubbelingen in het leven van een dorpsschoolmeester in de 17^e eeuw.

Inleiding

Van 12 augustus 1679 tot en met 27 september 1681 hebben Harmen Robbes en schoolmeester Willem Jans Houwing uit Vriescheloo een conflict, ontstaan uit het feit dat Harmen een beest van Willem had opgebonden. Dat is ietwat uit de hand gelopen en Willem heeft Harmen zwaar verwond, hetgeen uitgebreid staat te lezen in de verslagen van de vergaderingen van de Classis van Winschoten.

Ik was benieuwd of (een van) beide personen vaker met iemand in botsing was geweest. Van Harmen vond ik niets, bij Willem had ik meer succes. Ook de levenslopen van beide heb ik geprobeerd te volgen.

De zaak Houwing versus Robbes

Het eerste teken dat er verschil van mening is tussen Harmen Robbes en Willem Jans Houwing kunnen we lezen in de Classisvergadering van 12 augustus 1679 van Winschoten⁽¹⁾. Harmen Robbes van Vriescheloo heeft een door leden van de consistorie en collatoren ondertekend geschrift, waarin men verklaart “hoe dat haer Schoolmeester, wege groote ergernissen sijns levens, hadden verboden kerkdienst te doen”. Nu is onlangs Harmen Robbes ook nog zwaar door hem verwond en men vindt dat meester uit zijn dienst moet worden ontslagen. De Classis zendt de predikanten Ten Haeve en Tiddens naar Vriescheloo om de zaak te onderzoeken. De vergadering wordt met een kerkelijke dankzegging gesloten.

Willem wordt geschorst, want op 16 september besluit de Classis dat dit zal voortduren. Hij krijgt uiteraard geen salaris. In de volgende vergadering van 27 oktober 1679 moet de schoolmeester zich verdedigen: hij wordt binnengeropen, na “aenroepinge van des Heeren naem door D: preses Birza”, en men legt hem de beschuldigingen voor: “de ergerlijkheit sijns levens” en het feit dat hij Harmen Robbes zwaar heeft verwond.

Willem legt uit hoe het conflict kon ontstaan. Het was begonnen omdat Harmen Robbes het beest van Willem had opgebonden en daarover “met deselve was hant gemeen geworden, nae dat Harmen Robbes hem eerst de stok hadt gepresenteert, en tot sijn leetweesen hem de handt was te swaer geworden”.

Hij vraagt de Classis hem daarover niet te “rigoreus” aan te pakken en hij belooft beterschap. Hij toont tevens een geschrift dat door enige mensen is ondertekend en waarin men het verzoek doet om de schoolmeester in zijn dienst terug te nemen.

Dit om te voorkomen “den ellendige staet, dewelke uijt sijne deportement over sijn persoon en familie soude ontstaen”. Men moet de zaak maar aan een competente rechter laten.

Depp: ⁽²⁾ Classis oordelen, omdat D: ⁽³⁾ Hovenberg nog ziek is en deze over de zaak niet is gehoord en omdat de kerkdiensten, door de afzetting van de schoolmeester, met voorlezen van Gods woord, en zingen van psalmen niet wordt gehouden, dat de schoolmeester bij provisie ⁽⁴⁾ in zijn dienst en tractement hersteld moet worden, maar uitgesloten is van het heilig avondmaal. De eerstvolgende Classis zal men er verder over vergaderen.

“In dese actie met een dancksegginge tot Godt den Heere door D: praeses geslooten”.

In de vergadering van 16 maart 1680 is er niemand van Vriescheloo verschenen en wordt de zaak doorgeschoven naar 14 april. Daar staat dat dominee Hovenberg nog moet worden gehoord, evenals op 4 mei en 22 juni. Op 14 juli besluit men dat de predikanten Ten Have en Tiddens nogmaals naar Vriescheloo moeten gaan, waarvan ze op 3 augustus verslag doen. In Vriescheloo verschijnen er geen lidmaten en de pastoor blijkt niet thuis te zijn.

Op 21 september 1680 verschijnt de schoolmeester voor de kerkeraad, geassisteerd met kerkvoogd Hermen Engelkes. De Classis vindt dat hij “waardich was gedeporteert te worden”, maar omdat men medelijden met vrouw en kinderen heeft mag hij die winter nog blijven. Voorwaarden zijn uitsluiting van het Heilig Avondmaal en het verbod om te mogen voorlezen en voorzingen. De pastoor ter plaatse zal dat op zich nemen. Deze moet ook op het gedrag van de schoolmeester letten en daar-

van in de eerste Classisvergadering van het komend jaar daarvan rapport te doen. Daarna komt Harmen Robbes binnen. Op de vraag of hij, behalve het door hem genoemde, meer op de meester heeft aan te merken, zegt hij dat hij dat niet heeft.

15 maart 1681 lezen we er weer wat over. Harmen Robbes “insiteert” nogmaals aan zijn verzoek over de schoolmeester en “reflecteert” aan de aktes van 3 augustus en 21 september en “in specie de schoolmeester pro ultimo termino (voor de laatste maal) te waerschouwen”.

Op 19 april 1681 is de schoolmeester nog steeds uit zijn ambt gezet en komt wederom met een door twee lidmaten getekend verzoek om hem genadig te zijn. Dominee Hovenbergh vertelt hoe Willem zich tijdens zijn afgezette periode heeft gedragen. Hij zegt dat er geen nieuwe klachten binnen gekomen zijn en dat Willem vorige week een poging zou hebben gedaan zich met Harmen Robbes te verzoenen. Of het zeker is weet hij niet, hij heeft het gehoord. Of zoals de predikant zegt: “t sij in schijn of in waerheijt hem onbekent”.

Men besluit dat Willem Jans Houwing in zijn dienst zal worden hersteld, onder drie voorwaarden:

1. Hij moet een document ondertekenen dat hij zich in de toekomst goed zal gedragen, hetgeen hij heeft gedaan.
2. Hij zal in tegenwoordigheid van de gehele gemeente vergeving moeten vragen.
3. Hij moet proberen zich met Harmen Robbes te verzoenen.

Hier lijkt het dus mee geëindigd, de verklaring staat op een van de laatste bladen van het Classisboek en ziet er als volgt uit.

In nog drie vergaderingen komt de zaak ter sprake.

7 juni 1681 zal dominee Hovenbergh gehouden zijn de zaak voor het Classis af te doen en zal dominee Bessingh naar Vriescheloo gaan om de zaak aldaar te helpen op te lossen.

In de vergadering van 2 augustus 1681 komt het conflict weer ter sprake. Men zegt dat voor zover het de Gemeente aangaat de zaak van de schoolmeester is afgerond en men verwacht van ds. Hovenbergh het rapport over de verzoening met Harmen Robbes.

Harmen wil dat Willem een breuk betaalt, die kan en wil dat niet. Een verzoening tussen Harmen en Willem is nog niet tot stand gebracht.

Op 27 september 1681 lezen we dat men er bij de meester op aandringt weer een poging daartoe te ondernemen, maar Willem vindt dat wel moeilijk. Men besluit daarop Harmen te ontbieden, maar die verschijnt niet. Daarom gaat men toch naar het huis van Harmen, maar die ziet hun aankomen en gaat weg. Zijn echtgenote zegt dat Harmen zich nog niet met Willem kan verzoenen. Men vindt dat de schoolmeester zijn best heeft gedaan, maar men gelast ds. Hovenbergh en het Consistorium om “versoeninge bij alle bedenckelijckce middelen voort te setten”. Waarna het geval niet meer ter sprake komt. Gezien het feit dat Harmen vlak daarop overlijdt zullen Harmen en Willem wel geen vrienden meer zijn geworden.

Naast het bovengenoemde meningsverschil kwam ik Harm Robbes, tijdens zijn leven slechts een maal tegen in de archieven. Hij is op 24 oktober 1667 in Blijham als neef aanwezig bij het opmaken van het huwe-

*Ik ondergeschreven Willem Jans Houwinck verclare
met dese mijne ondertekeninge, dat ick mij in de sake
van Harmen Robbes swaerlijck hebbe verloopen, ende
oock andersints qualijck gecompoteert; ende neme woort
aen mij als een goet ende werlijck Schoolmeeſter te
houden ende te dragen, mijn leven ende wandel te
verbeteren, ofte dat contraria doende ickso fauto van
mijn dienst sal sijn afgeſett. Winſchoot den 19 Apr:
No. 1681.*

*Willem Jans Houwinck
Schoolmeeſter tot Vriescheloo*

lijkscontract van Swaantje Geerts (dochter van Geert Willems en Wipke Geerts) met Jan Dorgelo. Andere getuigen zijn Swaantje haar broer Reiner Geerts (is doorgehaald) en haar ooms Jan Hekman en Jarfcke Hekman.

Na zijn overlijden krijgt zijn weduwe een breuk “wegen zijn uiting”. Willem heeft wel geschillen met diverse personen en we vinden hem dan ook met enige regelmaat genoteerd in het archief van de Drost en ook de Classis heeft het nog enige malen erg druk met hem.

Gezin Harmen Robbes

Harmen Robbes, landgebruiker Vriescheloo, overl. 1681/1682, z.v. Robbe Hindriks. trouwt voor 1673 met **Pietertje Pieters**, overl. na 1682, voor 1703.

Op 4 juli 1682 wordt de weduwe van Harm Robbes wegens haar mans groeve “accord” op vijf gulden⁽⁶⁾.

Kinderen:

1. **Pieter Harmens**, landgebruiker Vriescheloo, geb. rond 1673, overl. tussen 3 december 1701 en 4 sept. 1703. tr. h.c. Blijham 16 april 1698 **Jantjen Haselhoff**, ged. Blijham 17 oktober 1675, overl. na mei 1716, voor sept. 1721, d.v. *Lucas Haselhoff* en *Ette Elses*. Zij tr. (2) h.c. Blijham 14 okt. 1705 Theodorus Schelten, konvooimeester in Bourtange, overl. na 14 dec. 1716, z.v. Gerrijt Scheltens (controleur (1684) en oud konvooimeester in 1705) en N.N.

Op 3 december 1701 laten Pieter Harms, ongeveer 28 jaar oud, “gezond van verstand, maar ziekelijk van lichaam” en Jantien ongeveer 25 jaar oud, hun testament opmaken. Getuigen zijn Eppo Harms en Jan Alberts, “expresse gevoceert”⁽⁷⁾.

2. **Swaencke Harmens**

tr. voor mei 1677 **Luiken Berents**, z.v. ? *Berent Luicken*.

Appelrollen 14 mei 1677: Swaencke, huisvrouw van Luicken Berents tot Frieschelo, app. van drost Aldringa, sententie.

Zoon Berent Luijcken is op 4 september 1703⁽⁸⁾ erfgenaam van Lucas Haselhoff, het overleden zoontje van Pieter Harmens en Jantje Haselhof. Er is een afhandeling met de moeder van het kind van de goederen van Lucas en van die van wijlen grootvader Harmen Robbes. Er is sprake van een huis en land te Vriescheloo, nu bewoond door

meier Jan Jurjens. Genoemd wordt ook de overleden grootmoeder Pietertje Pieters.

Gezin Willem Jans Houwing

Willem Jans Houwing, schoolmeester te Vriescheloo, waarschijnlijk zoon van Jan Houwing, overl. tussen 1 dec. 1712 en 25 okt. 1717. Mogelijk overleden vlak voor 25 april 1714.

tr. **Geesje** of **Wupke**

De eerste vermelding van Willem als schoolmeester vinden we in het archief van de secretarie stad Groningen in 1666: “Adam Jansen, nu Willem Jansen Houwingh schoelmester tot Vriescheloo beurt jaarl: voor tractement vijffentwintich car. gl. Het tractement den 1sten maj 1666 en 1667 verschenen, betaelt luit quitantien 50-0-0”⁽⁹⁾.

De reden voor de schorsingen van Willem kunnen we achterin het Classisboek van Winschoten (inventarisnummer 3) lezen, waar het reglement voor schoolmeesters, bestaande uit 23 artikelen, staat geschreven. De belangrijkste punten voor schoolmeesters zijn: lidmaat van de ware gereformeerde religie zijn, godzalig, rechtvaardig en matig leven (ook voor de echtgenote en kinderen), kennis van lezen, schrijven, zingen en rekenen, vlijtig schoolhouden (‘s winters en ‘s zomers) en zich onthouden van de herberg en van “ijdele bijeenkomsten tot brasserie of drinckerie streckende”. Bij niet naleven van een de 22 artikelen treedt nummer 23 in werking: Als iemand zich niet na behoren gedraagt zal hij eerst door de plaatselijke predikant ter verantwoording worden geroepen (die verplicht is daar op te letten, “opdat hij niet selve censurabel zij”) en vervolgens door de kerkenraad. Als dat niet helpt gaat het naar de Classis en kan men enige tijd uit het ambt worden gezet en stopt het traktement voor die tijd. Uiteraard hoort er ook uitsluiting van het Heilig Avondmaal bij.

Zijn school brandt twee maal af, in 1676 en in 1686⁽¹⁰⁾.

In 1679 heeft pastor Hovenberg gecollec-teerd voor pastorie en school, maar hij gebruikt het geld alleen voor de pastorie. Willem klaagt op 18 maart van dat jaar hierover in de Classisvergadering. De predikant kan het uitleggen.

Kinderen:

1. **Jan Houwing**, bakker, geb. rond 1675, overl. Groningen (breuk betaald⁽¹¹⁾) 28 juli 1730

tr. Groningen 23 oktober 1703 **Aaltje Claassens Spinneker**, ged. 12 december 1680, overl. Groningen (breuk betaald⁽¹¹⁾) 1 febr. 1749, d.v. *Klaas Spinneker* en *Tiade Ottens*.

2. **Abraham Houwing**, geb. rond 1690, begr. Scheemda 15-11-1728
tr. Scheemda 15 april 1714 **Teitina Sissinck**, ged. Scheemda 7 maart 1692, overleden na 1729, d.v. *Hinricus Sissinck* (organist) en *Grietje Jacobs*. Na zijn overlijden tr. Teitina in Scheemda (pr.) 8 jan. 1730 en Noordbroek (pr.) 22 jan. 1730 met Haicko Jacobs, ged. Oude Pekela 28 sept. 1704, z.v. Jakob Allen en Geesjen Rosevelts. Hij was weduwnaar (tr. Winschoten pr. 13 april 1727, tr. Noordbroek pr. 4 mei 1727) van Jantje Hindrix, ged. Winschoten 30 juni 1695, overl. tussen 1727 en 1730, d.v. Hindrik Harms (ouderling) en Antje Aijolts.
3. **Allert Willems Houwing**, schoolmeester te Vriescheloo, overl. 1718/1728,
tr. rond 1700/1710 **Naentje Wubbes**, overl. voor 29 jan. 1735.

Andere kwesties waarbij Willem Jans Houwing betrokken is.

1684, 9 januari hebben de kerkvoogden van Vriescheloo (Harmen Engelkes en Elso Hiddes) kwestie met Willem over rogge⁽¹²⁾
1684, 28 september: Executeur Berent Willems gelast dat Willem Houwelinck, schoolmeester tot Vriescheloo, het goed dat die “ter quader trouw” uit de woning van burggraaf E. Hazelhof haalde weer inlevert. “Wort ged. absent het mandaet in contumaciam geconfirmeert”. Op 12 oktober staat er “Muchte weder gereleveert van sententie”, op de 19^e staat het weer op de rol en op 30 november staat er “geordonneert tegens naesten sijn positum naeder te verifieeren”.

Met andere woorden: Men is nog geen stap verder gekomen.

Wedde 16 januari 1685 In saecken meester Willem Houwinck impt. verd. hebben om te konen modereren sodane specificatie van costen als hij tegen Elso Hiddes in qlte kerkckvooght van Vriescheloo ged. hadde overlecht: ged. hier inne acqesierende is d overgelechte specificatie gemodereert op seventien car. gulden 6 stuiver ‘t moderatie gelt daer inne begrepen⁽¹³⁾.

Het lijkt erop dat Willem (zijn) geld krijgt.

Het eerder in dit artikel genoemde artikel 23 is ook de reden dat Willem in 1685 wordt

geschorst. Klachten zijn deze keer (beginnend op 3 februari 1685) “onderslaan” van de armenpenningen (zeg maar achterover drukken) en het laten weiden van zijn vee in andermans land.

Over de vermeende gestolen penningen kan de meester een boekje overleggen met de verantwoording van binnengekomen geld van dopen, begraven en huwelijk. Dit wordt getoond op 17 maart 1685 door de echtgenote van de meester, omdat die op dat moment zelf doodziek is. Ze zegt dat meester van plan was het geld terug te geven. Ook predikant Frank zegt er van overtuigd te zijn dat het geld alleen tijdelijk even werd geleend, omdat de meester het arm had en dat hij gelooft dat herstelling altijd de bedoeling is geweest. De klagers Jan Hulsen (ouderling), Berendt Freriks, Eggo Peters (diakenen) en Elze Hiddens (kerkvoogd), geassisteerd met Thole Jans dreigen zelfs, dat als meester niet geschorst blijft, ze allen uit de kerk blijven en meester en de dominee dan maar met z’n tweeën de kerkdienst moeten houden.

21 april 1685 is meester beter en hij komt met zijn echtgenote in de Classisvergadering. Hij vraagt deemoedig of hij van zijn “suspenctie” verlost kan worden en belooft zich voortaan voorzichtig te gedragen. Daarna komen er enige karspelluiden binnen met nieuwe klachten. Dit zijn:

1. Overgebleven geld na halen van wijn en brood voor het avondmaal zelf gehouden.
2. Hooi gehaald uit het land van Engel ten Veldhuis
3. Weer zijn beesten in het land van anderen gelaten.

Harde bewijzen voor het eerste punt hebben ze niet, waarop Willem verklaart dat het heel gewoon is overgebleven geld zelf te houden. Ook in naburige karspels gebeurt dit.

Voor wat betreft punt 2: Hij had Engel diverse malen gewaarschuwd het hooi op te halen omdat het land schoon moest zijn. Toen die dat niet deed had hij het zelf maar even gedaan en het onmiddellijk aan Engel gegeven toen die hem tegemoet reed.

Het derde punt was eenvoudig uit te leggen: De beesten waren aan zijn kinderen ontsnapt.

Er wordt ook nog een geval genoemd van 36 stuivers, ontvangen bij de begravenis van Engelke, die zouden missen, maar wederom toont meester zijn boekje. Men noemt nog even het oude geschil met Harmen Robbes, waarbij meester veel krediet heeft

verspeeld, maar de Classis zegt dat er geen bewijs is voor de beschuldigingen en besluit Willem in zijn dienst terug te nemen. D. praeses verzoekt de karspelluiden de schoolmeester zijn fouten te vergeven, waarop meester die de hand van vrede en vergeving reikt. Deze weigeren hardnekkig en met grote toorn die aan te nemen en ze vertrekken “met grote ontsteltenisse en onvergenoegtheid”.

Op 25 mei benoemt men de predikanten Tiddes en Wachloo om de zaak in Vriescheloo te schikken, dit levert echter alleen maar meer nieuwe klachten op: “de schoolmeester dagelijks van erger tot erger quam voort te varen”.

4 augustus 1685: “De sake van de schoolmeester tot Friescheloo wierde van ad proximum uitgesteld, te meer dewijl niemant van de Gemeente was verschenen, de schoolmeester alleen tegenwoordich zijnde”.

18 september zegt men dat men graag van de schoolmeester verlost wil worden. De nieuwe klachten worden genoemd: onderslaan van armenpenningen, onbetaalde huur van land en in toorn een kind in het water gestoten. Meester legt op 20 oktober rekening af: Ontvangen aan armenpenningen 6 gulden, 13 stuivers en 7 plakken (13-6-7), door hem uitgegeven 2-18-0, rest 3-15-7. Bij het begraven van het kind van Geert Jan Hovinge (16 juni 1678) was geld ontvangen. Meester is hier onbewust van. De achterstallige huur van 18 jaar gebruikt kerkenland (4 gulden per jaar) van 72 gulden wil hij wel verrekenen met de kosten van verbetering van de kosterie. Hij ontvangt dan graag nog even 6 gulden. Het in het water gestoten kind wordt niet weer genoemd. Omdat men vindt dat de berekening van de meester niet “altewel” is, kunnen ze niet “aan beide zijden vredich” zijn en hun wegen scheiden weer.

Op 13 april 1686 is de pastoor wederom absent en blijft de zaak als voren, waarna ik hierover niets meer vindt⁽¹⁴⁾.

Nog twee maal vind ik Willem genoemd in de kerkenraadshandelingen, nl. in 1691 en 1695:

10 juli 1691: Kerkvoogd van Vriescheloo contra mr. Willem Houwing schoolmeester aldaar. Kwestie over het “meyen, reppen roer ofte vervoeren van ‘t hooy” op de Looster Dyck. Willem zal moeten aantonen dat de grond of dijk “waerop ‘t huis gewassen mede in sijn beroep begrepen sij”.

12 februari 1695 klaagt Freerk Roskes dat meester zijn kinderen van school gestuurd

had omdat hij nog enig schoolgeld moet betalen. Freerk zegt dat meester hem geld schuldig is. De schoolmeester ontkent uiteraard dat hij de kinderen wegstuurde en ze slecht behandeld had. Hij toont bovendien een rekening waaruit blijkt dat Freerk hem geld schuldig is.

Ongetwijfeld is er over Willem Jans Houwing meer te vinden, maar voor een artikel zijn er genoeg klachten genoemd. Ik houd me aanbevolen voor aanvullingen en verbeteringen en bedank de volgende personen die aan de totstandkoming van dit artikel meewerkten:

Klaas Bijsterveld (vele waardevolle tips voor archieven en voor het kritisch doorlezen), Henk Hartog (idem), Hans Homan Free en aan (klappers) Theo Hofman, J.S.A. Huizing (boek Vriescheloo) en Jaap Tjadens (klapper dopen Blijham).

Bronteksten

In een aantal van de zaken in het archief van de Classis van Winschoten, die tegen Willem Houwing gevoerd worden, is sprake van artikel 23. De letterlijke tekst hiervan luidt:

Bij aldien jemant van hen dese orde moettwilligh comt te overtreden, en sikh in leere, leven en bedieninge niet nae behooren te dragen, sal hij eerst door de predicant ter plaetse (die schuldigh is daer op te letten, op dat hij niet selve censurabel zij) en voorts van den kerckenraed te reede gestelt, en nae gelegentheid van schuld gecensureert, ofte oock van ‘t heilig avondmael gesuspendeert werde. Ende sikh niet beterende voor ‘t Classis geciteert, en aldaer nae behooren bestraft, jae oock van sijn bedieninge en tractement voor eenen tijd ontset werden, soo dat de predicant niet sal vermogen eenige quitantie te onderteekenen, daer op hij eenigh tractement bij de Provincie ofte elders mochte ontfangen naer de E. Classis sorge draegen, dat sijn tractement werde ingehouden, en soo hij evenwel in sijn quaed voorgaet, ofte door eenige swaere misdaet sulx verdient, sal hij door ‘t oordeel des Classis van de kerke *geexcommuni-ceert* ende van sijn dienst met goedvinden van de Collatoren geheel gedeporteert worden. Onderstond Joh. Martinus, Joh. Verreem, Richardus Martings, Reinholdus Weemhof. Pt. Sijn depp.⁽¹⁵⁾

Noten

- 1 GA; Classis Winschoten, toegang 184, inv.nr. 2 (12-03-1661 tot 5-2-1681) en inv.nr. 3 (15-3-1681 tot 7-2-1708)
- 2 Depp: waarschijnlijk: afgevaardigden
- 3 D: dominus, doctor
- 4 bij provisie: voorlopig, tijdelijk
- 5 GA; toeg. 732, inv.nr. 1056 (oud VIA2)
- 6 GA; toeg. 1605, inv.nr. 372r
- 7 GA; toeg. 732, inv.nr. 1056 (oud VIA2)
- 8 GA; toeg. 732, inv.nr. 58 (oud VIe1)
- 9 GA; toeg. 1605; inv.nr. 103 (Rekeningen Klooster Ter Apel, 1666-1668, uitgaven)
- 10 Boerderijen in het Kerspel Vriescheloo; Huizing, J.S.A.; 2002; Stichting Vriescheloo Boerderijenboek
- 11 GA; indexen 138 en 159
- 12 GA; toeg. 732, inv.nr. 4
- 13 idem
- 14 Classis Winschoten (zie onder 1)
- 15 idem

.....

Wie kent ... Maria Meijering

Pia Scheper

In het Dagblad van het Noorden van 6-8-2003 stond een oproep van mevrouw Lia Kuiterman-Snijder uit Dalfts. Zij zoekt mensen die Maria Meijering gekend hebben. Maria was de tweede vrouw van haar opa Jan Bodde, kelner, uit Groningen, Vlagtwedde en Wolvega. Ook over hem zou mevrouw Kuiterman-Snijder graag informatie willen hebben. Bij het artikel stond

Is dit Maria Meijering?

een foto van een dame die mogelijk Maria Meijering zou zijn geweest. Dit is echter niet zeker.

Aanvullende informatie

Maria Meijering is geboren op 25-08-1911 te Bellingwolde, overleden op 01-09-1999 op 88-jarige leeftijd. Ze was dus gehuwd met **Jan Bodde**. Ze was een dochter van **Heiko Meijering**, geboren op 04-11-1864 te Vriescheloo. Gehuwd op 09-06-1888 te Bellingwolde met **Maria van Lenning**, geboren ca. 1867 te Bellingwolde. Haar grootvader van vaderszijde was **Berend Hindriks Meijering**, geboren op 30-05-1830 te Veendam, overleden op 30-12-1871 te Vriescheloo op 41-jarige leeftijd. Gehuwd op 29-06-1861 te Oude Pekela met de 27-jarige **Johanna Harmanna Brouwer**, geboren op 08-04-1834 te Nieuw-Beerta, overleden op 01-07-1893 te Bellingwolde op 59-jarige leeftijd.⁽¹⁾

Haar grootvader van moederszijde was **Jan van Lenning**, geboren ca. 1836 te Bellingwolde. Gehuwd op 27-10-1864 te Bellingwolde met **Hindertje Roze**, geboren ca. 1842 te Stapelmoer, Duitsland.

Maria heeft in ieder geval 2 zusters en 1 broer. In het archief zijn de volgende huwelijken te vinden:

Hindertje Meijering, * ca. 1891 Bellingwolde, gehuwd op 4-1-1913 te Bellingwolde met *Jakob ter Veldhuis*, * ca. 1891 te Bellingwolde

Johanna Harmanna Meijering, * ca. 1894 Bellingwolde, gehuwd op 19-4-1919 te Bellingwolde met *Koert Glazenburg*, * ca. 1900 te Finsterwolde

Hendrik Meijering, * ca. 1897 Bellingwolde, gehuwd op 28-5-1921 te Nieuweschans met *Trientje Siemens Woldendorp*, * ca. 1895 te Bunderhee, Dld.

Jan Bodde is geboren te Scheemda en overleden op 7-12-1966. De eerste vrouw van Jan Bodde heette *Jitske Heitstra*, geboren op 9-3-1907 te Bedum en overleden in 1988.

Het adres van mevr. Lia Kuiterman-Snijder: Koestraat 30, 7721 CR DALFTSEN, tel. 0529 436775

Noten

- 1 Zie het Boerderijenboek Vriescheloo, pag. 471 van J.S.A. Huizing voor nadere gegevens.

Woar bist doe aine van?

32 Jan Berents Wilzing landbouwer * Veenhuizen 3 jun 1800 † Onstwedde 3 jul 1841 X Onstwedde 22 mrt 1822	34 Jan Hiddes Bessembinders landbouwer ~ Onstwedde 1 jan 1782 † Ter Haar 23 nov 1840 X Onstwedde 14 nov 1804	36 Harm Willems Niemeijer landbouwer ~ Onstwedde 29 jun 1760 † Veele 24 jan 1840 X Vlagtwedde 27 aug 1805	38 Geert Aikes Nannings landbouwer ~ Onstwedde 11 aug 1782 † Veele 1 sep 1864 X Vlagtwedde 13 aug 1809	40 = 34 X	42 Harm Jans Rendering arbeider ~ Wedde 23 mrt 1781 X Vlagtwedde 9 mrt 1806	44 Derk Harms Eefsting * Vlagtwedde 14 okt 1792 † Vlagtwedde 30 jun 1850 X Vlagtwedde 3 mei 1823	46 Jan Jans Reints arbeider ~ Vlagtwedde 24 mrt 1810 † Vlagtwedde 5 aug 1865 X Vlagtwedde 28 feb 1839
33 Aaltien Berents Oolders * Veenhuizen 24 okt 1802 † Veenhuizen 29 mrt 1833	35 Fennechien Jans Niemeijer ~ Sellingen 30 sep 1789 † Onstwedde 15 nov 1853	37 Antje Wubbes Folckers ~ Onstwedde 8 feb 1767 † Veele 25 nov 1835	39 Antje Roelfs Scholts ~ Sellingen 5 feb 1782	41 = 35 X	43 Antje Aikes Velthuis arbeidster / landbouwster * Vlagtwedde 27 feb 1784	45 Grietje Harms Sextro ~ Vlagtwedde 19 okt 1800 † na 30 jun 1850	47 Wendeltje Elzes Hidding * Sellingen 9 apr 1815 † Bourtange 18 jun 1888
16 Berend jans Wilzing landbouwer * Veenhuizen 7 mei 1829 † Veenhuizen 22 dec 1892 X Onstwedde 16 dec 1851	17 Reindina Jans Bessembinders * Ter Haar 7 mei 1829 † Onstwedde 9 aug 1858 X Vlagtwedde 25 apr 1883	18 Wubbe Harms Niemeijer landbouwer * Veele 4 sep 1808 X Vlagtwedde 10 mei 1845	19 Trientien Geerts Nannings * Veele 30 mrt 1818 X Onstwedde 26 apr 1856	20 Hidde Jans Bessembinders landbouwer * Ter Haar 7 jul 1807 † Wessinghuizen 28 jul 1866 X Onstwedde 26 apr 1856	21 Wupke Harms Rendering * Vlagtwedde 11 mrt 1824 † Borger 29 okt 1918 X Vlagtwedde 13 apr 1861	22 Harm Derks Eefsting landbouwer * Jipsinghuizen 15 mrt 1826 X Vlagtwedde 13 apr 1861	23 Albertje Jans Reints * Vlagtwedde 9 nov 1839
8 Jan Hidde Berends Wilzing landbouwer * Veenhuizen 28 dec 1853 † Wessinghuizen 11 mei 1931 X Vlagtwedde 25 apr 1883		9 Grietje Niemeijer * Veele 30 okt 1856 † Wessinghuizen 13 aug 1927 X Onstwedde 31 mrt 1888		10 Harm Hiddes Bessembinders * Wessinghuizen 25 aug 1856 † Wessinghuizen 26 sep 1930 X Onstwedde 31 mrt 1888		11 Wendelke Eefsting * Vlagtwedde 16 jun 1863 † Wessinghuizen 21 nov 1897	
4 Berend Wilzing landbouwer * Wessinghuizen 24 feb 1884 † Winschoten 9 jul 1977 X Onstwedde 7 mei 1914				5 Albertje Bessembinders * Wessinghuizen 19 okt 1889 † Wessinghuizen 2 mei 1958			
2 Jan Hidde Wilzing landbouwer * Wessinghuizen 5 jul 1917 † Onstwedde 12 okt 2000 X Onstwedde							
Jan interieur adviseur * Wessinghuizen 17 jan 1943							

Kwartierstaat van Jan Wilzing (lidnummer 02398)

48 Geert Harms Sterenberg landbouwer ~ Onstwedde 6 nov 1757 † Sterenberg 28 feb 1806 X Onstwedde 25 mei 1798	50 Jan Jans Eerenst ~ Vlagtwedde 19 feb 1797 † 19 jun 1871 X 24 apr 1840	52 Jan Aijolds Volders landbouwer * Onstwedde 10 feb 1810 † Veenhuizen 17 mrt 1883 X Onstwedde 19 dec 1834	54 Jan Jans Bessem-binders landbouwer * Ter Haar 1 aug 1805 † Onstwedde 11 aug 1864 X Onstwedde 20 aug 1825	56 Aike Aikes Maarsingh landbouwer ~ Onstwedde 2 jun 1793 † Ter Maars 3 jun 1862 X Onstwedde 13 dec 1816	58 Wubbe Jans Hiskes landbouwer * Veenhuizen 8 mrt 1792 † Veenhuizen 29 aug 1850 X Onstwedde 22 jan 1820	60 = 56	62 Harm Jarkes Karskens (Luring) landbouwer ~ Vlagtwedde 13 jul 1777 † Onstwedde 5 jun 1869 X Onstwedde 28 mei 1802
49 Geertruida Wilkes Höfting * Onstwedde 28 feb 1767 † Sterenberg 21 dec 1852	51 Naantke Davids Meijer ~ Onstwedde 22 dec 1805 † ? 8 jun 1882	53 Aaltje Berents Wilzing * Veenhuizen 20 apr 1810 † Veenhuizen 5 mei 1846	55 Zwaantje Jans Bots * Veenhuizen 10 okt 1804 † Onstwedde 29 nov 1853	57 Margrietha Ottes Koops ~ Assen 13 feb 1791 † Ter Maars 16 mrt 1879	59 Zwaantien Aikes Maarsingh * Ter Maars 5 jul 1795 † Stadskanaal 22 jan 1828	61 = 57	63 Rixte Elses Karskens (Huitsing) ~ Onstwedde 9 dec 1778 † Onstwedde 19 jan 1847
24 Jan Geerts Sterenberg landbouwer * Sterenberg 6 sep 1803 † Sterenberg 8 aug 1887 X Onstwedde 18 feb 1865	25 Hindertje Jans Eerenst * Onstwedde 6 aug 1843 † Sterenberg 23 apr 1887	26 Berend Jans Volders landbouwer * Veenhuizen 18 dec 1835 † Veenhuizen 23 jun 1894 X Onstwedde 15 sep 1859	27 Fennechien Jans Bessem-binders * Veenhuizen 14 aug 1838 † Ter Wupping 22 mei 1922	28 Aike Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 9 sep 1817 † Ter Maars 28 sep 1860 X Onstwedde 19 mei 1841	29 Dedde Wubbes Hiskes * Veenhuizen 16 jun 1820 † Ter Maars 18 mei 1896	30 Roelf Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 30 mei 1822 † Stadskanaal 17 okt 1872 X Onstwedde 7 sep 1849	31 Wupke Harms Karskens * Onstwedde 4 nov 1820 † Stadskanaal 16 nov 1859
12 Geert Jans Sterenberg landbouwer * Sterenberg 3 apr 1865 † Onstwedde 30 jul 1941 X Onstwedde 23 aug 1888		13 Zwaantje Berends Volders * Veenhuizen 20 mrt 1866 † Onstwedde 16 nov 1951		14 Jan Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 15 apr 1854 † Ter Maars 31 mrt 1910 X Onstwedde 4 mei 1877		15 Margrietha Roelfs Maarsingh * Stadskanaal 11 feb 1857 † Ter Maars 2 feb 1942	
6 Jan Sterenberg landbouwer * Sterenberg 27 feb 1893 † Stadskanaal 6 jan 1973 X Onstwedde 23 aug 1917				7 Geertruida Maarsingh * Ter Maars 20 feb 1895 † Onstwedde 12 mrt 1974			
3 Margrietha Sterenberg * Ter Maars 7 jul 1919 † Groningen 11 jul 1947 24 okt 1940							
1 Wilzing							

Hilgen

Pia Scheper

Inleiding

“Zij vertrekken in 1752 naar Roswinkel” Dit staat op pagina 69 in “Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829 : het kerspel Sellingen” van de heren C.J. en R.M.A. Wegman geschreven over Harm Hindriks Snijder en Annegien Jans. Dit zinnetje heeft me uitgedaagd om ze in Roswinkel weer op te sporen. Dat is dus gelukt en het leek me aardig om de genealogische gegevens die ik daarbij verzameld had, voor het tijdschrift beschikbaar te stellen.

Genealogie

I.1 Harm Hindriks Snijder, kleermaker, geboren ca. 1720 te Sellingen, begraven op 08-02-1793 te Roswinkel, zoon van **Hindrick Hindricks Snijder** en **Ancke Harms Hillingh**⁽¹⁾.

Gehuwd op 05-05-1747 te Laude met **Annegien Jans**, geboren ca. 1722 te Roswinkel, begraven op 25-11-1783 te Roswinkel. Uit dit huwelijk:

1. **Hindrik Hilgen** (zie II.1).
2. **Zwaantje Harms**, gedoopt op 10-07-1757 te Roswinkel, begraven op 18-04-1760 te Roswinkel.
3. **het kind van Harm Snijder**, begraven op 24-10-1752 te Roswinkel.

II.1 Hindrik Hilgen, kleermaker, geboren te Roswinkel, gedoopt op 28-04-1754 te Ter Apel, overleden op 06-08-1817 te Emmen.

Gehuwd op 07-04-1793 te Roswinkel met **Lamina (Lummina) Harms**, gedoopt op 20-04-1766 te Roswinkel, overleden op 17-04-1837 te Roswinkel, dochter van **Harm Berends** en **Jantijn Berends**.

Uit dit huwelijk:

1. **Harm Hilgen** (zie III.1).
2. **Hermannus Hilgen** (zie III.3).
3. **Jan Hindriks**, gedoopt op 11-10-1801 te Roswinkel, begraven op 27-11-1807 te Roswinkel.
4. **Annegien Hindriks Hilgen**, dienstmeid, geboren op 26-09-1805 te Roswinkel, gedoopt op 29-09-1805 te Roswinkel.

Gehuwd op 04-05-1839 te Emmen met **Harm Berends Tolen**, landbouwer, geboren op 10-11-1805 te Roswinkel, gedoopt op 17-11-1805 te Roswin-

kel, zoon van **Berend Harms Tolen**, meijer op 't Tolen, landbouwer te Roswinkel, en **Margien Jans**.

III.1 Harm Hilgen, arbeider, landbouwer, geboren op 04-03-1794, gedoopt op 16-03-1794 te Roswinkel, overleden op 19-01-1863 te Roswinkel.

Gehuwd op 05-07-1828 te Emmen met **Geertien Elling**, gedoopt op 13-03-1803 te Roswinkel, overleden op 07-01-1858 te Roswinkel, dochter van **Klaas Jans Elling**, landbouwer te Roswinkel, en **Geertien Wubolt (Wolfs)**.

Uit dit huwelijk:

1. **Geertien Hilgen**, geboren op 24-01-1829 te Emmen, overleden op 03-12-1833 te Roswinkel.
2. **Mina Hilgen**, arbeidster, geboren op 02-05-1832 te Emmen, overleden op 21-12-1893 te Roswinkel. Gehuwd op 10-08-1872 te Emmen met **Roelof Houwing**, arbeider, landbouwer, geboren op 15-09-1836 te Emmen, zoon van **Folkert Geerts Houwing**, landbouwer, en **Naanke Roelfs Brands**, dienstmaagd.
3. **Klaas Hilgen**, geboren op 04-10-1837 te Roswinkel, overleden op 29-09-1871 te Roswinkel.

III.3 Hermannus Hilgen, arbeider, landbouwer, gedoopt op 18-03-1798 te Roswinkel, overleden op 16-11-1852 te Roswinkel.

Gehuwd op 30-09-1826 te Emmen met **Hillegien Joesten**, arbeidster, gedoopt op 17-05-1801 te Roswinkel, overleden op 12-02-1882 te Roswinkel, dochter van **Jan Joesten** en **Annegien Staats**.

Uit dit huwelijk:

1. **Harmina Hilgen**, geboren op 08-11-1826 te Emmen, overleden op 25-11-1826 te Roswinkel.
2. **Mina Hilgen**, geboren op 10-10-1827 te Emmen, overleden op 22-05-1862 te Coevorden. Gehuwd op 27-06-1857 te Coevorden met **Hermanus Kok**⁽²⁾, timmermansknecht, geboren op 06-03-1833 te Coevorden, overleden op 22-01-1923 te Coevorden, zoon van **Geert Kok**, timmerman, en **Harmina Eckelhof**, arbeidster.

3. **Annegien Hilgen**, geboren op 09-10-1829 te Emmen, overleden op 11-05-1913 te gem. Emmen.
Gehuwd op 14-12-1869 te Odoorn met **Hendrik Jan Smeman**⁽³⁾, wever, geboren op 08-06-1821 te Veldhausen, Dld., overleden op 22-06-1899 te Exloo, Odoorn, zoon van *Herm Smeman* en *Anne Jacobs*.
4. **Hinderkien Hilgen**⁽⁴⁾, dienstmeid, geboren op 08-02-1832 te Emmen, overleden op 13-02-1916 te gem. Emmen.
Gehuwd op 29-04-1858 te Emmen met Jan Snijders, arbeider, landbouwer, geboren op 19-03-1827 te Emmen, overleden op 30-12-1901 te Sleen, zoon van *Egbert Snijders*, arbeider, en *Hinderkien Wolters*, arbeidster.
5. **Jantien Hilgen**, dienstmeid, arbeidster, geboren op 13-10-1834 te Roswinkel, overleden op 03-08-1913 te gem. Emmen, woonde voor haar huwelijk te Westenesch.
Gehuwd op 26-11-1860 te Emmen met **Derk Meppelink**, landbouwer, arbeider, geboren op 01-07-1829 te Noord Sleen, Sleen, overleden op 02-04-1883 te Emmen, zoon van *Derk Meppelink*, landbouwer, en *Jantien Zwaaving*, landbouwster.
6. **Staas Hilgen** (zie IV.14).
7. **Hindrik Hilgen** (zie IV.16).
8. **Geert Hilgen**, geboren op 14-10-1841 te Roswinkel, overleden op 06-10-1842 te Roswinkel.
9. **Geert Hilgen**, arbeider, geboren op 23-11-1843 te Roswinkel, overleden voor of in 1892.
Gehuwd op 28-05-1887 te Vlagtwedde met **Janna Molanus**⁽⁵⁾, arbeidersche, geboren op 22-08-1843 te Sellingen, dochter van *Hindrik Willems Molanus*, landbouwer, en *Albertien Engels Veldhuis*.

IV.14 Staas Hilgen, arbeider, landbouwer, geboren op 07-01-1837 te Roswinkel, overleden op 19-09-1899 te Roswinkel.

Gehuwd op 30-04-1870 te Emmen met **Grietje Rengers**, arbeidster, landbouwster, geboren op 10-02-1849 te Gieterveen, Gieten, overleden op 27-11-1942 te gem. Emmen, dochter van *Jan Harms Rengers* (Jan Elsjes Rengers), arbeider, en *Wobbechien Klammer*, arbeidster.

Uit dit huwelijk:

1. **Harmannus Hilgen**, geboren op 16-11-1870 te Roswinkel, overleden op 08-05-1871 te Roswinkel.
2. **Mans Hilgen** (zie V.2).

3. **Wobbechien Hilgen**, geboren op 27-02-1874 te Roswinkel, overleden op 24-03-1874 te Roswinkel.
4. Gerrit Hilgen (zie V.6).
5. **Hilligje Hilgen**, huishoudster, geboren op 22-08-1877 te Roswinkel, overleden op 04-04-1964 te Valthermond, begraven te Valthermond.
Gehuwd op 31-05-1918 te Odoorn met **Ernestus Elling**⁽⁶⁾, arbeider, geboren op 04-08-1875 te Roswinkel, overleden op 04-03-1951 te Valthermond, begraven te Valthermond, zoon van *Hindrik Elling*, landbouwer, en *Jantien de Jonge*, landbouwster.
6. **Jan Hilgen**, geboren op 27-01-1880 te Roswinkel, overleden op 02-03-1880 te Roswinkel.
7. **Wobbegien Hilgen**, geboren op 09-03-1882 te Roswinkel, overleden op 01-06-1882 te Roswinkel.
8. **Wobbegien Hilgen**, dienstbode, geboren op 14-04-1883 te Roswinkel, overleden op 02-02-1951, begraven te Emmen, Kerkhoflaan.
Gehuwd op 11-05-1905 te Emmen met **Henderikus Alberts**, arbeider, geboren op 28-01-1876 te Emmen, overleden op 18-01-1955, begraven te Emmen, Kerkhoflaan, zoon van *Willem Alberts*, arbeider, en *Siebrigje Smit*, arbeidster.
9. **Geert Hilgen**, arbeider, geboren op 19-11-1885 te Roswinkel.
10. **Jan Hilgen**, geboren op 08-10-1888 te Roswinkel, overleden op 19-06-1889 te Roswinkel.
11. **Janna Hilgen**, geboren op 20-06-1890 te Roswinkel.
12. **Jan Hilgen** (zie V.17).
13. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 19-01-1896 te Roswinkel.

IV.16 Hindrik Hilgen, dienstknecht, arbeider, landbouwer, geboren op 10-09-1839 te Roswinkel, overleden op 28-10-1887 te Emmen.

Gehuwd op 13-11-1872 te Emmen met **Margien Koopman**, arbeidster, landbouwersche, geboren op 29-12-1841 te Weerdinge, Emmen, overleden op 21-03-1917 te gem. Emmen, dochter van *Willem Jans Koopman*, arbeider, landbouwer, en *Hendrikje (Hinderkien) Volkers*.

Uit dit huwelijk:

1. **Willem Hilgen**, landbouwer, geboren op 29-10-1872 te Emmen, overleden op 15-10-1888 te Borger.
2. Mans Hilgen (zie V.21).

3. **Hendrik Hilgen**, landbouwer, geboren op 25-01-1878 te Emmen.
4. **Hillechien Hilgen**, arbeidster, geboren op 04-07-1880 te Emmen, overleden op 29-06-1936 te gem. Emmen. Gehuwd op 04-05-1909 te Emmen met **Geert Paalman**, arbeider, geboren op 20-05-1881 te Noord-Barge, Emmen, zoon van *Gerrit Paalman*, arbeider, en *Derkje Kuipers*, arbeidster.
5. **Jantien Hilgen**, geboren op 25-11-1883 te Emmen, overleden op 26-05-1935 te Assen.

V.2 Mans Hilgen, arbeider, landbouwer, geboren op 01-03-1872 te Roswinkel. Gehuwd (1) op 17-04-1894 te Emmen met **Anna Santing**, arbeidster, geboren op 14-08-1875 te Roswinkel, overleden op 27-07-1926 te gem. Emmen, dochter van *Jannes Santing*, arbeider, en *Geertruid Jonkman*, arbeidster. Gehuwd (2) op 14-12-1929 te Emmen met **Hindertje Meems**⁽⁷⁾, geboren op 04-02-1895 te Mussel, Onstwedde, dochter van *Jakob Meems*, arbeider, en *Line Elzen*.

Uit het eerste huwelijk:

1. **StaaS Hilgen** (zie VI.1).
2. **Geertruida Hilgen**, arbeidster, geboren op 09-07-1897 te Oude Schutting. Gehuwd op 26-04-1919 te Emmen met **Gerrit Rengers**, arbeider, geboren op 22-03-1888 te Roswinkel, zoon van *Klamer Rengers*, arbeider, en *Geertien Boelen*.
3. **Jans Hilgen** (zie VI.5).
4. **Gerrit Hilgen** (zie VI.7).

V.6 Gerrit Hilgen, arbeider, veenarbeider, geboren op 13-02-1875 te Roswinkel. Gehuwd op 08-08-1901 te Emmen met **Elsina Rengers**, arbeider, veenarbeider, geboren op 28-04-1878 te Nieuw-Buinen, Borger, overleden op 16-07-1946 te Roswinkel, begraven te Roswinkel, dochter van *Harm Rengers*, veenarbeider, arbeider, en *Annechien Kaspers*, arbeidster.

Uit dit huwelijk:

1. **Grietje Hilgen**, arbeidster, veenarbeider, geboren op 26-10-1901 te Roswinkel, overleden op 08-06-1967, begraven te Nieuw-Weerdinge. Gehuwd op 02-12-1922 te Emmen met **Jan Kuiper**, arbeider, geboren op 07-02-1896 te Roswinkel, overleden op 20-01-1972, begraven te Nieuw-Weerdinge, zoon van *Hendrik Kuiper*, arbeider, landbouwer, en *Hinderkien Dekker*.

V.17 Jan Hilgen, veenarbeider, landbouwer, geboren op 01-02-1893 te Roswinkel. Gehuwd op 01-05-1920 te Vlagtwedde met **Willemina Grietina Klamer**, geboren op 07-03-1899 te Vlagtwedde, dochter van *Gerrit Klamer*, arbeider, en *Albertje Engels*.

V.21 Mans Hilgen, arbeider, landbouwer, geboren op 11-06-1875 te Emmen, overleden op 02-09-1939 te gem. Emmen. Gehuwd op 12-01-1897 te Emmen, gescheiden op 02-04-1924 van **Trientien Frieling**, landbouwster, arbeidster, geboren op 24-10-1871 te Noordbarge, Emmen, dochter van *Hindrik Frieling*, landbouwer, en *Jantien Frieling*, landbouwster.

Uit dit huwelijk:

1. **Jantien Hilgen**, geboren op 07-01-1896 te Weerdinge, Emmen. Gehuwd op 11-09-1913 te Emmen met **Jans Katuin**, geboren op 27-02-1884 te Roswinkel, zoon van *Hindrik Katuin*, arbeider, en *Jeltje Nuismer*.
2. **Hindrik Hilgen**, geboren op 04-10-1897 te Emmen, overleden op 02-02-1898 te Weerdinge, Emmen.
3. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 15-09-1898 te Emmerhout, Emmen.
4. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 04-01-1901 te Emmen.
5. **Margien Hilgen**, geboren op 01-02-1903 te Emmen, overleden op 05-02-1903 te Emmen.
6. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 23-11-1903 te Emmen.
7. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 04-01-1906 te Emmen.
8. **levenloos geboren kind Hilgen**, geboren op 26-02-1907 te Emmen.

VI.1 StaaS Hilgen, arbeider, geboren op 15-02-1895 te Roswinkel. Gehuwd op 16-12-1922 te Emmen met **Anna Getruida Santing**, arbeidster, geboren op 03-02-1902 te Terapelkanaal, Vlagtwedde, dochter van *Jan Santing*, kastelein, arbeider, en *Geertje Nijmanting*, arbeidster.

VI.5 Jans Hilgen, arbeider, venter, geboren op 24-12-1899 te Oude Schutting, overleden op 28-05-1973, begraven te Nieuw-Weerdinge. Gehuwd op 12-11-1921 te Emmen met **Fennechien Woortman**, arbeidster, geboren op 20-03-1904 te Borger, overleden op 22-06-1975, begraven te Nieuw-Weerdinge, dochter van *Jakob Woortman* en *Mettje Bakker*, arbeidster.

VI.7 Gerrit Hilgen, veenarbeider, arbeider, geboren op 08-03-1902 te Oude Schutting.

Gehuwd op 22-04-1922 te Emmen met **Albertje Bouland**, arbeidster, geboren op 16-11-1905 te Onstwedde, dochter van *Gerrit Bouland*, arbeider, en *Boelwina Nobbe*, arbeider.

Noten

1 Zie voor het voorgeslacht van Ancke Harms Hillingh: Wegman 1, pag. 70

2 Hermanus Kok hertrouwd op 30-4-1863 te Coevorden met Maria Gesina Osseforth, dochter van Johann Heinrich Osseforth en Susanna Wilhelmina Bosing.

3 Hendrik Jan Smeman was weduwnaar van Jantien Belt, gehuwd op 26-6-1858 te Odoorn, dochter van Jans Belt en Willemtien Harms Bakker

4 Hinderkien Hilgen kreeg op 7-9-1854 te Wessinghuizen een dochter Hillechien. Deze

dochter is ten huize van haar grootmoeder (Hillegien Joesten) te Roswinkel overleden op 14-11-1869.

5 Janna Molanus is 4 keer getrouwd geweest. Haar 1e huwelijk was op 7-5-1870 te Vlagtwedde met Martien Klaar, dienstknecht, zoon van Jurrien Martinus Klaar en Albertien Klaassens Koers. Haar 2e huwelijk was op 31-10-1883 te Vlagtwedde met Harm van der Spoel, dienstknecht, zoon van Hindrik Harms van der Spoel en Geertje Hoogland, weduwnaar van Geessien Klamer, gehuwd op 6-3-1875 te Odoorn. Haar 3e huwelijk was met Geert Hilgen en haar 4e huwelijk was op 3-12-1892 te Vlagtwedde met Thole Jurrien Eelsing, boerenknecht, zoon van Jurjen Eelsing en Geertruida Strating.

6 Ernestus Elling was weduwnaar van Geertina Hinderika Sanders, gehuwd op 14-11-1899 te Emmen, dochter van Harm Sanders en Fennegien Schepers

7 Hindertje Meems was weduwe van Jan Potze, gehuwd op 3-5-1913 te Vlagtwedde, zoon van Nanne Potze en Alke Alting. Zie hiervoor ook de genealogie Potze van Ir. Jan Potze.

De industriële ontwikkeling in de Oostgroninger Veenkoloniën

Bert Roossien

Samenvatting van de lezing gehouden door de heer H. Hachmer (conservator van het Veenkoloniaal Museum te Veendam) tijdens de ledenvergadering van 15 maart j.l.

Jagers, verveners boeren en schippers

Het Veenkoloniaal Museum te Veendam, gevestigd in de voormalige uit 1911 daterende Rijks-H.B.S., presenteert ondermeer de industriegeschiedenis van de Oostgroninger veenkoloniën. Het oude logo van dat museum laat drie componenten die de geschiedenis van dit gebied hebben mede bepaald duidelijk zien: boerenakkers, schepen en industrie.

De oudste bewoners van Oost-Groningen zijn jagers en verzamelaars uit de middensteentijd (meer dan 10.000 jaar geleden). De resten van hun tijdelijke kampementen zijn sedert 1984 opgegraven in onder meer de Wildervanksterdallen: honderden in de grond uitgegraven haardkuilen en talloze

door mensen bewerkte vuurstenen zijn hier teruggevonden. Van veen is dan nog geen sprake. Het landschap bestaat uit zandduinen bedekt met bossen. Beekjes en vennetjes doorstromen het gebied. Na 5000 v. Chr. wordt het klimaat aanzienlijk natter waardoor in het gebied tussen het hoger gelegen Westerwolde en de Hondsrug veenvorming optrad. Die veenvorming was uitgangspunt voor de latere dynamische ontwikkeling van Oost-Groningen die sterk

Turftransport door het Stads(mussel)-kanaal

afwijkt van de meer statische geschiedenis van naburige zanddorpen als Onstwedde, Vlagtwedde, Gieten of Odoorn.

Het veen is lang ongemoeid gelaten. Kloosters waren de eersten die in de Middeleeuwen begonnen met de afgraving van het veen langs de randgebieden. Een plaatsnaam als de Groeve bij het Zuidlaardermeer verwijst nog naar die eerste veengraverij. In de zeventiende eeuw begon de grootschalige vervening. Een fijnmazig netwerk van kanalen en wijken werd aangelegd voor de afwatering van het hoogveen en de transport van de turf: daarmee werd een infrastructuur geschapen die van groot belang is geweest voor de latere industriële ontwikkeling. De bevolking die zich in het veengebied vestigde kwam uit alle windstreken. Ten dele waren het mensen uit oudere inmiddels ontgonnen veengebieden elders in Nederland: opmerkelijk is het grote aantal families afkomstig uit de lage venen van Noordwest-Overijsel die rond 1700 naar Oost-Groningen kwamen. Daarnaast waren er immigranten die van wege hun geloof en het intolerante klimaat uit bijv. Duitsland en Zwitserland vertrokken naar deze contreien. Er onstonden zo nederzettingen met een zeer heterogene bevolkingsamenstelling, veelal typisch voor jonge volksplantingen.

Landbouw werd naast de vervening een belangrijk bestaansmiddel. Op de toegemaakte dalgronden werden vooral rogge en vanaf de achttiende eeuw ook aardappelen verbouwd. Op de nog onontgonnen venen werd boekweit geteelt. Het veenkoloniale boerenbedrijf was aanvankelijk nog een gemengd bedrijf. De veenkoloniale boerderijen stonden aan de kop van de boerenplaatsen langs de kanalen. Opmerkelijk is dat vroeger veelal uit veiligheidsoverwegingen niet het woninggedeelte maar de schuur aan de kanaalzijde werd geplaatst:

Scheepstimmerwerf aan het Oosterdiep te Wildervank

om bij de woning te komen moesten kwaadwilligen dan eerst langs de boerderij onopgemerkt voorbij de waakhond zien te komen! De veenkoloniale landbouwproducten werden uiteraard net als de turf per schip via het kanalenstelsel afgevoerd.

Het fijnmazige kanalennet, de aanwezige brandstof (turf) alsmede de aanwezigheid van arbeidskrachten vormden uiteindelijk de drie voorwaarden voor de industrialisering van Oost-Groningen. Tot in de eerste helft van de negentiende eeuw moeten wij daarbij vooral denken aan nijverheid die voortkwam uit de turfvaart: scheepstimmerwerven, houtzaagmolens en houtverwerkende bedrijven, touwslagerijen en grofsmederijen. Daarnaast telde men er diverse olie- en pelmolens, kalkovens, distilleerderijen (uit aardappelen gestookte moutwijn) en enkele bierbrouwerij.

Jacob van Lennep die in 1823 met zijn vriend Dirk van Hogendorp een voetreis door Nederland maakte geeft een aardig beeld van de veenkoloniale nijverheid in de eerste helft van de negentiende eeuw. Over de Pekela's schrijft hij:

'De Pekel is een lange streek van ongeveer drie uren gaans en is in Oude en Nieuwe onderscheiden. Deze laatste is uitgestrekter en heeft nog veel ongergraven veen: de oude is dichter bebouwd, en de grond genoegzaam ontgonnen. Beide plaatsen te samen bevatten een getal van bijna 7000 zielen. De menigte aan beide zijden van de hoofdvaart gebouwde huizen, de houtzaag-pel- en oliemolens, de scheepstimmerwerven, de koophandel, scheepvaart en neering getuigen van den bloei dezer colonie... Thands zijn te dier plaats twee Hervormde, eene Roomsche, en eene Luthersche kerk en eene Synagoog, want de Joden zijn hier in groot getal, overal waar iets te verdienen is.'

Wanneer zij twee dagen later de provincie Drenthe binnenwandelen komen zij in een totaal andere wereld:

'Nu opende zich voor ons eene stuifzandzee, geweldig door de wind ons aangezicht gedreven. Niet lang echter hield dezelve aan: een beide doorgetrokken zijnde, rusteden wij een oogenblik op de overblijfselen van een ingevallen Hunnebed, en kwamen daarna in de essen (zo noemt men hier de korenvelden), zeer lief en bevallig was het gebucht Loon, twee uren van Zuidlaren gelegen. Daar traden wij in een kroegje dat als de andere huizingen uit allerlei materialen gebouwd was. Een oude toverheks wachte ons bij een blakend vuur op: hare taal was onverstaaenbaar en zij het levende zinnebeeld der morsigheid: de melk diende zij ons toe in glazen, welke zij met hare vuile handen had afge-

spoeld; terwijl boven ons hoofd eene menigte kippen op den zolder de granen pikte en zoveel leven maakte, dat de vrouw zich genoodzaakt zag gedurig met een stok tegen den zolder te slaan om ze te doen stil zijn'

Het contrast tussen het welvarende Oostgroningse veengebied en de aangrenzende arme zandgronden zal voor menig negentiende-eeuwse reiziger een cultuurshock zijn geweest.

De veenkoloniale zeevaart

Uit de veenkoloniale turfvaart ontwikkelde zich in de negentiende eeuw de veenkoloniale zeevaart. In 1858 had 60% van de Nederlandse vloot de Groninger veenkoloniën als thuishaven. Dat wil niet zeggen dat al die schepen in de veenkoloniën lagen afgemeerd. Een zeeschip dat op een veenkoloniale werf werd gebouwd kon daar niet eens worden opgetuigd. Wanneer het casco te water werd gelaten, werd het door de smalle kanalen naar de stad Groningen of Delfzijl gesleept om daar te worden voltooid. De schepen bleven hun hele verdere leven in de grote havenplaatsen aan de kust liggen, alleen de zeelieden keerden met verlof naar hun woonplaats terug. Kenmerkend voor de veenkoloniale handelsvloot was het grote aantal kapitein-reders: d.w.z. de gezagsvoerder van het schip was tevens medeigenaar. Vaak waren de plaatselijke leveranciers van het hout- touw- of ijzerwerk mede aandeelhouders van het schip. De bemanning van de zeeschepen bestond meestal uit zo'n vijf personen waaronder de vrouw van de schipper die vaak meevoer. Rond het midden van de negentiende eeuw beleefde de veenkoloniale zeevaart zijn grootste bloeiperiode. De zeelieden gingen behoren tot de elite van het dorp en men trouwde bij voorkeur binnen de eigen zee-mansstand. Na 1870 is de veenkoloniale zeevaart op z'n retour; als reden hiervoor wordt vaak opgegeven de toenemende concurrentie van de stoomvaart en de daarmee gepaard gaande vergroting van het tonnage alsmede de geringe capaciteit van de veenkoloniale vaarten. De sociaal-geograaf Keuning schrijft in zijn bekende monografie over de Groninger Veenkoloniën dat het vooral te maken heeft met het feit dat de veenkoloniale zeevaart in het midden van de negentiende eeuw niet meer gefundeerd was in het bodemgebruik van de Veenkoloniën, d.w.z. de turfgraverij. Toen de turfvaart zich geheel had getransformeerd tot vrachtvaart was de economische band met de veenkoloniale thuishavens niet langer

van belang. Economisch beschouwd was hiermee de veenkoloniale zeevaarder uit de veenkoloniën geëmigreerd: zijn arbeidsveld lag ver daarbuiten, alleen de familieband bond hem nog aan zijn geboortegrond. Daarmee stierf de veenkoloniale zeevaart a.h.w. een natuurlijke dood.

Aardappelzetmeel en strokarton

De fortuinen die waren vergaard met de zeevaart werden ten dele weer geïnvesteerd in industriële ondernemingen. In 1841 had de Gelderse predikantenzoon W.A. Scholten (1819-1892), aan het Foxholtsermeer z'n eerste aardappelzetmeelfabriekje laten bouwen, het begin van een industrieel imperium dat zich uiteindelijk uitstrekte tot in Duitsland, Polen, Rusland en Oostenrijk. Na 1860 werd de aardappelzetmeelfabricage in de veenkoloniën van steeds groter economisch belang. Tussen dat jaar en 1900 werden 31 fabrieken gebouwd waaronder een groot aantal in Veendam en omgeving. Het zijn naast Scholten vooral Veendamse reders en houthandelaren (families Wilkens, Duintjer, Meihuizen en Van Linge) geweest die hun geld staken in deze nieuwe ondernemingen. Men had de tijd mee; door de introductie van de kunstmest werd de veenkoloniale boer na 1880 akkerbouwer 'pur sang' met als specialisatie fabrieksaardappelen waardoor de fabrikanten verzekerd waren van een voldoende aanbod van grondstoffen. Hun daardoor onstane monopolie bracht de boeren in een onvoordelige onderhandelingspositie en leidde na 1890 tot het ontstaan van talloze boerencoöperatieve aardappelmeelfabrieken. De opkomst van de strokartonfabricage liep ongeveer parallel met die van aardappelzetmeelindustrie. In 1869 werd de eerste Groninger strokartonfabriek (Hooites Beukema) in Hoogezand gebouwd. Hierna volgden fabrieken te Nieuweschans, Ulrum en Sappemeer. Het was echter Oude Pekela dat met tien strokartonfabrieken het centrum van de Groninger kartonindustrie werd. Ook hier waren (gewezen) scheepsbouwers en reders de grote geldschietters. Een van de grondleggers van de strokartonindustrie in Oude Pekela was de in Leer geboren Elso Free (1851-1950). Aanvankelijk werkzaam als papiermaker en opzichter in de strokartonfabriek van de fa. Konemann in zijn geboorteplaats werd hij in 1875 naar Oude Pekela gezonden om daar nieuwe machines te installeren in de strokartonfabriek 'De Aastroom'. Vanwege zijn deskundigheid werd hij aangesteld als technisch directeur in een nieuw te bouwen

De
strokartonfabriek
'Free & Co.' te
Oude Pekela

fabriek waarvan hij spoedig medefirmant werd. In 1903 stichtte hij aan het Pekelder Diep een eigen fabriek, 'E. Free en Compagnie', die in 1913 werd gevolgd door een tweede 'De Britannia'. Laatstgenoemde geeft aan dat Engeland toentertijd de belangrijkste afnemer van Veenkoloniaal strokarton was. Net als de aardappelmeelfabrikanten hadden de eigenaren van de strokartonfabrieken hun tijd mee: dankzij de inpolderingen van nieuwe gronden langs de Dollardkust nam de graanproductie met name in het nabijgelegen Oldambt enorm toe en daarmee natuurlijk ook die van stro. Aan grondstoffen was dus geen gebrek. En net als bij de aardappelzetmeelfabricage ontstonden ook hier spoedig coöperatieve fabrieken (bijv. 1904 'De Vrijheid' te Veendam, 1910 'Ons Belang' te Stadskanaal en in 1914 'Reiderland' te Winschoten).

De nieuwe agro-industrie die vanaf ca. 1880 beeldbepalend werd voor Oost-Groningen bracht uiteraard ook weer andere bedrijvigheid met zich mee. Plaatselijke toeleveringsbedrijven waar stoomketels, drijfriemen en machines werden gemaakt profiteerden van de industriële opleving. Talloze kanalen en wijken waarlangs de producten en grondstoffen van en naar de nieuwe fabrieken werden vervoerd, werden uitgebaggerd of hergraven. De binnenscheepvaart profiteerde uiteraard ook van de nieuwe bedrijvigheid.

Naast de hierboven genoemde industrieën moeten nog een aantal andere bedrijfstakken worden genoemd die mede profiteerden van de economische bloei na 1880. Zo begon de uit Duitsland afkomstige textielhandelaar Anton Schmidt in 1881 met een tricotagefabriekje aan het Oosterdiep te Wildervank. In 1912 verrees een nieuw imposant fabrieksgebouw aan de Nijverheidsstraat dat in de loop der jaren weer werd uitgebreid. Rond 1955 werkten er

maar liefst 900 personen. Een andere successtory is die van bakker Jan Branbergen die in 1880 begon met zijn bakkerij aan de Sluisstraat te Musselkanaal. Het bedrijf werd vooral bekend met zijn 'socialjes', goedkope biscuits die voor iedereen betaalbaar waren. Toen de firma een afbeelding van het populaire stripfiguurtje 'Bruintje Beer' op de koekjes liet zetten was het succes compleet. In de hoogtijdagen van het bedrijf werkten er zo'n 400 man.

Na de Tweede Wereldoorlog

De gunstige periode voor de veenkoloniale agro-industrie hield aan tot omstreeks 1930. De economische crisis leidde net als elders tot bedrijfssluitingen en werkloosheid. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde het beeld drastisch. Door het toenevende vrachtverkeer over de weg verloren de scheepvaart en de kanalen aan betekenis. In de jaren '60 werden talloze wijken en kanalen gedempt: Hoogezand-Sappemeer verloor zijn Winschoterdiep met de karakteristieke Hoogholtjes en ook in Veendam werd talloze waterwegen gedempt waaronder een gedeelte van het Oosterdiep en de Ommelanderwijk.

In de aardappelzetmeelindustrie was sprake van een toenemende concentratie van bedrijven. Scholten nam diverse particuliere fabrieken over. Voor de verkoop van het meel verenigden diverse coöperatieve bedrijven zich al voor de Tweede Wereldoorlog in het Aardappelmeel Verkoop Bureau (AVEBE). Scholtens aardappelmeelfabrieken gingen in 1964 op in het Koninklijke Scholte Honig Concern. De fabrieken van laatstgenoemde te Veendam en Foxhol werden in 1978 onderdeel van AVEBE. Daarmee waren alle particuliere aardappelmeelbedrijven verdwenen en bleef AVEBE over als enige aardappelzetmeelproducent in Groningen. De vestiging te Ter Apelkanaal is de enige overgebleven producent in Oost-Groningen; de huidige jaarlijkse meelproductie schommelt zo rond de 2,9 miljoen ton.

De strokartonfabricage herstelde zich nooit meer helemaal van de economische crisis van de jaren '30. Diverse bedrijven sloten de poort hetgeen nogal wat arbeideronrust met zich mee bracht. De strengere milieuwetgeving na 1970 maakte weliswaar een einde aan de stank in het Pekelder Diep maar noopte - net als trouwens bij de aardappelmeelfabrieken - tot dure investeringen. Daar kwam nog bij dat de behoefte aan karton verminderde door de opkomst van plastic als verpakkingsmateriaal. Uiteinde-

lijk vond een herstructurering plaats die leidde tot een fusering van de nog bestaande bedrijven. In plaats van stro wordt nu oud papier als grondstof gebruikt voor de kartonfabricage.

Hier en daar staat nog een stuk muur van een loods of produktiehal van een vroegere aardappelmeel- of strokartonfabriek. Vaak herinneren alleen nog straatnamen (Fabrieksstraat, Scheepswerfkade, Nijverheidsstraat) aan de vroegere bedrijvigheid. De industrie die zo lang beeldbepalend is geweest voor de Oostgroninger Veenkoloniën is nu bijna geheel uit het zicht verdwenen. De relictten zijn nog te zien in de zalen van het Veenkoloniaal Museum te Veenendam.

Het einde van de in 1909 gebouwde Coöperatieve Aardappelmeelfabriek 'Alteveer'

De Zilveren vogel (slot)

De vogel is gevlogen

Rechts wenkte mij de toren van Onstwedde tot voortzetting mijner reize. 't Is een oud bouwwerk, to boven toe geheel en al van steen. Hij dagteekent waarschijnlijk uit de dertiende eeuw en is uren ver in den omtrek zichtbaar. Voor eeuwen diende hij als baak voor de vromen, die bij hoogtijden van heinde en ver kwamen om hier hunne gebeden te verrichten en de mis bij te wonen. Er gaat nog een sage van een rijke vrouw uit Haren in Munsterland, die elken Zondag met een koets den langen weg aflegde, een distantie, die zeker de helft van den dag vorderde. Ook de vele wegen die rondom deze plaats kronkelen bewijzen, dat Onstwedde eens het middelpunt van het godsdienstige leven van Westerwolde; en konden wij den sluier oplichten, dien het Christendom geworpen heeft over den cultus der heidensche voorvaderen, wij zouden hier wellicht aantreffen een hoofdzetel van den Wodansdienst.

Volgens de Grimmsche mythologie beteekent Odensee op Fünen Odenswee of heiligdom van Odin. Onwede zou hetzelfde kunnen beduiden. Maar wij weten het niet. Nieuwere historici hebben de Grimms van den troon gestooten en verklaard, dat de met zooveel zorg opgeteekende bijzonderheden fantasmagorieën zijn, overleveringen uit een vroegere geesteswereld, die in werkelijkheid nooit heeft bestaan.

Uit het heidensche tijdvak zijn voor Westerwolde geene berichten tot ons gekomen. alleen de vele lijkurnen, hier heidenspotjes genaamd, getuigen van een bevolking, die hare dooden verbrandde; een gewoonte waaraan door het Christendom onder Karel de Grootte een eind werd gemaakt. Van de invoering van 't Christendom is evenmin iets bekend. alleen kan men op goede gronden aannemen dat de kerstening van 't Oosten is uitgegaan en niet van 't Westen of Zuiden, zooals in de overige streken van Groningen.

Een oud vrouwtje met een juk op de schouders, waaraan aan beide zijden een korf zwaar neerhing, liep mij van achteren in. De manden waren gevuld met allerlei kruidenierswaren, die zij met kleine winst aan de huizen verkocht.

Aan de praat gebracht, wist ze te vertellen, dat in haar tijd, dat is een vijftig jaar geleden, de menschen nog geen paraplu's kenden. Als ze naar de kerk gingen, hadden de vrouwe groote zwarte doeken om, en voor de borst hadden de voornamen gouden platen met kettinkjes eraan, en daaronder weer een gouden plaatje. Maar dat was alles allang voorbij. Het oude goud was vervuild voor nieuwerwetsche oorbengels; de vijfschaften rokken van zelfgesponnen wol waren vervangen door sleepjaponnen, die ze uit Winschoten kregen. Op den toren wijzend, verhaalde zij huiverend, dat daar vroeger heidens in gewoond hadden, die

hoenders stalen. Niemand durfde hen aan, want met hunnen tooverkunsten konden ze iemand in eens de spraak doen verliezen, en als een boer het bij hen verkorven had, kon hij er zeker van zijn, dat zijn gezaaide rogge niet opkwam, of dat ze even voor den oogst totaal verhagelde. Ook deden ze wel goed, vooral bij het blusschen van brand. Eens toen een hoeve reeds gehaal in vlammen stond, waren zij er in een kring om gaan zitten en de handen bezwerend omhoog gestoken en allerlei vreemde woorden prevelend, hadden ze in korten tijd het vuur gebluscht.

Toen eensklaps van 't een in 't ander overgaande verhaalde zij van een troep Engelsche soldaten, die in het dorp waren gekomen en de huizen binnendrongen. Alles was van hunne gading. De boeren van den eersten schrik bekomen hadden hen eindelijk met seizen en hooivorken het dorp uitgejaagd. Wel honderd ganzen met omgedraaide halzen hadden de roovers moeten achterlaten.

- Ganzen? vroeg ik

- Ja, ganzen. Tegenwoordig zijn ze hier niet meer, maar vroeger had ieder boer een groote koppel ganzen. Achter 't dorp is de Blekslage, naar de Kopstukken toe. Dat is een groote vlakte, die een deel van 't jaar onder water stond. Daar zwommen de ganzen door elkaar. En als ze dan geplukt moesten worden, dan werden ze naar huis gedreven. Dat gebeurde bij avond, als ze sliepen. Stilletjes lieten de jongens platte bakken of schuitemjes te water en trachtten achter de ganzen te komen. hadden zij ze in een kring gesloten, dan staken ze bossen stroo voor op hun vaartuigjes en dreven de ganzen naar den oever. 't Was een mooi gezicht al die lichtjes in den avond. En wat een geflodder en gefladder!

Zoo babbelde het oudje door, en ik had moeite haar van dit chapter af te brengen. Daarom wierp ik er maar eensklaps de vraag tusschen, of ze hier nog aan papegaaischieten deden.

Aan 't papegaaischieten? Dat is nog niet zoo lang geleden, maar nu ook niet meer. Dan schoten ze op een houten vogel met ijzeren vleugels, die stond op een paal. En wie er een vleugel afschoot, kreeg een premie, en wie den geheelen vogel deed neervallen, kreeg den prijs.

Een zilveren vogel? vroeg ik.

Een zilveren vogel! Neen, een tabaksdoos of een pijp, of ook wel een mes. Dat was altijd op Paaschmaandag of Pinkstermaandag, ging zij voort. Dan brandden de jongens paaschvuren op den Paaschberg en wij

sprongen er dan overheen. En Pinkster, dan was een der meisjes, die 't langst geslapen had de *Pinksterbroed*, en die werd heelemaal behangen met gele hondsbloemen, en we liepen van huis tot huis en zongen:

*Pinksterbroed
doe hie schoed!*

Hoe ligste zoo laank in de veeren!

Was toe wat eerder opgestoan

Den har die dat roupen gain nood gedaan!

En overal kregen wij dan 't een of ander. Maar dat doen ze al lang niet meer. De kinderen worden te geleerd.

Met deze woorden wendde zij zich rechts naar een hekje, dat toegang verleende tot een boerenerf, en liet mij alleen met de overtuiging, dat de herinnering aan den zilveren vogel zoo goed als uitgestorven was.

In deze overtuiging werd ik versterkt bij mijn navragen in het dorp. Een logementshouder verwees mij naar een oud man, die veel kennis had van de vroegere gebruiken. Deze wist mij te zeggen, dat hij den laatsten bezitter van den vogel nog had gekend. Deze laatste schutter-koning was echter reeds jaren dood. Zijn familie was voor een deel overleden, voor een deel vertrokken, ergens naar Friesland. De zilveren vogel was misschien door dezen meegenomen, hoogst waarschijnlijk echter reeds lang in de smeltkroes verdwaald.

Geen lust gevoelend om op deze onzekere aanwijzingen nog een tochtje naar Friesland te ondernemen, wandelde ik langs den eenzamen straatweg naar Stadskanaal en keerde per tram en per trein naar huis terug.

Bladvulling

Advertenties uit 1931. Herkomst: zie het vorige nummer van dit tijdschrift, blz. 28.

Telefoonaansluitingen 1954 Vlagtwedde en Vledderveen

VLAGTWEDDE		
57 Accountantskant. A. Middelpkamp Azn. Schoolstr. 42.	DOORLOPEND BEREIKBAAR. ZIE OOK ONDER BARNFLAIR MUNNEKEMOER, BOURTANGER, TER APEL EN TER APELKANAAL.	17 Bos & Sluiter, Fa. A. Houth., Bouwmat., beta- ind., Schoolstr. 25.
28 Accountantskant. H. W. Oosting Jr. G. Hilgenga, Weenderstr. 146.		16 Idem (b.g.g.).
42 Alveringh, B. Schilder, Zaadtelt en Zaadh., Fa. Wollinghuizerw. 168.	47 Bloem, A. H. Arts, Dr. P. Rinsemastr. 16.	30 Bosschers, Gebr. Autovrucht., Onstwedderw. 16.
76 Alveringh, B. Schilder, Wilhelminastr. 38.	66 J. Blom, A. Kleding n. maat, Bourtangestr. 13.	162 Broomhaar, J. W. Landb., Dikke Eikw. 2.
41 Ammersken, F. Landb. mach., smoderij, Wilhelmina- str. 67.	66 Y. Blom, H. Levensm. bedr., Bourtangestr. 26a.	67 Breider, H. Hoofd der school, Schoolstr. 74.
10 Ananias & Zn., Fa. Autogar. en rijw.h., Wilhel- minastr. 54.	75 Boerenbank Vlagtwedde, Coöp. Kass. B. J. Luring, Wilhelminastr. 38.	135 Brouwer, A. Smederij, Schoolstr. 31.
26 Bakker, I. Slager, Schoolstr. 5.	94 Bos, Wed. A. Ljzerv. en huish. art., Schoolstr. 25.	48 Brouwer, A. Levensmidd. bedr., Vledderkamp 16.
13 Belastingen, Rijks Sectiechef Invoerr. en Acc., woonh., Kr. Elleboog 8.	68 Bos, B. Aanemer, Onstwedderw. 11.	174 Brouwers, H. J. Commiss., Wilhelminastr. 15.
2 Bentum & Zn., Fa. J. Makelaar in scheepsvr., Schoolstr. 103.	75 Bos, J. Timmerman, aann., Schoolstr. 69.	54 Bruilins, A. Wilhelminastr. 1.
	39 Bos, K. Brandst.h., Weenderstr. 142.	1 Bruning, W. Hotel, tramstation O.G., bushok, Schoolstr. 8.

VLAGTWEDDE (vervolg)		
79 Buseman, H. K. Keurmeester vee- en vles, School- str. 72.	65 Kiel, R. Expediteur, Onstwedderw. 14.	144 Rending, W. Dorsmachinehouder, Weenderstr. 114.
98 Bruinsma, K. Koperslager, waterfitter, Schoolstr. 78.	124 Kiewiet, G. Groenteh., Wilhelminastr. 62.	52 Rengs Wan., W. Landb., veeverz., Weenderstr. 56.
169 Café Bosch en Zon Big. H. O. Looijen, Weenderstr. 60.	88 Kleinberg, A. Archit., Wilhelminastr. 44.	89 Riks, M. A. Goud, zilver, uurw., optiek, Wilhel- minastr. 30.
32 Coöp. Aankoopver. uit de Westerwoldse Landbouw Mij. G.A. Kant. en pakhuys, Voelerveenstr. 2, 106 Woonh. E. Otens, Wilhelminastr. 7.	59 Klok, H. Rijw. en radioh., Schoolstr. 12.	20 Roerink, J. Dierenarts, Schoolstr. 4.
18 Cremer, R. A. J. Arts, Wilhelminastr. 61.	101 Knippers, A. Hoofd Herv. School, Dr. P. Rinsema- str. 4.	122 Rutgers, R. Koperslager, Schoolstr. 34.
120 Cosmor, M. Br., k- en banketb., Wollinghuizerw. 170.	167 Korvmaker & Zn., T. Landb. bedr., Wollinghuizer- w. 104.	168 Ruiter, G. de Landb., Weenderstr. 53.
119 Doorlag, E. J. Schoenh., Schoolstr. 14.	107 Kraal, F. Boekh. Nutspaarkant. Schoolstr. 40.	6 Saehs, Fa. J. Manuf., confectie, Wilhelminastr. 29.
148 Draadler, A. G. Wagenmaker, carrosserieb., Wed- derstr. 5.	38 Kraal Wzn., G. Zaaigranen, zaden, Friese kleipoters, Weenderstr. 136.	170 Schaik, W. v. Tandarts, Slotl. 12.
102 Draatier Mel., A. D. kapster, Schoolstr. 37.	45 Kraal Jzn., R. Landb., Wilhelminastr. 48.	5 Scholter, J. Café-station Stroomtram O.G., School- str. 1.
123 Draatier Jzn., A. E. Makel., taxat., Schoolstr. 49.	72 Kraal W.H. Landb., Weenderstr. 98a.	176 Scholter, J. A. F. Assur.kant., Kr. Elleboog 7.
171 Draatier, A. J. Textielh., Schoolstr. 47.	14 Kramer, Fa. Meub. huish. art., Wilhelminastr. 42.	164 Schreuder, J. Control., Wollinghuizerw. 126.
163 Drenth, Chr. D.kapsalon, Schoolstr. 32.	91 Krulze Gm., A. Molenaar, Veelev. 14.	95 Schut, H. Melkh., Wollinghuizerw. 124.
149 Dijkhuizen, G. Landb., Wedderstr. 72.	146 Krulze, E. Wollingh.weg 156.	82 Sluiter, B. B. Assur.kant., Schoolstr. 93.
116 Dijkhuizen, H. Landb. en stamselectiebedr., Schoolstr. 29.	40 Krulze, J. Drukk., papier- en boekhandel, Wilhel- minastr. 13.	83 Sluiter, J. Aann. bedr., Schoolstr. 42.
44 Ellinga, J. D. Aann., Schoolstr. 38.	112 Kuper, W. Paardenhand., Wedderstr. 19.	16 Sluiter, J. G. Fa. Bos & Sluiter, Houth., bouw- betonind., Bourtangestr. 2.
93 Elzinga, S. Groenteh. en Levensmidd. bedr., Schoolstr. 59.	92 Kwak, L. Commiss., landb., Wedderstr. 50.	17 Idem (b.g.g.).
71 Engel's Levensmidd. bedrijf Schoolstr. 15.	111 Laan, B. v. d. Kellner en Verz. Agent, Wollingh- weg 175.	178 Smit, G. Electr.-huish. art. en ijserv., Dr. P. Rinsemastr. 13.
113 Felken, J. Brandst.h., Mussel A. kan. Noord 3.	132 Landbouwhuishoudschool Schoolstr. 30.	147 Smit, W. Houtbewerker, Wollinghuizerw. 171.
165 Felken, M. Landb., Wollinghuizerw. 140.	141 Landbouwhuisohol, Lagere Hfd. J. Siebring, Onst- wedderw. 4.	107 Spaarbank Opper. door 't Plaatselijk Nui Schoolstr. 40.
23 Garage J. E. de Wit Garagebedr. en ziekentransp., Wilhelminastr. 4.	53 Landmacht, Kon. Kon. Marechaussee, Brigade Vlagtwedde, Onstwedderw. 20.	15 Stötefalk, Joh. Kruidenier, Wedderstr. 44.
105 Idem (b.g.g.).	11 Landontginningssmij. Cunrau Afd. ontginning, Ween- derkan. Noord 34.	34 Streuding, G. Sobopstelenfabr., Weenderstr. 145.
— Gemeente en Gem. Instellingen. Aanvr.: Sellingen 4, Idem, Aanvr.: Sellingen 20.	158 Levin, H. D. de Vesh. Kromme Elleboog 2.	35 Streuding & Elmsa, Fa. Schoppentfabr., Schoolstr. 40.
33 Geuchles, B. Archit., Weenderstr. 148.	179 Lolkema, J. H. in motoren, rijw., radio's en electr- techn. art., Wilhelminastr. 55.	43 Tammes, Alb. Café en zaadh., veevaag, stalling, Wedderstr. 52.
97 Gort, J. Weth., Weenderstr. 96.	169 Looljen, H. C. Caféh., Weenderstr. 60.	85 Tammes, L. Exp., Wilhelminastr. 40.
84 Greven, J. Landb., Vledderkamp 53.	96 Lukkien, B. Caféh., makel., Dr. P. Rinsemastr. 10.	19 Tammes Buirs, H. Kunstst.-en graanh., agent Gron. Bank N.V., Schoolstr. 7.
56 Greven, J. Advis. Ver. v. Bedr. voordicht. Com- munitie Westerwoldse, Weenderstr. 141.	131 Mannes, A. Brandst.h., Vledderkamp 4.	77 Teljen, R. Dorsbedr., Vledderkamp 84.
115 Haaljer, J. Molenaar, veevoederh., Schoolstr. 96.	181 Meesters, W. Landb., Wollinghuizerw. 128.	71 Tjebbers, H. Koperslagerij, waterfitt., hulsh. art., dros., enz., Wilhelminastr. 34.
127 Hateren, W. E. v. Landb., Bourtangestr. 4.	60 Meulman, F. Exped. Schoolstr. 81.	160 Twiest, R. Landb., Harpelerv. 2.
99 Hesse, Alb. Veehand. en landb., Dr. P. Rinsema- str. 1.	25 Meulman, Gebr. Transportbedr., Schoolstr. 85.	121 Udding, G. J. Bakker, kruiden., Schoolstr. 11.
78 Hesse, A. G. Landb., Weenderstr. 54.	62 Meulman, J. Commissionair, Kr. Elleboog 1.	50 Veldhuis, H. Aanemer, Schoolstr. 63.
156 Hesse, H. Landb., Weenderstr. 97.	142 Meyer, A. Assur.kant., Weenderstr. 152.	86 Veldhuis, J. Aanemer, Wedderstr. 55. <i>Veete</i> .
36 Hidding, G. Schilder, kruidenier, Wedderstr. 25.	24 Meyer, B. J. Molenaar, in gr. en veevoed., Wilhel- minastr. 14.	22 Veldhuis, L. J. Café, dekstat., paardenh., Wilhel- minastr. 37.
117 Hidding, H. Transp. bedr., B 109.	108 Moljer, E. Assur.kant., Slotl. 8.	173 Venhuizen, K. H. Wilhelminastr. 8.
161 Hoen, J. Loonbedr., Smeeringerv. 23.	100 Meyer, H. Br., koek- en banketb., Wilhelmina- str. 3.	125 Verhoog, Ds. J. A. Geref. Pred., Vledderkamp 60.
110 Hofkamp, W. Commiss., Schoolstr. 50.	159 Meyer, H. Landb., Dikke Eikweg 5.	150 Volders, G. Landb., Bourtangestr. 8.
177 Hommes, K. Commiss., Veelev. 3. <i>Veete (post Vlagtwedde).</i>	61 Meyer, Joh. Fotografie, drogistrij, Wilhelminastr. 36.	105 Volders, M. Chauffeur, Slotl. 6.
143 Hoorn, E. v. Exped., Weenderstr. 113.	90 Ned. Heide Mij. Opz. A. H. Veldhorst, Wolling- huizerw. 174.	63 Waalkens Jr., H. Burgem., Schoolstr. 20.
37 Hoorn, Gebr. v. Expediteurs, Onstwedderw. 17.	31 Nieken, Z. Autoverh., rijw. en radioh., Wilhelmina- str. 5.	155 Waalkens, J. Manufact., Wilhelminastr. 20.
154 Hoorn, H. v. Landb. en selectiebedr., Onstwedderw. B 104.	104 Nieman, D. Exped., Vledderkamp 8.	133 Wage, H. Kleermaker, manufact., Wilhelminastr. 49.
130 Hoorn, J. v. Landb., Molenkampw. 9, Harpel.	55 Nieman, G. Exped., Kromme Elleboog 12.	3 Waterschap Westerwoldse Voorwerker J. Wessling, Vledderkamp 12.
74 Hulges, A. Landb., Smeeringerv. 39.	69 Nieman, H. Vrachtrijder, Vledderkamp 50.	12 X Sluiswachter Vlagtweddersluis, Vledderkamp 85.
81 Huls, E. Smid, Wedderstr. 33.	136 Nieman, J. Lijnd. Groningen, Weenderstr. 57.	12 Y Sluiswachter Bourtangensluis, Ruiten A, West II 2.
70 Huls, H. Slagerij, Wilhelminastr. 68.	175 Niezen, P. H. in oud papier, metalen en oud ijzer, B 299.	153 Wiersema, P. S. Landb., Smeering 8.
137 Huls, H. Veehand., Weenderstr. 123.	7 Noord-Ned. Kunstsmeth. Fil. Vlagtwedde, Ooster- singel 19.	152 Wilsing, H. Landb., Smeeringerv. 37.
51 Jansingh, G. R. Huish. art., Wilhelminastr. 27.	87 Pk. D. Manufact., Wilhelminastr. 39.	23 Wit, J. E. de Garagebedr. en ziekenverv., Wilhel- minastr. 4.
103 Jansingh, T. Timmerman-aann., Wollinghuizerw. 153.	8 Politie, Gemeente Post Vlagtwedde, Wnd. Korps- chef, Brig. v. Pol. H. Blank, Kraaikampw. 11.	105 Idem (b.g.g.).
58 Jansingh, W. Ljzerv. en gereedsch., zakken- en binderdoekrep., Vledderkamp 6.	139 Rakers, E. H. Schoenen- en sportzaak, Schoolstr. 35.	172 Woldering, W. Ass. zaakvoerder v. d. W.L.M., Kraaikampw. 7.
138 Jonkman, G. Ag. Gron. Kunstsmeth., Onstwedderw. 8.	21 Rakers, G. Electr., Kromme Elleboog 4.	9 Wilbrands, R. Manufact., Schoolstr. 27.
46 Kiel, G. Rijwielh., Vledderkamp 5.	151 Reininga, H. Exped. Dikke Eikweg 1.	114 Ydens, Z. Br., koek- en banketbakker, Wilhel- minastr. 24.
64 Kiel Jr., G. Expeditebedr., Schoolstr. 89.	157 Reins, H. Ass. Rijkslandb. voorl. dienst, Onst- wedderw. 5.	180 Zuidema, H. D.- en h.kapper, Dr. P. Rinsemastr. 5.
80 Kiel, J. R. Schoolstr. 82.		

VLIEDDER zie onder BOYL, FREDERIKSOORD, MEPEL
VLEDDERVEEN (Dr.) zie onder FREDERIKSOORD

VLEDDERVEEN (Gr.)		
DOORLOPEND BEREIKBAAR.		
3 Buurman, J. H. Landb., Vledderw. 28, (post Mussel).	1 Klok, H. Landb., Vledderw. 6, (post Mussel).	8 Prins, L. Caféh., Waterschapshuis, Waterschapsw. 7, (post Mussel).
14 Hoffard, J. H. Landb., 3e Oomsberg 21, (post Mussel).	13 Kupers, E. Landb., Vledderw. 9, (post Mussel).	18 Prins, M. Hfd d. sch., Waterschapsw. 31 (post Mussel).
15 Hoving, J. Landb., Vledderw. 29, (post Mussel).	16 Mensen, Th. Landb., 3e Oomsberg 25, (post Mussel).	7 Schuur, H. A. Landb., 3e Oomsberg 18, (post Mus- sel).
4 Hubbeling, B. Landb., 3e Oomsberg 23 (post Mussel).	10 Ned. Herv. Pastorie Waterschapsw. 33, (post Mus- sel).	2 Veninga, J. J. Landb., Vledderw. 22 (post Mussel).
12 Hijkema, E. Commissioun., 3e Oomsberg 26, (post Mussel).		6 Wal, F. v. d. Landb., Vledderw. 23, (post Mussel).
17 Johannes-Stuut, Mevr. H. Landb. bedr., Vledderw. 15, (post Mussel).		9 Wolhuis, M. Bakker, winkelier, Waterschapsw. 28, (post Mussel).
5 Kloeze, J. K. Smed. en rijw.h., Waterschapsw. 5, (post Mussel).		
	Post-, Telegraaf- en Telefoon dienst 30 Stationhouder, Waterschapsw. 8, (post Mussel).	

Waar bist doe aine van?

32 Ir. Remmo Jochums Georgius landbouwer ~ Blijham 17 feb 1732 † Blijham 10 mei 1815 X Blijham 9 apr 1773 (hc)	34 Remme Pieters landbouwer * Blijham ca. 1734 † voor 1811 X Blijham 20 jul 1759 (hc)	36 Jan Jurjens Nap landbouwer * NwScheemda X NwScheemda 8 nov 1762	38 Jan Jans Kolk landbouwer * NwScheemda 30 jun 1737 † NwScheemda 3 jun 1809 X NwScheemda 30 mei 1760	40 Eltjo Hillenius landbouwer * Beerta 30 jul 1730 † Beerta 13 aug 1808 X Blijham 19 nov 1755	42 Hillenius Hanssen Veltman landbouwer * Beerta 24 apr 1744 † Ulsda 8 jun 1829 X Blijham 23 jul 1767	44 Hillenius Detmer Detmers zijlvest * Meeden 29 sep 1743 † Meeden 10 mei 1833 X Meeden 28 jul 1768	46 Sibolt Eppes Detmers landbouwer * Zuidbroek 12 mei 1737 † Zuidbroek 11 dec 1797 X Zuidbroek 26 mei 1772
33 Engelke Geerts ~ Blijham 14 feb 1745 † Blijham 18 mrt 1815	35 Hillegijn Jans ~ Blijham 22 feb 1733 † Blijham 22 jul 1788	37 Etjen Berents Kolk * NwScheemda 1 jan 1736	39 Doetje Berents * Scheemder- zwaag † NwScheemda 25 jul 1806	41 Trijntje Luikens * Blijham 17 apr 1730 † Beerta mei 1773	43 Elisabeth Luikens * Blijham 7 mei 1741 † Ulsda 14 feb 1808	45 Anje Rotgers ~ Midwolda 13 dec 1744 † Meeden 29 aug 1808	47 Geertje Tjapkes * Zuidbroek 24 jun 1746 † Zuidbroek 31 okt 1781
16 Jogchum Remmes Georgius landbouwer * Blijham 17 feb 1778 † Blijham 12 jul 1854 X Blijham 27 jun 1798	17 Afien Remmes Georgius * Blijham 17 aug 1772 † Blijham 28 feb 1844	18 Jurjen Jans Nap landbouwer * NwScheemda 18 nov 1764 † NwScheemda 20 apr 1819 X NwScheemda 2 jun 1797	19 Lammechijn Jans Kolk * NwScheemda 25 sep 1774	20 Eltjo Helenius Gastman landbouwer * Beerta 24 aug 1766 † Beerta 29 jul 1834 X Beerta 4 nov 1798	21 Jantje Hillenius Veltman * Beerta 4 mei 1777 † Beerta 15 mrt 1820	22 Detmer Hillenius Detmers landbouwer * Meeden 4 jul 1769 † Meeden 2 dec 1815 X Meeden 28 jul 1802	23 Geertruida Sybolts Detmers * Zuidbroek 14 nov 1779 † Finsterwolde 4 jan 1850
8 Harm Geerts Georgius landbouwer / landmeter * Blijham 7 jun 1807 † Blijham 12 apr 1893 X Wedde 19 mei 1841	9 Doetje Jurjens Nap * Scheemda 19 apr 1816 † Blijham 23 jun 1885	10 Helenius Eltjes Gastman landbouwer * Beerta 20 jul 1810 † Beerta 18 mrt 1889 X Finsterwolde 4 feb 1836	11 Geertje Detmers Detmers * Meeden 10 mei 1810 † Beerta 23 dec 1909				
4 Remmo Georgius landbouwer te Blijham * Blijham 21 okt 1849 † Blijham 19 jan 1885 X Beerta 17 mei 1876	5 Jantje Gastman * Ulsda 3 mei 1851 † Winschoten 27 feb 1922						
2 Jurjen Nap Georgius landbouwer op de 'Leestermeeden' te Blijham * Blijham 16 jan 1881 † Winschoten 8 jan 1971 X Scheemda	Remmo landbouwer op de 'Meyvaert' te Nieuwolda * Blijham 5 mei 1912 X Bellingwolde 2 jun 1938 met Elke Veeman						

Kwartierstaat van Remmo Georgius (lidnummer 80008)

48 Tjapko Mennes landbouwer * Winschoten 8 mei 1707 † Winschoten 28 jun 1773 X Winschoten 18 sep 1738	50 Willem Kiers landbouwer ~ Oude Pekela 9 sep 1731 † Oude Pekela 11 dec 1824 X Beerta 2 jun 1763	52 Jan Michiels Burema landbouwer ~ Westerlee 6 feb 1735 † Westerlee 26 jul 1821 X Westerlee 23 nov 1785 (hc)	54 Edo Alberts landbouwer ~ Wedde 18 nov 1742 † Hoorn 4 aug 1811 X Wedde 27 jun 1788	56 Bront Haejes Vinckers landbouwer * Schildwolde 10 mrt 1730 † Schildwolde 28 mei 1790 X Schildwolde 14 sep 1774	58 Willem van Zalen onderwijzer * Oosterwijtwerd 10 mei 1741 † Schildwolde 29 sep 1826 X Schildwolde 11 feb 1798	60 Ellerus Alberts landbouwer † Landschaftspolder 27 nov 1824 X Nieuwolda 3 jul 1783	62 Willem Koerts Sijpkens landbouwer * Meeden 23 nov 1755 † Zuidbroek 24 jan 1830 X Zuidbroek 11 nov 1790
49 Ayolke Hindrix * Winschoten 30 dec 1711 † Winschoten 1773	51 Eppijn Egberts * Beerta 26 jan 1744 † Oude Pekela 22 apr 1813	53 Grietje Jans * Westerlee 15 sep 1751 † Westerlee 3 mei 1814	55 Geertje Berends Tjabbes ~ Wedde 27 feb 1760	57 Frouwke Geerts Geertsema * Siddeburen 7 mrt 1749 † Siddeburen 23 feb 1817	59 Grietje Ebbinge * Kropswolde 19 feb 1764 † Schildwolde 28 aug 1805	61 Pieterke Eppes Bronts * Nieuwolda 24 feb 1761	63 Margeretha Anna Reints Aeilkema * Zuidbroek 26 jun 1768 † Zuidbroek 16 mei 1840
24 Ayolt Tjapkes Kloosterboer landbouwer * Winschoten 7 nov 1755 † Westerlee 13 jul 1821 X Oude Pekela 20 nov 1794	25 Hindriktjen Willems Kiers ~ Oude Pekela 25 dec 1767 † Eexta 6 feb 1849	26 Michiel Jans Burema landbouwer * Heiligerlee 27 dec 1789 † Heiligerlee 16 dec 1875 X Wedde 16 feb 1810	27 Aaltje Edes Edens * Hoorn 15 sep 1792 † Westerlee 12 mei 1875	28 Geert Jannes Vinkers landbouwer op Vinkersum * Schildwolde 11 sep 1783 † Schildwolde 29 sep 1825 X Slochteren 10 nov 1819	29 Hillegonda Frouwbina van Zalen * Schildwolde 16 feb 1799 † Wirdum 7 aug 1888	30 Ellerus Brond Alberts * Landschaftspolder 7 dec 1793 † Westerlee 6 mei 1840 X Westerlee 21 jun 1821	31 Aaltje Willems Sijpkens * Zuidbroek 24 apr 1794 † Westerlee 5 aug 1860
12 Hindrik Ayolts Kloosterboer landbouwer * Heiligerlee 18 mrt 1802 † Heiligerlee 27 nov 1877 X Scheemda 6 sep 1842	13 Grietje Michiels Burema * Westerlee 4 jan 1821 † Westerlee 15 jul 1891	14 Geert Petrus Vinkers landbouwer * Schildwolde 3 jan 1824 † Westerlee 8 aug 1912 X Scheemda 20 apr 1853	15 Pieterke Alberts * Westerlee 17 dec 1830 † Westerlee 19 jun 1865				
6 Ayolt Kloosterboer landbouwer op 'de Hoogte' te Heiligerlee * Heiligerlee 7 mei 1847 † Winschoten 24 jan 1927 X Scheemda 6 nov 1879	7 Aaltje Vinkers * Westerlee 10 sep 1857 † Winschoten 24 aug 1930						
3 Grietje Kloosterboer * Heiligerlee 1 feb 1883† Winschoten 9 nov 1971 12 mei 1911							
1 Georgius * Bellingwolde 8 feb 1914 † Veendam 11 jul 2002, d.v. Jan Lammert Veeman en Truida Johanna Oterdoom							

De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (VII)

H.R. Aiking

Inleiding

Over Onstweddes Juffertoren schreven wij in december 2002. De archieven bleken ons niets te kunnen vertellen over de herkomst daarvan en nu blijken die archieven ook al over de herkomst van het, er thans mee verbonden kerkgebouw te zwijgen in alle talen: “In der eeuwen nacht verslonden” Gedreven door nieuwsgierigheid hebben wij zoekend en tastend geprobeerd, in de duisternis van die ‘nacht’ door te dringen en tenslotte voerde die zoektocht ons langs Jacobus Wiltingh, de boerenjongen die in de Poaterbörg zijn vorming ontving en die in zijn jonge jaren een trouw bezoeker van de eerste Onstwedder stenen kerk geweest zal zijn. Tot onze verrassing ontdekten wij via die omweg een hoogst interessante parallel.....

Die Jacobus stichtte op zijn oude dag door schenking onder voorwaarde, een nieuwe abdij op een verwaarloosd stuk grond bij Ter Apel, waar eens een klooster stond. Over dat ‘klooster van eens’ is niet veel meer bekend. Het was een monnikenklooster, gesticht in 1216 door de kruisorde der Norbertijnen, ook wel Premonstratenzers genoemd, en het heette ‘Domus Lucis’. Zelfs de plaats waar het precies gestaan heeft, kennen wij niet meer. Er zijn echter goede redenen om aan te nemen dat het gesitueerd moet zijn geweest op het perceel aan de oostkant van het tegenwoordige klooster, meer naar het Boschhuis.

De kerk van dit klooster was in Romaanse stijl gebouwd en zal gesitueerd geweest zijn, zoals toen gebruikelijk, in de noordelijke kloostervleugel, tussen de beide nog bestaande waterputten. Verder vonden archeologen enkele jaren geleden in de tegenwoordige kloosterhof grondsporen van een middeleeuwse boerderij. Die zou dan aan de achterzijde (westzijde) van het ‘klooster van eens’ hebben gelegen.

Dat vroegste kloostercomplex, dat ‘Domus Lucis’ was in het begin van de veertiende eeuw om een aantal redenen, o.a. door de teloorgang van de bestaanszin der kruisorden en door het woeden van de strijd tussen Schieringers en Vetkopers, door de monniken verlaten. Als Jacobus anderhalve

eeuw later in 1464 zijn aanbod doet, is het complex vervallen tot een toestand, die door de Duitsers zo treffend ‘Wüstung’ wordt genoemd: een hologig in onbruik geraakt gebouw, een leeggeroofde karkas, prijsgegeven aan weer en wind. Voor de broeders is de donatie van Jacobus een uitdaging en in jeugdig enthousiasme gaan ze nog in hetzelfde jaar aan de slag: met als uitgangssituatie de bestaande bouwval, wordt er geordend, gedeeltelijk gesloopt, opgebouwd, aangevuld en uitgebreid. Van officieel kerkelijke zijde ondervindt men alle medewerking.

Maar al spoedig blijkt dat men zich op de hoeveelheid werk heeft verkeken: problemen veroorzaakt door de ligging van de bouwplaats (verloren in de eenzaamheid) vragen zeeën van extra tijd. Bovendien is de kwaliteit van de bestaande ‘Wüstung’ veel slechter dan verondersteld en verloopt de aanvoer van materialen moeizaam. Hout is weliswaar in de bossen rondom volop te vinden, maar dat hout moet gekapt, gewaterd, gedroogd en verwerkt worden; een proces van jaren. Levertijden van grote hoeveelheden bakstenen uit Onstwedde zorgen dikwijls voor vertraging en ook het transport van natuursteen door de dwarsdalen in Duitsland blijkt geen sinecure.

In 1472 is men zover gevorderd, dat het complex volledig als klooster kan functioneren: in de kapel kunnen gebedsdiensten worden gehouden; in de bibliotheek wordt gestudeerd en men transcribeert er tal van boeken. Kloosterlingen en gasten worden verzorgd in eet- en slaapruiden maar over de exacte indeling van dit tweede klooster is niets overgeleverd.

Door nadere studie is het gelukt, althans iets aan de vergetelheid te ontrukken: de oostgevel van het thans bestaande kloostercomplex vertoont nl. op afbeeldingen van vóór 1834 aan de rechterzijde een aantal relictten van een vroeger gebouw. Duiding van die relictten levert in samenhang met nog bestaande bouwsporen, gegevens voor de reconstructie van een gotisch kerkgebouw: een middenschip met hoog invallend licht, geflankeerd door zijbeuken met triforia (fluistergalerijen). Aan weerszijden van die kerkvleugel lagen de beide nog bestaande waterputten.

Aangezien deze kerk gebouwd was op de fundering en andere resten van de Romaan-

se kerk uit 'het klooster van eens', was de schaal van de plattegrond voor een gotisch bouwwerk wat klein uitgevallen.

Deze kerk is de enige ruimte in het tweede kloostercomplex, waar wij iets over te weten zijn gekomen, want nauwelijks is de bouw gereed, of het noodlot slaat toe: een grote, niet te blussen vlammenzee legt het werk van jaren in de as. Het vele hout brandt als het gevreesde hellevuur, muren worden door de hitte ontzet; gewelven storten in; huisraad, boeken, documenten, alles wordt een prooi der vlammen. Een prachtig complex, de trots van hen die het met toewijding tot stand brachten, zakte onherstelbaar ineen tot een smeulende hoop puin.

De oorzaak zal misschien een slechte stookplaatsconstructie geweest zijn, of een vonk op het rieten dak (een vreemdeling, een passant krijgt van een historieschrijver de schuld in de schoenen geschoven).

Na het optrekken van de rook en de damp begint men met man en macht te werken aan de inrichting van een tijdelijk onderkomen en tevens ziet men zich geplaatst voor de vraag: hoe verder?

Men besluit het tweedehands klooster niet nog eens te herbouwen, maar nu, na de ramp en gesteund door de opgedane ervaring, een geheel nieuw complex neer te zetten. Zij het dat daarin opgenomen wordt,

de voor een deel aan de vlammen ontsnapte vleugel van de oude abdij: een nieuw klooster dus; het derde, het huidige.

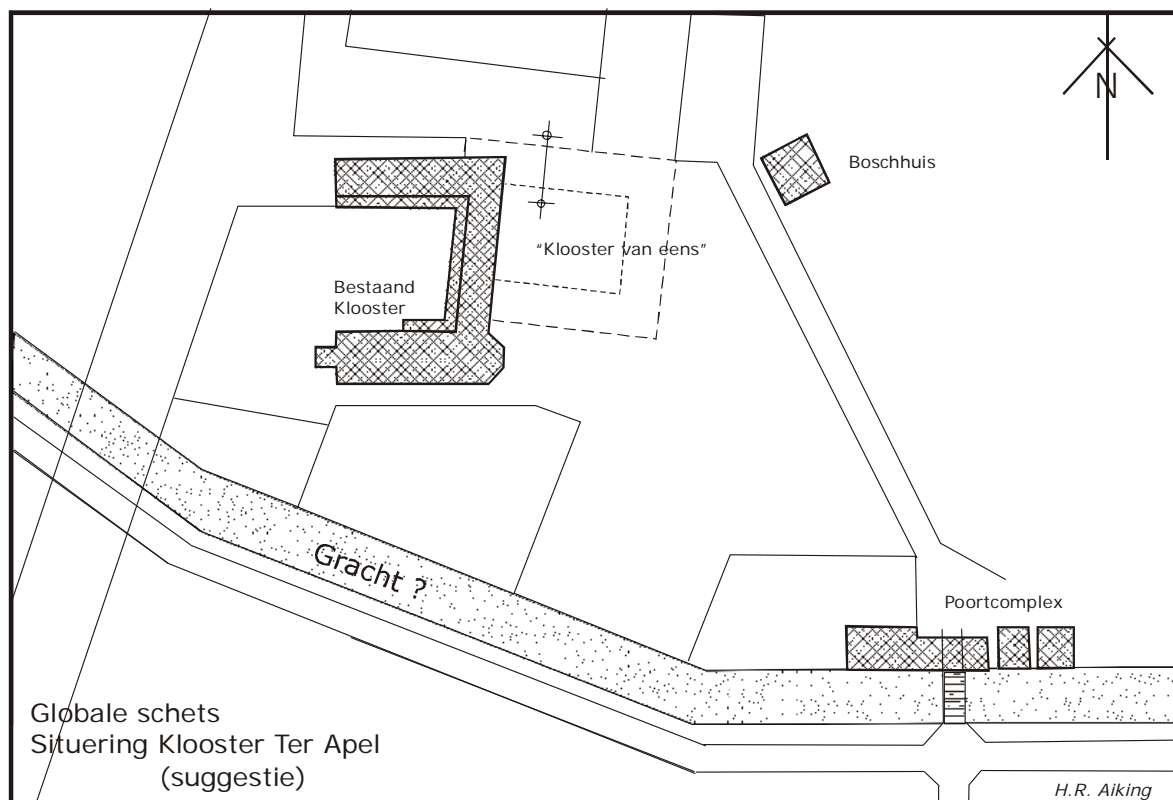
De belangrijkste ruimte van elk klooster is de kapel, de kloosterkerk, want die gebedshal herbergt de monstrans, het Allerheiligste, onder bepaalde omstandigheden: God zelf. Een gewijde kerk draagt dan ook met recht de naam: 'Huis van God', Godshuis

Protestanten zien het kerkgebouw slechts als vergaderplaats van gelovigen. Het allerheiligste achten zij aanwezig in het hart van elk gelovig mens, een gedachte, treffend uitgebeeld in het boek Handelingen, hoofdstuk 2: "Een vuurvlammetje op het hoofd van ieder"

De kerk, het Godshuis, is dus de kern waar het bij elke kloosterbouw om draait. De andere ruimten (voor wonen en werken) worden er omheen gegroepeerd. En zo gaat nu ook in Ter Apel de nieuwe kerk het pronkstuk van de herbouw worden. Deze keer in zuiver gotische stijl, naar ontwerp (wij schreven het reeds) van de magistergeneraal der orde van het Heilige Kruis, de architect Pater Périgrinus van Campen te Hoi.

Omdat de nieuwe kerk nauwkeuriger op het oosten gericht wordt (georiënteerd), ontstaat een niet-haakse aansluiting op de vleugel die uit het oude klooster is overgenomen.

Zie ook:
"Klooster Ter
Apel, verleden
en toekomst"

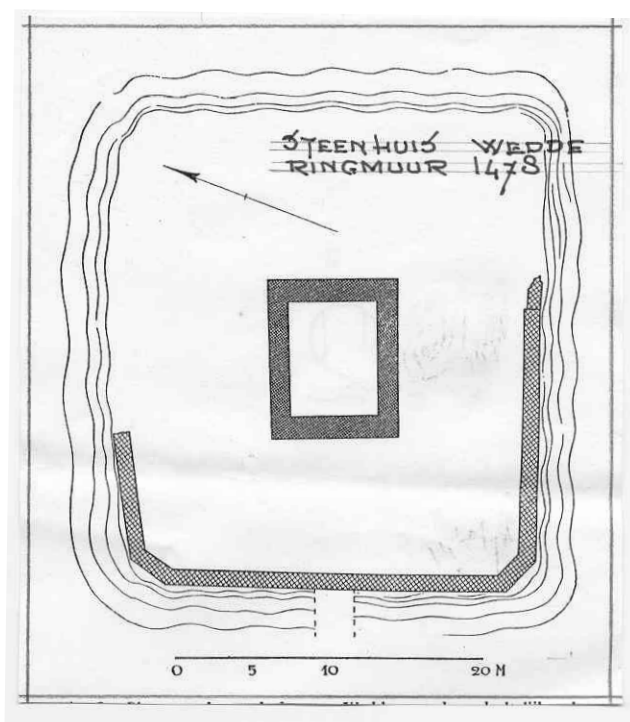
Verder worden uiteraard alle muren haaks op, c.q. evenwijdig aan die van de nieuwe kerk geprojecteerd.

Maar in 1476 ontstaat weer stagnatie in de bouw: uit Onstwedde komt bericht dat Ter Apel voorlopig geen bakstenen meer kan betrekken uit de ovens van Veenhuizen.

Op de avond van Goede Vrijdag 21 april 1475 wordt Egge Addinga, de slotheer van Wedde, door de, tot het uiterste getergde Westerwolders doodgeslagen en zijn slot (het steenhuis) wordt leeggeroofd. Opvolger van Egge is zijn zoon Hayo II (nog geen 25 jaren oud). De zwaar aangeslagen Hayo begint in jeugdige onbezonnenheid meteen de dood van zijn vader te wreken door het starten van een schrikbewind, waarvan, zoals wij zagen, o.a. pastoor Else slachtoffer werd.

Als gevolg van zijn optreden voelt Hayo zich natuurlijk bedreigd door de haat en niet te vergeten door de meer dan eens getoonde daadkracht van de bevolking. Mede daarom besluit hij zijn steenhuis extra te beveiligen, door er een 70 cm dikke ringmuur omheen te bouwen. De tachtig tot honderd-

Uit: "Huis te Wedde" door van Dijk en Renaud

duizend stenen die hij denkt nodig te hebben, wil hij betrekken uit de ovens van Veenhuizen bij Onstwedde. Maar in Veenhuizen is de leverantie aan het klooster van Ter Apel na de brand pas weer goed op gang gekomen en de steenbakkers van Onstwedde kunnen veel, maar twee zo grote klanten tegelijk bedienen, gaat hun capa-

citeit te boven. Hayo dringt naar voren en een slotheer's vuist komt nu eenmaal harder op de onderhandelingstafel neer dan die van een waardige prior..... Ter Apel moet wachten.

In 1478, als de ringmuur er nog maar voor de helft staat, is de spanning rond het Wedder slot weer dermate opgelopen, dat de stad Groningen (geschil met Hayo over Blijham en Bellingwolde) gesteund door de Westerwolders, Hayo uit zijn slot verjaagt, met als gevolg, dat de stad nu heer en meester in Westerwolde is geworden. Ze laat het gehate steenhuis slopen tot en met de gewelven boven de kelder en de ringmuur tot onder de waterlijn. Alle bakstenen uit de sloop worden in schepen geladen en afgevoerd langs de oostzijde van Winschoten naar de westoever van het 'watertien' de Pekel Ae, om er daar een nieuwe sterkte, de 'Pekelborg' van te bouwen.

Nee, Hayo heeft de tijdsomstandigheden niet mee: de Stad beleeft juist in die jaren zijn grootste machtsontwikkeling ooit. Ze demonstreert, dat o.a. door op het uiterste einde van de Hondsrug in razend tempo een machtig (en prachtig) bouwwerk neer te zetten: de tegenwoordige Martinitoren (1469 – 1482).

In 1486 krijgt Hayo toestemming van de Stad tot herbouw van zijn steenhuis, zij het onder strikte voorwaarden. De leeuw mag weer brullen, maar heeft geen tanden meer..... En wéér worden Ter Apels belangen van tafel geveegd; wéér gaat Wedde voor. Als Hayo's nieuwe burcht (de zuidelijke helft van het tegenwoordige Wedder slot) klaar is, kan eindelijk de Ter Apeler kloosterbouw worden afgerond. In 1501 is het zover: het hele complex is in gebruik genomen en wordt namens de bisschoppen van Osnabrück en Münster gewijd: de vierde kloosterwijding op het kloostererf sinds 1216.

Bij de bestudering van de nieuwbouw in Ter Apel, kwamen wij tot een, in de aanhef van dit artikel al even aangeduide verassing: wij ontdekten dat het nieuwe kerkgebouw in Onstwedde is gebouwd als vervolg open naar analogie van de kloosterkerk in Ter Apel. De constructie en de vormgeving van beide genoemde kerken zijn dermate identiek, dat wij van tweelingzusters kunnen spreken: ze zijn in dezelfde tijd ontstaan en uit hetzelfde proces geboren.....

Als in Ter Apel de bouwbroeders hun trof fels en voegspijkers hebben weggelegd en in Wedde de steenhonger voorlopig is gestild, krijgt Onstwedde eindelijk de gelegenheid

om zijn 250 jaren oude kerk te vervangen door een nieuwe, een ruimere. Na vele vette jaren (de Veenhuizer bakovens hebben rood gloeiend gestaan) heeft Onstwedde nu tijd en niet te vergeten geld om zijn eigen gotische kerk, de grootste parochiekerk die ooit in Westerwolde werd gebouwd, in de steigers te zetten.

Stellingen

1. In Ter Apel zijn achtereenvolgens op hetzelfde erf drie kloosterkerken gebouwd: In 1216 een Romanogotische; in 1470 een

gotische op het Romanogotisch grondplan; in 1501 een zuiver gotische, de nog bestaande.

2. De duur van het bouwproces voor het derde Ter Apeler klooster heeft in nauwe relatie gestaan tot de politieke ontwikkeling op het Wedder slot.

3. Het corpus van de tegenwoordige Nederlands Hervormde kerk te Onstwedde is in de eerste jaren van de 16e eeuw gebouwd als vervolg op- en naar analogie van de derde kloosterkerk in Ter Apel.

Bladvulling

De Tolbrug te Wedde

J.S.A. Huizing

Inleiding

Onderstaand documenten over de tolbrug in Wedde werden gevonden in de Groninger Archieven.

Het eerste stuk gaat over uitvoering van het besluit om de tolbrug op te richten, waarbij het gemeentewapen van de Stad Groningen op de brug aangebracht dient te worden. Tevens worden een aantal bepalingen betreffende de verpachting genoemd.

Het volgende document is een verordening uit 1760 die de tolheffing en de verpachting op de brug te Wedde regelt. Dat dit voor de pachter niet altijd een vetpot was, blijkt wel uit het derde stuk. Hierin beklagt Elzo Hazelhof zich erover (gesteund door een

getuigenverklaring), dat de openbare veiling tot zulke hoge pachtprizen leidt, dat hij er geld op toe moet leggen.

Besluit

De Heeren Gecommitteerden van Borge-mesteren ende raadt in conferentie geweest sijnde met Albert Elses over de toll van de brugge tot Wedde, alsmede over de accijs van de wage aldaar, bennen onderlinge ge-accordeert in dier voegen, dat door ordre van E. borgemesteren ende Raadt op costen van de stadt, soo haast doenlijck een schale met behoerlijcke wichten nae Wedde sal worden getransporteert om bij de wagemester aldaar gebruickt te worden, alsmede twie borden met des stadts wapen, tot anwijsinge van het alinge der toll ver-vaadiget, om voor Campen arve nae Blijham een ende buiten Wedde omtrent de

wegh nae Friescheloo ende Wedde van ge-
lijck een geplaatst en opgericht te worden,
des heeft Albert voorschreven die nevens
hem als trecker is inlatende Edo Jans be-
looft voor toll en waagaccijs jaarlijx onder
het recht van de provinciale executotialen in
handen van de Drossart der heerlijkheit
Wedda te betalen hondert viertich car. gl:
alsmede tijt Car. gl: jaarlijx stuiver gelt voor
de Drossart welgemelt, ende dat voor de
tijdt van drie achter een volgende jaaren,
anvangende met den 1e Januarij 1677, ein-
digende met den laatsten Decemb. 1679,
sullen verblijven tot last ende costen van
Albert en Edo voornoemt het repareren
van het ontremponeerde aen de brugge tot
Wedde, alsmede het maacken en onderhou-
den van deselve voor de tijdt van opgemelte
drie jaaren, mitsgaders bij expiratie der jaar-
malen de wichten ende schale wel ende
veerdich aen den Drossart tot Wedde wer-
der overleveren, en hebben meer gemelten
Albert ende Edo tot borge gestelt Geert
Bus dewelcke in 't gemien ende elck in so-
lidum ten fine voorschreven haere goede-
ren hebben verhypothiseert. Ter oirconde
der h: heeren Gecommitteerden, annemer
ende borge onderteickinge. Actum Gronin-
ge den 30en Decemb. 1676.
Onder stond:

Julsingha G. de Mepsche S? Gockinga
.. Scherff

Albert Elses
Geert Busch⁽¹⁾

Ordonnantie op de tol te Wedde

Gehoort het Rapport van de E.E. Heer
Borgemeester van Swinderen, en de Hee-
ren Sijn Edelheids Adsessoren, dewelke ten
gevolge Resolutie Commissoriaal van den
7 Augustus 1760 waren versogt en gecom-
mitteert, om een Ordonnantie of Instruc-
tie voor den Tolmeester van de Brugge te
Wedde te formeeren: Hebben de H.Heeren
Borgemeesteren en Raad na gehouden
deliberatie de navolgende Pointen en Arti-
culen gearresteert, ten einde daar op tijd-
lijks de verhuring der gemelde Tol werde
gedaan;

En om te dienen tot een Ordre en Instruc-
tie voor de Huurder en Tolmeester/ waar
na de zelve sig voortaan zal moeten regu-
leren;

Statuerende:

I.

Dat de Tol van de Brugge te Wedde/ te-
gens het einde van ieder jaar door den
Drost van Wedde in de tijdt/ na voorgaan-
de Kerkelijke publicatie, uit naam en van

wegens de H. Heeren Borgemeesteren en
Raad in Groningen/ bij openbare opbot/
en verhoging/ aan de meestbiedende onder
genoegsame borgtogt/ en betaling van tien
Guldens/ als stuiver-geld/ voor vacatien
aan den Drost opgemelt/ zal worden ver-
huurt voor de tijdt van één jaar/ aanvang
nemende met primo Januari eerstkomen-
de/ en eindigende met ultimo December
des zelve jaars.

II

Dat de Trekker of Huurder de gestelde
Tol/ ingevolge deze sijne Instructie, en de
volgende gestelde Taxt, zal moeten innen
en ontfangen; voorts de beloofde pennin-
gen aan den Drost van Wedde opbrengen
en betalen in twee termijnen/ namelijk de
geregte halvescheid van die op st. Jan Mid-
zomer/ en de andere halvescheid op het ein-
de van het jaar.

III

Dat de voorschrevene penningen/ ingeval-
le die niet op de gestipuleerde tijden wor-
den betaalt/ door den Drost/ als Lands-
penningen bij parate executie van de
Trekker of des zelfs borge/ zullen worden
ingevordert.

IV.

Dat de bovenvermelde Tol alleenlijk zal
mogen worden betaalt door uitlandsche
persoonen/ buiten de Heerlijkheid Wedde
en Westerwoldingeland/ en de onderhori-
ge Dorpen en Schansen wonende/ op de
voet en maniere/ in de volgende Articulen
gespecificeert;
Blijvende nothans de Ingesetenen van 't
Carspel Rooswinkel/ in het Landschap
Drenthe/ de Brug te Wedde passerende/
van diens betaling/ als van Ouds/ gelibe-
reert, wegens de contributie van de jaarlijk-
se hoenderpagt.

V.

Zal van ieder Wagen/ Karre of ander Rij-
tuig/ bevracht of onbevracht/ bespannen
met twee of vier Paarden/ bij 't passeeren
der meergemelde Brugge/ aan den Huur-
der of Tolmeester moeten worden betaalt
twee stuivers, wederom te rug komende
meede twee stuivers.

VI.

Van ieder paard boven de vier/ daar voor-
geslagen/ nog een stuiver.

VII.

Van een Chais met één of twee Paarden één st. en te rug komende meede één st.

VIII.

Van ieder Uitlandsche nieuwe Wagen/ 't zij met voorspan/ los/ of bij stukken/ op elkander gestapelt/ en als boven passeerende/ wegens ieder Rad een halve st. en dus van een gehele Wagen twee st.

IX.

Van ider Inlandsche Wagen/ Chais/ Karre of ander rijtuig/ bespannen als voren/ zo door Vreemde personen tot het vervoeren van Menschen/ Goederen of koopmanschappen in hun dienst gebruikt worden/ zal de Tol betaalt worden/ als van Uitlandsche/ boven gemelt.

X.

Van ieder Vreemd Paard/ Osse of Koe/ alleen of bij koppels de Brugge Passerende/ als mede van ieder Enter/ Twenter en Trekvol één st.

XI.

Van 't even genoemde Vee/ binnen de voorschreven Heerlijkheid opgekocht/ edog door een Uitlander buiten de zelve over de Brugge wordende vervoert en gedreven/ zal/ als van Vreemd/ ingevolge 't voorgaande 10de Articul, de Tol worden betaalt.

XII.

Van ieder Westphaals of ander Vreemd Verken/ Bigge/ kalf of Schaap/ de Brugge passerende/ één st.

XIII.

Van 't gemelde klein Vee/ binnen de voorschreven Heerlijkheid opgekogt/ maar door een Uitlander buiten dezelve wordende vervoert en over de Brugge gedreven/ zal als van Vreemd/ volgens 't IIde Articul, worden betaalt.

XIV.

Dat de In-en Opgesetenen van de Heerlijkheid Wedde en Westerwoldingeland cum annexis; met hunne eigene Paarden en Wagens/ Karren of andere Rijtuigen/ hunne eigene Goederen/ Waren en koopmanschappen voor eigen reekening daar buiten voerende/ en als boven passerende aan de betaling van den voorschreven Tol niet zullen wezen subject.

XV.

Dat meede de H. Heeren Borgemeesteren en Raad in Groningen/ wegens des Stads Hoge Jurisdictie aldaar/ voor hunne personen en der zelve ministers/ van deze Tol altoos vrij sullen zijn/ maar de Boden alleen in cas van exploitien.

XVI.

Dat ook vervolgens alleen alle zodane Wagens/ als/ bij voorvallende verandering der Guarnisoenen, door het Land worden geleverd/ om de Militaire bagagien van of naar de Schansen in Westerwoldingeland te transporteren, bij het passeeren van deze Brugge/ den voorschreven Tol niet zullen wezen subject, maar daar van gelibereert.

XVII.

Dat een ieder/ die bij t'passeeren van de meergemelde Brugge/ den Tol/ invoegen boven gestatueert, niet mogt betalen/ maar dezelve zoeken te frauderen, zal vervallen zijn in de breuk van vijfen-twintig Car. Guldens, ten voordeele van den Tolmeester/ op deszelfs requisitie door de Borggraaf/ op gerigtelijke last van den Drost/ bij parate executie te innen.

XVIII.

Dat het aanerden van de voorschreven Brugge/ tusschen de weederzijdse Vleugels/ als van ouds/ ten gevolge Raads Resolutien van den 10 Augusti 1708 en den 4 Februari 1743 zal komen en zijn tot last van den Tolmeester/ welke sig daarin naar de bovengemelde Resolutien; En verder in alles stiptelijk naar de vorenstaande Articulen zal moeten reguleren.

XIX.

Dat eindelijk tot narigt van een ieder aan wederzijden van de Brugge/ op de gevoeglijkste plaatsen zal werden geset een Tolbred/ met het Stads Wapen daar boven/ waar op met grote letters zal te leesen staan.

Een ieder betale, by het passeeren Van de Brugge in Westerwoldingeland, Syn Tol, by verbeurte van 25 Car. Guldens.

Actum Groningae in Curia, Jovis den 11 December 1760.

A.A. van Iddekinge,
Ter Ordonnantie der H. Heeren voorschreven.

L.A. Trip, Secretaris.⁽²⁾

Klaagschrift

Aan de Municipaliteit der Stad Groningen.

Geeft met schuldigen eerbeid te kennen Elzo Hazelhof woonachtig te Wedde, hoe Remonstrant nu gedurende eenige Jaaren in hure heeft gehad de tol van de Brugge te Wedde, welke volgens ordonnantie van Burg: en Raad in Groningen de dato den 11 December 1760 jaarlijks aan de meestbieder word verhuurd. Dat Remonstrant ook zederd veele Jaaren herberg is houdende en zich zo wel voor passagiers als ook voor het Crimineel Gerichte van Wedde t welk ten zijnen huize de gewone Sessien houd) op alle wijzen heeft toegelegd om aan dezelve alle mogelijk gemak en verversching te bezorgen, aangezien vermeend dat daar toe voor al voor passagiers en Kooplieden geene betere gelegenheid aldaar voorhanden is, zoo wel door dien tevens als dan bij hem Suppliant die tot moeite voldaan worden en zulks bij nacht en onbekwaame tijden ook het gevoeglijkst voor reizende persoonen is. Dan daar de Remonstrant heeft moeten ondervinden, dat door kwaad wilige persoonen deze verhuring ten uitersten wordt opgejaagd, aangezien het genoegzaam bekend is, dat de inhur deser tol aan niemand in Wedde zo wel Schikt als aan hem en zulks tot de hoogte gesteege, dat hij Remonstrant daar voor thans zoo veel betaald dat hij aanmerkelijk uit zijn zak bij het inkomen van die brug moet fourneren, alles blijkens blijk Sub A. ook geen ander met mogelijkheid in staat is om zonder Schaade meer dan groote honderd Guldens voor die inhuring aan de Stad te voldoen, en de Remonstrant egter de kosten aan zijne herberg gedaan heeft en zich heeft in staat gesteld (met vele kosten egter) om verre de beste herberg in Wedde aan te

houden, zoo neemt dezelve eerbiedig de vrijheid u lieden te adieren met gediensstig verzoek:

Ten einde de Municipaliteit gratieus mooge goedvinden aan den Remonstrant voor den tijd van zes agtereen volgende Jaren de tol dezer Brug te verhuren, waarvoor als dan aanneemt jaarlijks an der voldoende cautie f. 150 gls. te betalen, wel vertrouwend dat niemand, buiten schade, daar voor meer besteden kan.

Onder stond:

Elzo Hazelhoff

/:apostille:/

Op desen wordt gerequireerd het bericht van de Rentmeester der Stads Veenen. Gedaan in Groningen den 3 December 1800 R. Lohmans

Wij ondergetekenden, woonachtig te Wedde, verklaren bij deesen, de zuivere en oprechte waarheid te zijn, dat Elzo Hazelhof thans veel meer voor de tol van (de) Brug te Wedde aan de Stad Groningen betaalt als hij daar van kan maken. En dat aan hem telkens bij die verhuuring deser tol, dezelfde door viandige Persoonen zeer wordt opgejaagd, dewijl het bekend is, dat het aan niemand beter schikt als aan hem wegens zijn herberg, waar aan (hij) tot gemak zijner gasten veel heeft te koste gelegd.

En dat deze Tol niet wel meer als een somma van f. 150,— jaarlijks kan opbrengen. Geven reden van wetenschap, dat reeds eenige Jaaren te Wedde gewoond hebbende en die verhuringe bij gewoond, ons zulks zeer wel bekend is.

Actum te Wedde den 28 November 1800⁽³⁾.

Onder stond: Sijtko Buscher

Lucas Geerts

Noten

- 1 Toegang 1468, inv.nr. 314
- 2 idem, inv.nr. 312
- 3 idem, inv.nr. 315

De familie Franck

Het nageslacht van meester Henk van Onstwedde

Klaas Bijsterveld

Inleiding

Het hieronder beschreven familiere laas is eigenlijk geen echte genealogie, maar een combinatie van een genealogie en een parenteel. Aangezien ik mij tot doel gesteld had om alle nakomelingen van meester Franck in kaart te brengen,

voor zover zij deze familienaam ook nog in 1811 voerden, moest ik ook een enkele vrouwlijke lijn volgen.

Bij het reconstrueren van de eerste generatie's zijn met name de boeken van de fam. Wegman van groot belang geweest. Ook het recent verschenen boek over Vriesche- loo van de heer Huizing is regelmatig gebruikt. In genoemde boeken zijn al veel acte's aan de vergetelheid ontrukkt, ze wor-

den grotendeels niet opnieuw vermeld. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk nieuw materiaal aan te dragen.

Rondom 1810 is er ook nog een andere familie Franken in Oude Pekela woonachtig, maar ik kon geen onderlinge relatie vinden. Tenslotte is er in Winschoten nog een Hinderika Franken, geboren op 29-10-1796 te Winschoten, ged. op 04-11-1804 te Winschoten en overleden op 11-12-1853 te Winschoten. Zij was een onwettig kind van Willemtje Edzes (Hoving) koopvrouw. Laatstgenoemde huwde op 02-08-1804 te Winschoten met Fokko Harms van Zijl en bij die gelegenheid werd in het huwelijkscontract overeengekomen dat haar dochter door hem werd erkend. Rondom 1796 liepen er wel enkele kandidaat vaders Franken rond in Winschoten, maar ik heb verder geen aanknopingspunt kunnen vinden om haar te plaatsen.

I Henricus Johannes Franck, schoolmeester, geboren ca. 1570, overleden ca. 1650 te Onstwedde. Gehuwd met?

Bij Burgemeesteren en Raad van de Stad Groningen (B&R) komen vlak na elkaar twee verzoekschriften voor een traktement binnen van Henricus Francke, schoolmeester te Onstwedde. Op 01-10-1649 staan ze hem “ten aensien van sijn dienst ende hoge olderdoom” jaarlijks een bedrag van 26 car. gulden toe, te betalen uit de inkomsten van het klooster Ter Apel. Enkele dagen later op 06-10-1649 vraagt hij om ook al dit jaar over zijn traktement te mogen beschikken. De rentmeester wordt hiertoe door B&R geauthoriseerd¹.

Kinderen:

1. **Jacobus Henrici Franck**, geboren ca. 1600 te Onstwedde (zie IIa).
2. **Johannes Henrici Franck**, geboren ca. 1610 te Onstwedde (zie IIb).
3. **Johannes Henrici Franck**, schoolmeester, overleden ca. 1673 te Onstwedde.

Henricus Johannes Franck ende Johannes Henricus Franck vader ende soon, schoolmeester tot Onstwedde beurt jaerlix uijt de opcomsten van het clooster Ter Apel op den 1 octob. een somme van sesentwintich car. gulden, ende dat anno 1649 voor de eerste mael, in conformite nevens gaende resolutie in dato den 1 ende 6 octob. 1649 ende voor sijn leven lanck². Deze betalingen lopen voor Johannes door tot en met 1672/73. Voor deze twee jaren samen wordt op 01-10-1673 nog een bedrag van 45-17-4 uitgekeerd. Een jaar later in 1674 staat er in de rekening “cessat door versterff”.

IIa Jacobus Henrici Franck³, pastor, geboren ca. 1600 te Onstwedde, overleden op 05-05-1666 te Roswinkel.

Gehuwd met **Gepke Hindriks Binders**, overleden op 17-01-1692 te Roswinkel.

Hij werd ingeschreven als student te Groningen op 14-06-1621 als Jacobus Henrici, Unstweddensis, gratis. Voordat hij in Roswinkel werd benoemd tot pastor was hij eerst als zodanig werkzaam in Ihrhove (Ofsrl). Op 14-04-1641 werd de nominatie door Roswinkel van Jacobi Francken “tegenwoordich prediger tot Ihrhove in Oostvrieslant” gelezen. In 1645 wordt hij door de classis Emmen⁴ aangesproken op het feit dat zijn zoon naar de “papistische schole tot Munster” gaat. Hij moet hem daar onmiddellijk weghalen. Nog hetzelfde jaar verklaart hij voor de classis dat hij zijn zoon opgehaald heeft en weer bij hem in huis genomen. Hij zal hem zelf een tijdje onderrichten en daarna naar een “reformeerde” plaats brengen. Op 20-10-1648 wil en krijgt hij van de classis een getuigenis voor zijn zoon “nam. een pastoors soon van geringer conditie”, die op het punt staat om in Harderwijk zijn studie te vervolgen. Er blijven zich problemen voordoen, want op 14-04-1656 is opnieuw te lezen dat hij een zoon bij de Jezuïeten in Munster laat studeren. Daarbij komt ook nog dat hij regelmatig afwezig is op de vergaderingen van de classis en dus ook niet gehoord kan worden over deze zaak. Op 03-06-1656 bekend hij dat zijn zoon in Wolbeck bij een barbier was uitbesteed, maar hij belooft hem aanstaande Michaeli (29-09) bij een andere meester in Groningen te brengen. Volgens de notulen van de classis van 01-06-1657 werden aan hem enkele posities (stellingen) voorgelegd wegens zijn zoon. Op de vraag of hij misschien genegenheid heeft tot de Jezuïeten, omdat hij zijn zoon naar een school in Munster heeft gestuurd, antwoordt hij, dat hij dat gedaan heeft “op dat sijne sone, niet in die religie, maer in die fundamenten van die Latijnische tale mochte onderwesen worden”.

Gebrek aan geld zal hij ook gehad hebben, want bij de visitatie van 1646 in Roswinkel klaagde de predikant over zijn traktement van nauwelijks 100 daler, hij kon er met zijn gezin onmogelijk van leven. De provinciale synode is van mening dat de predikant zich tot de landdag moet wenden. Dat is vervolgens ook gebeurd en op 16-02-1648 werd er door de ridderschap en eigenerfden een resolutie aangenomen, waarin aan de

ingezetenen van Roswinkel werd opgelegd om 50 gulden per jaar aan hun predikant te betalen.

Nadat hij zelf was overleden kreeg zijn weduwe tot aan haar overlijden ieder jaar een weduwen traktement van de provinciale synode⁵. Naast de weduwe zelf incasseerden verschillende familieleden het geld. Genoemd werden Henricus Franck uit naam van mijn moei de wed. Francken, Gepke Hendrix wed. Jacobus Francke en Herman Francke namens mijn moeder Gepke Binders.

Uit dit huwelijk:

1. **Everhardus Franck**, geboren ca. 1640 te Roswinkel, onthoofd op 07-01-1669 te Groningen.

Ondertrouw (1) op 01-07-1665 te Groningen (per attest. den 29 juli) met **Catharine Jans Smits**.

Gehuwd (2) op 29-03-1667 te Groningen met **Rebecca Abels** wed. Abel Dercks.

Everhardus Francke werd ingeschreven als phil. student te Groningen op 28-04-1659. We vinden hem ook vermeld als student te Franeker op 12-08-1661 als Everhardus Franck, Drentinus, Theol. Dit zal een kort uitstapje geweest zijn, want hij werd in de periode van 1660-1663 regelmatig genoemd in de senaatsarchieven van de universiteit van Groningen. Helaas ben ik het Latijns niet machtig, maar uit enkele kleine stukjes Nederlands in genoemde archieven wordt duidelijk dat de student Franck problemen had. Hij moest 25 fl. betalen wegens chirurgijns kosten, maar kon of wilde dit bedrag niet volledig betalen. Ook zou hij de ramen van een huis hebben ingegooid, wat hij ondanks zware verdenking blijft ontkennen. Uiteindelijk werd hij van de academie geschorst⁶. Op 07-06-1665⁷ dient hij een verzoek in bij de kerkenraad van Groningen om eindelijk eens te mogen trouwen, omdat zijn schorsing van de academie was opgeheven. Bij navraag bleek echter dat dat nog steeds niet het geval was en dat ook de dame in kwestie en haar vrienden de tijd nog niet rijp achten om te trouwen. Eind juli 1665 werd dan toch attestatie afgegeven om te mogen trouwen. Dit huwelijk heeft niet lang geduurd, want in 1667 huwde hij opnieuw met Rebecca, de weduwe van Abel Dercks. Op 07-01-1669⁸ werd hij ter dood veroordeeld wegens het seksueel misbruiken van zijn minderjarige stiefdochter Eva Abels. Misschien

kan in een volgend artikel nog eens uitgebreider op zijn levensloop worden ingegaan.

2. **Harmen Jacobs (Franck)** (zie IIIa).
3. ws. **Hillichijen Franck**.
Gehuwd als vidua (weduwe) op 24 trinit. (13-11) 1664 te Gasselte met **Willem Heelingha**, van Assen.
3. ws. **Jan Jacobs (Francken)**, molenaar, overleden 1678-1688 te Winschoten.
Gehuwd op 30-11-1673 te Westerlee (1ste proclamatie op 19-10-1673 te Winschoten) met **Tetje Tjacks**, geboren ca. 1630, overleden na 1688 te Winschoten.

Ze was eerder gehuwd (1) in 1653 te Oude Pekela met Frans Jacobs (mulder) en (2) ca. 1668 met Hiddo Sappes (mulder).

Op 20-02-1678⁹ maken Jan Jacobs mulder en Tettje el. ter ener benefens mr. Harmen Hindrickx en Frerickjen Frans el. ter anderen, een accoord over de bruidsboedel, die wijlen Hiddo Sappes en Tettje gew. el. als stiefvader en moeder van Frerickjen, aan haar hadden beloofd en die haar wegens haar zal. vader Frans Jacobs was aangeërfd en volgens huw. contract was toegeschreven. Ze wordt op 08-03-1688¹⁰ genoemd als Tettje Tjacks weduwe van wijlen Jan Jacobs wonende alhier, wanneer ze verklaart geld schuldig te zijn, wegens renten van enkele verzegelingen, aan Cornelis Vechter voormond over Berent Jans zoon Jan Berents.

IIb **Johannes Henrici Franck**, pastor, geboren ca. 1610 te Onstwedde, overleden ca. 1669 te Onstwedde.

Gehuwd ca. 1632 met **Trijntje Michiels Fisscher**, geboren ca. 1600, overleden 1663-1669 te Onstwedde, d.v. *Michiel Fisscher*, richter van Bellingwolde.

Hij werd ingeschreven als student te Franeker op 01-09-1629 als Johannes Francken, Groninganus, Theol. Op 26-03-1632 verzoeken de kerkvoogden van Onstwedde om Johannesii Henrici "sone hare kosters" toe te laten tot het prediken. Hij zal worden toegelaten tot het pre-examen en als het de classis bevalt dan wordt hem ook een preek toegestaan. In de acta van de prov. synode op 14-05-1633¹¹ wordt vermeld dat Johannes Henrici dit lopende jaar was aangenomen als pastor in Onstwedde. Wegens de afschaffing van de lijkpredikatiën krijgt hij vanaf 1642² op 28 augustus jaarlijks 60 car. gl. uit de inkomsten van het klooster Ter Apel. Op 28-04-1649¹² richt hij een verzoek

aan burgemeesters en raad (B&R) van Groningen om verbetering van zijn jaarlijks traktement. Hij moet nu de grote opkomsten van de lijkpredikatiën missen en het vee is hem ook nog merendeels afgestorven. B&R geven hem éénmalig een bedrag van 60 car. gl. “tot subsistentie van sijn familie”. In 1658 probeert hij nog een subsidie van 150 tot 200 car. gl. los te krijgen bij de raad van state in Den Haag. Daar presenteert hij zich als zijnde van het paaps geloof overgegaan naar de christelijk gereformeerde religie¹³. De laatste betaling uit de kloostergoederen was in 1669, er werd toen nog 45 car. gl. betaald, verschenen op 28 mei.

Uit dit huwelijk:

1. **Henricus Franck**, geboren ca. 1632 te Onstwedde (zie IIIb).
2. **Sophia Franck**, geboren ca. 1637 te Onstwedde (zie IIIc).
3. **Boucke Franck**, geboren ca. 1640 te Onstwedde, overleden na 1708 te Onstwedde.
Gehuwd ca. 1665 met **Harmen Geerts**, geboren ca. 1640, overleden 1700/1705 te Onstwedde.

IIIa **Harmen Jacobs (Franck)**, mr. smid, geboren te Roswinkel, overleden na 1742 te Vlagtwedde.

Gehuwd op 21-04-1695 te Vlagtwedde met **Grietje Simons**, van Embden, overleden na 1728 te Vlagtwedde.

Hij werd in 1693 aangenomen als lidmaat te Vlagtwedde en Grietien Sijmens huisvr. van Harmen Franck op 29-02-1704. Bij het huwelijkscontract op 13-02-1722¹⁴ tussen Harm Albers Willems van Roosewinkel en Swaentje Albers wed. Claes Jans werd Harm Jacobs Franck des bruidegoms moeders halfbroer en alsoo des bruidegoms oom genoemd.

Uit dit huwelijk:

1. **Jacob Harms**, ged. op 08-03-1696 te Vlagtwedde.
2. **Heijlichtien Harms Franken**, ged. op 25-07-1697 te Vlagtwedde, breuk betaald op 09-02-1771 te Groningen (Heiltijn Harms Franken, vr. van Berent Bloem, N. Botering. str.).
Gehuwd op 24-05-1736 te Groningen met **Berent Derks Bloem**, ged. op 12-04-1696 te Groningen, overleden na 1771, z.v. *Derk Jans (Bloem)* en *Styntje Berents*.
Hij was eerder gehuwd (1) op 09-06-1718 te Groningen met Ellegien Jochums van Scheemda en gehuwd (2) op 16-05-1726 te Groningen met Egbertje Hindriks Camps van Obergum.

3. **Gepke Harms Franck**, ged. op 31-12-1699 te Vlagtwedde (zie IVa).
4. **Geeteruit Harms**, ged. op 24-01-1706 te Vlagtwedde.
5. **Hinderkien Harms Franck**, ged. op 12-05-1709 te Vlagtwedde.
Gehuwd op 13-11-1735 te Bourtange met **Bernhardus Pieters Schrader**.

IIIb **Henricus Franck**, pastor, geboren ca. 1632 te Onstwedde, overleden ca. 1722 te Vriescheloo.

Gehuwd op 04-08-1667 te Oldehove met **Frouke Tonnis Ballema**, geboren ca. 1645 te Oldehove, overleden 1691-1714 te Vriescheloo, waarschijnlijk d.v. *Tonnis Jacobs*. Hij werd op 22-02-1661 als student ingeschreven te Groningen als Henricus Francke, patriae Westewoldanae, Theol. Vermoedelijk woonde hij eerst in Haren, want op 09-1662 werd hij aangenomen als lidmaat te Groningen met attestatie van Haren. Hij was pastor te Roswinkel van 1667-1683 en werd op 11-03-1683 bevestigd als pastor te Vriescheloo. Op 01-05-1707 werd hem op 75-jarige leeftijd emeritaat verleend¹⁵. Hij kreeg 60 car. gl. traktement uit de opbrengsten van het klooster Ter Apel vanaf 1683 t/m 1707². Vanaf de jaren mei 1716/1717 werd aan hem als emeritus een pensioen van 18 of 20 car. gl. door de provinciale synode betaald. Bij de rekening over mei 1722/1723 staat d. Franck emeritus, obiit, tlaaste 10-0-0¹⁶. Henricus Franck pastor emeritus in Vriescheloo laat op 02-10-1714¹⁷ een testament opmaken. Hierin wordt bepaald dat de jongste zoon Joannes pastor tot Grotegaste vooraf zal genieten de “oude jacht-wagen met het peerde-goet van dien” en “sulx om wichtige ende pregnanten reden, nademael des oudsten broeders huisvrouw vier jaren lanck in spijsse ende dranck onderhouden, op trouw-dagh mercklijcke kosten gedaan, alsmede een kraam gehouden ende andere kosten meer, waartegens tot menasie van de huishouding des broeders huisvrouw het allerminste, ja niet een stuver van t' hare heeft gebracht, maer alles uit de gemeene goederen is gedaan, waer door de jongste broeder deomaels noch bij de academie sijnde, grootelix was geintresseert ende benadeelt”. Verder zullen de beide broeders de gehele nalatenschap delen, onder conditie dat de beide zusters met de beide broeders het linnen gelijk zullen delen, alsmede voor elk een zilveren lepel en elk twee tinnen schotels, gelijk de moeder zal. bij haar leven heeft geordonneerd. Dit testament was niet

naar de zin van de oudste zoon Antonius en er zijn harde woorden binnen de familie gevallen. Het gevolg was dat nog geen jaar later Henricus op 26-09-1715¹⁷ zijn testament laat aanpassen ten nadele van zijn oudste zoon Antonius Franck tegenwoordige pastor tot Vriescheloo. Deze werd onterfd van de gehele nalatenschap wegens “quade bejegenengen de hij an hem testator heeft bewesen, twelcke selfs soo hoogh is gelooopen dat hij hem testator sijnde desselffs vader voor een olden schelm heeft gescholden”. De rest van de nalatenschap zal volledig komen aan de jongste zoon, om reden dat de dochters reeds veel meer hebben gekregen en ontvangen dan de zoons.

Uit het eerste huwelijk:

1. **Maria Franck**, geboren ca. 1670 te Roswinkel, overleden na 1716 te Bourtange.
Gehuwd ca. 1690 met **Evert ter Veer**, geboren ca. 1665, overleden op 21-01-1735¹⁸ te Bourtange, z.v. *Derk Everts ter Veer* en *Catharina Wilckens*. Evert Derks ter Veer wordt in 1688¹⁹ voor het gerecht gesleept door Anneke Jans. Hij zou bij haar een kind verwekt hebben, onder belofte van haar te zullen trouwen, wat hij niet was nagekomen. In plaats van met haar is hij met Maria Franck gehuwd, want op 04-02-1692²⁰ verkopen Wubbo Eelsingh erfgezet en woonachtig in Vlagtwedde aan Evert ter Veer en Maria Francq el. woonachtig in de fortresse op de Bourtange, een behuisinge en schuur genoemd “de Munster”, met een tuin in de fortresse Bourtange.
2. **Albertien Franck**, geboren ca. 1670 te Roswinkel, overleden na 1715 te Vriescheloo.
Gehuwd ca. 1693 met **Johannes Tammen**, pastor, geboren ca. 1671 te Vlagtwedde, overleden op 25-11-1750 te Vriescheloo, z.v. *Tamme Luickens* en *Elsien Jacobs*. Hij was pastor te Sellingen van 1693-1719 en te Vriescheloo van 1719 tot zijn overlijden in 1750¹⁵.
3. **Antonius Franck**, geboren ca. 1675 te Roswinkel (zie IVb).
4. **Johannes Franck**, geboren ca. 1680 te Roswinkel (zie IVc).

IIIc **Sophia Franck**, geboren ca. 1637 te Onstwedde, overleden ca. 1691 te Onstwedde (breuk betaald op 05-10-1691).
Gehuwd ca. 1660 met **Boele Wilckes Hoftingh**, geboren ca. 1630 te Onstwed-

de, begraven op 30-05-1727 te Onstwedde, z.v. *Wilcke Boeles Hoftingh* en *Geertien Harms Wilsingh*.

Uit dit huwelijk o.a.:

1. **Johannes Boeles**, geboren voor 1670 (zie IVd).

IVa **Gepke Harms (Franck)**, ged. op 31-12-1699 te Vlagtwedde, overleden na 1776 ws. te Vlagtwedde.

Gehuwd op 02-05-1728 te Vlagtwedde met **Jan Jans**, smid, geboren te Sellingen, overleden 1741/1746 te Vlagtwedde.

Er werd een huwelijkscontract opgemaakt op 14-04-1728²¹ met als getuigen voor de bruidegom Geert Roelfs neef, getuigen voor de bruid Harm Jacobs vader, Grietien Sijmens moeder, Heiltien en Hindertien Harms zusters.

Op 23-03-1775²² maakt Derk Nannes een afhandeling met Jan Jans Frank, Harm Jans Frank, Grietje Jans, Roelf Harm Tijks mede cav. voor zijn huisvrouw Aaltjen Jans Frank, Hindrik Jans Frank tesamen als erfgenamen van zijn overleden huisvrouw Harmke Jans.

Uit dit huwelijk:

1. **Jannes Jans Franke**, ged. op 20-06-1728 te Vlagtwedde, overleden op 16-10-1806 te Wedde. Het overl. register van Wedde vermeld dat hij 78 jaar oud was en weduwnaar, zonder kinderen na te laten.
2. **Harmen Jans**, ged. op 15-12-1730 te Vlagtwedde (zie Va).
3. **Hindrick Jans**, ged. op 05-07-1733 te Vlagtwedde, jong overleden.
4. **Grietien Jans (Frank/Smid)**, ged. op 30-01-1735 te Vlagtwedde, overleden na 1775 ws. te Ellersinghuizen.
Gehuwd op 13-11-1763 te Vlagtwedde met **Berend Christiaans Bomekamp**, ged. op 09-02-1738 te Sellingen, overleden 1769/1772 te Ellersinghuizen, z.v. *Christiaan Berents Bomekamp* en *Swaantje Harms*.
5. **Aaltje Jans Franken**, ged. op 15-12-1737 te Vlagtwedde, overleden op 23-01-1813 te Wedde.
Gehuwd op 25-03-1769 te Vlagtwedde met **Roelf Harms Tijks**, ged. op 01-03-1744 te Wedde, overleden op 13-04-1817 te Nieuwe Pekela, z.v. *Harm Hindriks Tijks* en *Geesjen Roelfs*.
6. **Hindrik Jans Frank**, ged. op 05-02-1741 te Vlagtwedde, overleden op 29-05-1814 te Vlagtwedde.
Harm Roelfs Tijks landgebruiker te Wedde, Hindrik Meijer timmerman te Nieuwe Pekela cav. voor zijn huisvrouw Geessijn

Roelfs Tijks, tesamen mede cav. voor Roelf Eibergen dagloner te Bourtange als voogd over zijn minderjarige kind bij wijlen Gepke Roelfs Tijks verwekt, Grietje Klaassens weversche te Eldersinghuizen onder Vlagtwedde cav. voor haar minderjarige kinderen bij wijlen Jan Berends Bomekamp verwekt, Harm Jans Timmer timmerman te Vlagtwedde namens zijn ehevrouw Christina Martinus en mede namens Elsijn Martinus vrouw van Aldert Haijen dagloner te Ierhove, Trijntje Martinus dienstmeid te Bonda, Simina Martinus vrouw van Luurt Harms timmerman te Bonda, Tjalda Martinus vrouw van Christiaan Hindriks dagloner te Bonda en Hindrik Martinus dagloner te Bonda, voorts Poppo Harberts Hommes landgebruiker te Bellingwolde en Harmanus Jans ter Horst smit te Vlagtwedde, beide als voogden over de minderjarige kinderen van wijlen Engelke Hindriks en Gepke Harberts in leven el. verkopen op 14-12-1815 vijf percelen vaste goederen, afkomstig uit de nalatenschap van Hindrik Jans Frank²³.

IVb **Antonius Franck**, pastor, geboren ca. 1675 te Roswinkel, overleden op 08-05-1716 te Vriescheloo.

Gehuwd ca. 1700 met **Heijla Harberts Dijkhuis**, geboren ca. 1680 te Oudeschans, overleden na 1735, d.v. *Harbert Geerts*, bakker te Oudeschans. Ze werd op 03-03-1700 als nieuwe lidmaat bevestigd te Oude Schans. Na het overlijden van Antonius Franck hertrouwde ze op 23-04-1719 te Oude Schans met **Robert Joris**.

Antonius Franck werd als student te Groningen ingeschreven op 21-09-1692 als Vriesscheloo Westerwoldanus, Phil., gratis in honorem patris, qui est pastor. Hij werd op 10-08-1698 beroepen tot een adjunct van zijn vader “wegens desselffs swackheijt ende hoogen ouderdoom”, het beroep werd door B&R goedgekeurd op 11-10-1698²⁴. Nadat zijn vader met emeritaat ging werd hij zijn opvolger. Hij kreeg net als zijn vader een jaarlijks traktement van 60 car. gl. uit de goederen van het klooster Ter Apel². In 1708 is er sprake van Anthonius Francq in plaats van Henricus Francq pastor tot Vriescheloo. Na zijn overlijden werd op 23-06-1716 Petrus Eggens beroepen²⁴.

Op 12-04-1714²⁵ verkopen pastor Anthonius Franck praedicant tot Vriescheloo en Heijla Harberts Dijkhuijs el. aan Sijben IJdes mstr. schoemaecker in de Oude Schans en Margrita Piemans el. een behuisinge, zijnde de oude wagt, staande in de halve maan, tussen de bijde poorten aan de

zuidzijde van gemelte schans, door pastoors vrouwen vader Harbert Geerts voor enige jaren aangekocht. Enkele jaren later komen we een acte tegen waaruit blijkt dat zijn vrouw was hertrouwd, want op 23-01-1722²⁶ verkopen Roebert Joris en Heijla Harberts, te voren getrouwt geweest an de eerw. pastor Antonius Franq tot Vriescheloo, aan pastor Johannes Tammen tot Vriescheloo een behuisinge te Vriescheloo op pastorie grond, die zij met haar eerste man hebben getimmerd.

Dat de de familie van de pastor het na het overlijden van de vader het in die tijd niet zo breed hadden, blijkt wel weer uit de notulen van de classis Oldampt en Wedde. Op 19-06-1731²⁷ deed dominee Westermolen aan de heren deputaten een voorstel en verzoek wegens de zoon van wijlen pastor Frank tot Vriescheloo. De weduwe van de pastor was hertrouwd en de zoon reeds twintig jaren, maar wegens de slechte en armelijke toestand van de zoon werd gevraagd of de synode de “gewoone onderstant omtrent hem soude gelieven te continueeren”. Het verzoek zal door de gecommiteerde broederen uit de classis aan de synode worden voorgesteld. Op de eerstvolgende provinciale synode van 05-05-1732²⁸ werd de zaak aangekaart en hem werd toegestaan om in rang als weduwe zijn aandeel te mogen genieten voor dit jaar. Een jaar later op 04-05-1733 wordt hem “ad vitam” het weduwengeld gegarandeerd, omdat hij geen onderhoud uit de diaconie middelen genoot. Een verzoek hem dan ook de achterstallige gelden (verlopen tussen het begin van zijn meerderjarigheid en het begin van het beneficium) te betalen, werd echter door de synode afgeslagen. Jaarlijks werd aan “d. Francks wees” betaald een bedrag van 20 car. gl. of 18 car. gl., afhankelijk van de financiële situatie van de kas. De laatste betaling van 20 car. gl. aan de “weeze Franks” werd ingeschreven in de rekening van mei 1746/mei 1747²⁹, onder vermelding van “cesat”.

Uit dit huwelijk:

1. **Henrikus Frank**, geboren ca. 1705 (zie Vb).

IVc **Johannes Franck**, pastor, geboren ca. 1680 te Roswinkel, overleden in 1737 te Grotegaste (Ofrls).

Gehuwd ca. 1721 met **Elsijn (Jacobs) Tammes**, ged. op 16-06-1700 te Vlagtwedde, overleden na 1768, d.v. *Jacob Tammes* en *Jantien Berents Aijssingh*.

Hij werd ingeschreven aan de universiteit van Groningen op 31-05-1700 als Johannes Franck, Westerwoldanus, Phil. Zij studie heeft verscheidene jaren in beslag genomen, want in 1708 was hij nog steeds studiosus. Op 28-11-1708²⁵ namelijk verkopen Evert ter Veer brouwer in de fortesse Bourtanghe en Maria ter Veer geboren Francq el. aan Johannes Francq s.s. th. studiosus, comparantinnen broeder, een brouwketel van zes tonnen etc. in verkopen behuisinge staande. In ieder geval is hij vanaf 1714 tot zijn overlijden in 1737 pastor van de gemeente in Grotégaste in Oostfriesland¹⁵.

Zijn vrouw Elsie Tammes werd op 29-11-1720 aangenomen als lidmaat te Vlagtwedde, met attestatie van Groningen. Volgens deze bron vertrok ze in 1721 naar Grotégaste in Oostfriesland. Ze was eerder gehuwd op 22-10-1717 te Groningen met **Albert Alberts Theijningh** en na het overlijden van haar man Johannes Franck man hertrouwde op 15-07-1742 te Midwolda met **Jan Ritses**, kerkvoogd te Midwolda. Haar derde man wordt begraven te Midwolda op 01-03-1768³⁰. Haar overlijden is niet te vinden in de begraafregisters van Midwolda, zodat mag worden aangenomen dat ze na het overlijden van haar man naar een andere plaats is vertrokken, misschien naar één van haar kinderen.

Uit haar eerste huwelijk werd een dochter Jantje geboren die op 21-02-1753³¹ een testament liet opmaken. Hierbij beloofd Jantje Ticinga huisvrouw van J.F. Mensenborg, aan haar halfbroer Jan Jans z.v. de kerkvoogd Jan Ritses bij haar moeder Elsie Tammes verwekt, een prelefaat van 1500 car. gl., de rest is samen voor hem en zijn halfbroer de koopman Henricus Frank.

Uit dit huwelijk:

1. **Jacob Franke**, geboren te Grotégaste (Ofrsl), overleden op 15-01-1724 te Grotégaste (Ofrsl)³².
2. **Jacobus Frank**, student, geboren ca. 1725 te Grotégaste (Ofrsl), overleden 1748-1762.
Ingeschreven als student te Groningen op 13-09-1746 Jacobus Frank, Fris. Orient., Phil. Hij werd op 03-1748 lidmaat te Groningen als Jacobus Franck th. st. bij A kerk.
3. **Hinderikus Franken**, geboren op 18-04-1727 te Grotégaste (Ofrsl)³² (zie Vc).

IVd **Johannes Boeles**, geboren voor 1670, overleden 1715-1727 te Blijham.

Gehuwd op 28-11-1695³³ te Onstwedde (huwelijkscontract) met **Harmke Ottés**, geboren voor 1670, overleden na 1743, d.v. *Otte N* en *Hille N*.

Bij het huwelijkscontract in 1695 waren als getuigen voor de bruidegom aanwezig Wilcke Boeles, Lodewijk Jans, Geert Wessels, Jacob Jans, Harmen Geerts, getuigen voor de bruid waren de moeder (tekent als Hille Husink), Albert Alberts, Hindrik Hindriks, Christiaan Harmens (Beishuizen), Roelf Jans. Zij wordt in de lidmatenlijst van Blijham uit 1709 genoemd als Harmke Jans. Jannes Boeles wordt aangenomen als nieuwe lidmaat te Blijham op 01-06-1712. Op 16-10-1727³⁴ verkopen Moeder Beishuizen wed. van Engel Willems won. in Vriesche- loo aan Harmke Ottés wed. van Johannes Boeles een behuisinge staande op kerken- grond in het Oostereinde van Blijham, met een jaarlijkse grondpacht aan de kerkvoogden van Blijham en door Hilwart Jans meijerwijze bewoond. Op 31-05-1743³⁵ wordt Harmke Ottés nog genoemd als halve moei bij het huw. contract van Geert Lam- mers.

Uit dit huwelijk:

1. **Boele Jans**, geboren ca. 1705 (zie Vd).
2. **Geert Jans**, ged. op 25-12-1707 te Blijham.
3. **Hille Jans**, ged. op 31-07-1712 te Blijham.
4. **Ottje Jans**, ged. op 22-12-1715 te Blijham.

Va **Harmen Jans (Frank)**, ged. op 15-12-1730 te Vlagtwedde, overleden na 1775.

Gehuwd ca. 1755 met **Trijntje Joest Stam**, overleden na 1772.

Lidmaten Vlagtwedde in 1772: Catrina Stam vrouw van Harm Jans Frank.

Uit dit huwelijk:

1. **Antie Harmens Frank**, ged. op 15-05-1757 te Vlagtwedde.
Gehuwd op 01-08-1779 te Bunde (Ofrsl) met **Martinus Heine**, geboren op 11-06-1752 te Bunde, z.v. *Jan Andreas Simon Heine* en *Elske Esderts Hassebroek*³⁶.
De kinderen van dit echtpaar werden op 14-12-1815 erfgenaam genoemd van hun oud-oom Hindrik Jans Frank (IVa6).
2. **Gepke Harmens (Franken)**, ged. op 07-08-1763 te Vlagtwedde overleden 1802-1804 te Bellingwolde.

Gehuwd op 16-07-1786 te Vlagtwedde met **Engelke Hindriks**, geboren op 10-12-1757 te Steenvelde (Ofrsl), overleden 1802-1804 te Bellingwolde.

Bij de proclamatie van zijn huwelijk op 24-06-1786 werd hij genoemd Engelke Hindriks j.m. van Steenvelde in Oostfriesland, wonende in Bellingwolde, geb. volgens doopcedul op 10-12-1757, zijn ouders overleden.

Ook de kinderen van dit echtpaar behoorden tot de erfgenamen van Hindrik Jans Frank (IVa6).

Vb **Henrikus Frank**, geboren ca. 1705, overleden omstreeks 1747.

Gehuwd ca. 1722 met **Anna Maria Illijs**.

Uit dit huwelijk:

1. **Heila Frank**, ged. op 24-01-1723 te Bellingwolde.

Volgens het doopboek van Bellingwolde wordt er in 1724 een zoon van **Aaltje Harms** gedoopt, van dit kind is ws. ook Henrikus de vader. De tekst bij de doop is onduidelijk geformuleerd. Het doopboek is niet het origineel, maar een latere 18e eeuwse transcriptie van het origineel.

Kind:

2. **Harmannus Frank**, ged. op 03-12-1724 te Bellingwolde.
“Dit kind in onegt geprokreert, en na de belijdenisse des moeders van Harmanus Frank, zoon van Wilhelmus Frank, gewezen predikant tot Vrieschelo en Heila Dikhuis, alzo nu hetzelve van zijn grootmoeder van ‘s moeders zijde is beantwoord en ten dope geprezenteert, is het ook door de doop van mij de kristelijke kerk ingelijft.”

Vc **Hinderikus Franken**, koopman, geboren op 18-04-1727 te Grottegaste (Ofrsl), begraven op 23-04-1778 te Winschoten (Hinderikus Franken).

Gehuwd op 03-12-1747 te Winschoten met **Geertje Jans Muntendam**, ged. op 30-05-1726 te Wedde, begraven op 10-11-1786 te Winschoten (d. wed. van H. Franken, coopman), jongste d.v. *Jan Egberts* mulder en *Hindriksje Geerts Witkop*.

Bij het huwelijkscontract op 07-11-1747³⁷ te Wedde waren de getuigen voor de bruidegom Jan Ritses kerkvoogd te Midwolda en Elsijn Tammens stiefvader en moeder, Jan Mensenborgh en Jantijn Tieing zwager en halfzuster, studiosis Jacobus Franken broer, getuigen voor de bruid Jacob Harrems Alting en Elisabeth Jans zwager en zuster, Renske Jans zuster, Eghbert Jans en Trijn-

tijn Aielkes broer en schoonzuster, Christoffer Schreuder en Grietijn Jans zwager en zuster. In het testament gemaakt op 02-11-1768³¹ door Renske Jans Muntendam huisvrouw van Harmen Lauwes, worden de kinderen van haar jongste zuster Geertjen Jans Muntendam bij de koopman Henricus Francken verwekt, voor een vierde part als erfgenamen aangesteld.

Uit dit huwelijk:

1. **Johannes Franken**, ged. op 17-02-1749 te Winschoten, begraven op 29-12-1772 te Winschoten (Johannes Frank).
Gehuwd op 06-05-1772 te Winschoten met **Alkijna Muller**, geboren ca. 1755, begraven op 03-01-1812 te Winschoten (wedw. W. Zuidema). Zij hertrouwde op 12-04-1775³⁸ te Winschoten met **Willem Zuidema**, begraven op 27-06-1811 te Winschoten, z.v. *Nomdo Zuidema* en *Jantjen Relotius*.
2. **Egbert Franken**, ged. op 07-11-1751 te Winschoten (zie VIa).
3. **Jakobus Franken**, ged. op 25-08-1754 te Winschoten (zie VIb).
4. **Elzijn Franken**, ged. op 06-02-1757 te Winschoten, begraven op 23-12-1760 te Winschoten (de koopman Franken kint).
5. **Jan Franken**, ged. op 30-03-1760 te Winschoten, begraven op 02-01-1761 te Winschoten (de koopman Frankens kint).
6. **Jan Franken**, ged. op 04-02-1763 te Winschoten (zie VIc).

Vd **Boele Jans**, geboren ca. 1705, overleden na 1775 te Vriescheloo.

Gehuwd ca. 1735 met **Antje Alderts (Houwing)**, geboren ca. 1710, overleden na 1775, d.v. *Allert Willems (Houwing)*, schoolmeester te Vriescheloo.

Uit dit huwelijk:

1. **Jannes Boeles Frank**, geboren ca. 1736 te Vriescheloo, overleden op 29-06-1814³⁹ te Vriescheloo. Volgens de burgerlijke stand van de gemeente Bellingwolde was op nr. 4 te Vriescheloo overleden Jannes Boeles Frank, oud 78 jaar, landbouwer te Vriescheloo, ongetrouwde z.v. Boele Janssen Frank landbouwer en Antje Alderts el. gew. hebbende te Vriescheloo.
2. **Nantje Boeles**, geboren ca. 1744 te Vriescheloo, overleden op 22-03-1829 te Vriescheloo.
Gehuwd ca. 1774 met **Hindrik Jans Heit**, geboren op 01-01-1740 te Wed-

de, overleden op 19-09-1808 en begraven op 23-09-1808 te Vriescheloo, z.v. *Jan Hindriks* en *Talle Jans*.

3. **Allert Boeles**, geboren ca. 1745 te Vriescheloo (zie VI d).
4. **Harmke Boeles**, ged. op 06-07-1748 te Vriescheloo, overleden op 08-11-1819 te Bellingwolde.
Gehuwd ca. 1774 met **Jan Tonkens**, ged. tussen 08-07-1736 en 25-11-1736 te Vriescheloo, overleden ca. 1804 te Vriescheloo, z.v. *Tonke Wierts* en *Sijben Jans*⁴⁰.

VIa **Egbert Franken**, koopman en schipper, ged. op 07-11-1751 te Winschoten, begraven op 04-07-1795 te Winschoten.

Gehuwd op 16-02-1777 te Scheemda met **Elisabeth Pieters (den Boer)**, geb. ca. 1755, begraven op 13-02-1806 te Winschoten (de vrouw van Jan Rubing), d.v. *Pieter Melles* en *Geertje Jans*. Ze hertrouwde op 26-12-1796⁴¹ te Winschoten met **Jan Luppes Rubing**, z.v. *Luppe Haijes (Rubingh)* en *Jacomina Abrahams Houwing*.

Er werd op 06-12-1796⁴² een inventaris opgemaakt van de goederen die wijlen Egbert Franken heeft nagelaten en tegenwoordig door zijn vrouw Elisabet Pieters worden bezeten. Hierin werden o.a. genoemd een behuisinge met een boekweitemolen te Winschoten en een tuin mede te Winschoten gelegen, met een halve trekshuit varende heen en weer van Winschoten op Groningen. Samen met de mobile goederen en profijtelijke en nadelige verzegelingen bleef er over een bedrag van 7344 guldens, 9 stuivers en 2 plakken (7344-9-2). Na aftrek van de vaderlijke aangebrachte goederen van 358 gl. en moederlijke aangebrachte goederen van 955 gl. bleef aan zuiver gewin over 6031-9-2. Hiervan is de helft voor de kinderen en de andere helft voor de moeder. Samen met het vaderlijke

aangebrachte goed bleef er dus voor de kinderen over om te verdelen 3373-14-5. Bij de inventaris was nog een brief toegevoegd van 25-12-1796, waarbij de moeder verklaart dat ze vergeten heeft de goederen die haar overleden man Egbert Franken boven de geïnventariseerden heeft aangebracht, namelijk een bedrag van 275 gl. afkomstig van zijn overleden grootmoeder. Pieter Franken koopman te Oude Pekela legt op 05-06-1813⁴³ rekening en verantwoording af wegens zijn voogdijschap, die hij heeft gehad over de drie kinderen van wijlen Egbert Franken en vrouw wijlen Elisabeth Pieters, in leven el. te Winschoten, mede uit naam van zijn medeconsorten Willem Karssies te Groningen en Jan Abbinga schoolmeester te Winschoten. De drie kinderen met namen Johannes Franken varensgezel te Oude Pekela, Geertje Franken en Elsie Franken beide dienstmeiden te Winschoten waren thans alle drie meerderjarig geworden.

Uit dit huwelijk:

1. **Pieter (Melles) Egberts Franken**, geboren op 01-04-1778 te Scheemda (ged. 12-04) (zie VIIa).
2. **Geertjen Franken**, ged. op 13-04-1781 te Scheemda, begraven op 11-06-1787 te Winschoten (een kind van Egbert Franken).
3. **Hinderijkus Franken**, ged. op 07-11-1783 te Winschoten (zie VIIb).
4. **Johannes Franken**, zeeman, ged. op 08-07-1787 te Winschoten, overleden op 02-01-1815 te Oude Pekela.
5. **Geertje Egberts Franken**, ged. op 07-02-1790 te Winschoten.
Gehuwd op 17-05-1815 te Winschoten met **Geert Arends Mulder**, snickervaarder, ged. op 15-11-1789 te Winschoten, z.v. *Arend Geerts*, hovenier, en *Janna Hindriks*.
6. **Elsijn Franken**, ged. op 15-04-1792 te Winschoten, overleden op 02-11-1818 te Groningen.
Gehuwd op 23-04-1815 te Groningen met **Harmannus van Haren**, wolkammer, ged. op 29-09-1778 te Groningen, z.v. *Hermannus van Haren*, verwer, en *Dievertje Pieters*.
7. **Grietje Franken**, ged. op 06-07-1794 te Winschoten.

VIIb **Jakobus Franken**, koopman, ged. op 25-08-1754 te Winschoten, overleden op 20-12-1812 en begraven op 25-12-1812 te Winschoten (Jacobus Franken).

Gehuwd op 16-07-1784 te Winschoten met **Imeltje Hindriks**, ged. op 26-08-1742 te Oude Pekela, begraven op 23-10-1810 te Winschoten (de vrouw van koopman Franken), d.v. *Hindrik Geerts* en *Nantje Jans*. Zij was eerder gehuwd (1) op 14-03-1764 te Winschoten met Harmen Egges en eerder gehuwd (2) op 08-06-1772 te Winschoten met Harmannus Kosses. Op dezelfde datum⁴⁴ als het kerkelijk huwelijk werd er ook een huwelijkscontract opgemaakt, waarbij als getuigen voor de bruidegom verschenen Geertje Jans wed. H. Franken moeder, Renske Jans wed. Harm Louwes moei, Grietje Jans wed. C. Schreuder moei, Jan Franken volle broer, Odelia Schreuder nicht, Annegijn Hindriks aanetr. nicht, getuigen voor de bruid Niklaas Sikkes en Hillegijn Hindriks zwager en zuster, Geert Jacobs en Geeske Ebbens neef en aanetr. nicht, Sieke Jans nicht, Tebbe en Jan Jans neven, Jacob Kosses oom en voormond over voordochter van de bruid, Niklaas Sikkes en koopman U.J. Groenier voogden.

Uit dit huwelijk:

1. **?**, geboren 1785 te Winschoten, begraven op 26-11-1785 te Winschoten (Jacobus H. Frankens kind).
2. **Geertje Franken**, ged. op 23-12-1787 te Winschoten.
Gehuwd op 14-07-1813 te Winschoten met **Tiddo Sijpkens**, geboren op 19-02-1789 te Zuidbroek (doopsgezind), z.v. *Sijpko Tiddens Sijpkens*, koopman, en *Anneke ter Horst*.

VIc **Jan Franken**, blauwverver, ged. op 04-02-1763 te Winschoten, begraven op 05-03-1803 te Winschoten (Jan Franken). Gehuwd (1) op 01-01-1786 te Winschoten (ondertrouw) met **Mientie Rentes Broersema**, ged. op 11-02-1757 te Winschoten, begraven op 28-01-1786 te Winschoten (Mientie Rentes Roelfsema), d.v. *Rente Wesels Broersema* en *Maria Sickes Schortinghuis*. Gehuwd (2) op 15-03-1787 te Winschoten met **Jantje Heikes Ritzema**, geboren op 26-03-1768 te Nieuw Scheemda (ged. 01-04), overleden op 07-02-1837 te Zuidbroek, d.v. *Heiko Frides Ritzema* en *Corneliske Cornelius*.

Bij het huwelijkscontract van 15-03-1787⁴⁵ te Winschoten compareerden voor de bruidegom Egbert Franken en Elizabeth Pieters volle broer en aanetr. zuster, Jacobus Franken en Imeltje Hindriks volle broer en aanetr. zuster, Klaas Schroeder neef, Odelia Schroeder nicht, Jacobus Muntenga hal-

* * * Myne eenigste nog in leven zynde Broeder **JAN FRANKEN**, in leven *Blauwverver te Winschoot*. — Is niet meer! by stierf heden morgen te 7 uur in den Ouderdom van 40 Jaaren, en ruim een Maand; na een Ziekte van weinig Dagen, voor my zo wel als voor zyn nagelaatene Dogter, welke byna de Ouderdom van 5 Jaaren bereikt heeft, een smertelyk verlies, doch wy wenschen Gode te zwygen, dien ons aller adem in zyn hand heeft, en wiens doen Majesteit en Heerlykheid is. — Geeve hier van door dezen thands gebruikelyken weg kennis aan Vrienden en Bekenden.
WINSCHOOT **JAKOBUS FRANKEN.**
den 1 Maart 1803.

ve neef, getuigen voor de bruid Eppo Hiltenius en Ettjen Cornelius aanetr. oom en sv over de bruid en volle moei, Renke Cornelius Jans vv over de bruid, Jan Berents en Geertje Heikes Ritzema zwager en volle zuster, Cornelius Jans en Frouke Heikes Ritzema zwager en volle zuster, Pieter Everts Bakker zwager, Gerhardus Engels en Ettjen Heikes Ritzema zwager en volle zuster, Frijda Heikes Ritzema volle zuster, Frijdes Heikes Ritzema volle broer, Eppo Epkes en Frouke Goossen aanetr. neef en volle nicht, Harm Gerrits en Trijntje Goossens aanetr. neef en volle nicht, Klaas Jans halve neef, Reint Jans Starke en Frouke Jacobs halve neef en aanetr. halve nicht, Jacobus Muntenga en Ettjen Jans (doorgehaald) aanetr. halve neef (en halve nicht), Jacob Jans halve neef.

Kort na het overlijden van Jan Franken werd er op 12-05-1803⁴⁶ een inventaris opgemaakt van de nagelaten goederen. Er was o.a. een behuisinge zijnde een blauwververij, staande te Winschoten aan het kerkhof in de Toorenstraat en de plaats mede in de Toorenstraat, met nog een tuin gelegen achter in de Kosterstergang. Verder nog enkele verzegelingen en een legerstede op het kerkhof te Winschoot mandelig onder de erven van wijlen Hinrikus Franken en vrouw.

Uit het tweede huwelijk:

1. **Geertien Franken**, ged. op 06-04-1788 te Winschoten.
Gehuwd op 16-05-1806 te Zuidbroek⁴⁷ met **Hindrik Koops**, geboren te Vries (Drenthe), z.v. *Roelf Koops* en *Jantje Kars*.

VIId **Allert Boeles**, geboren ca. 1745, begraven op 13-03-1804 te Vriescheloo.

Gehuwd op 13-04-1775 (huwelijkscontract)⁴⁸ te Vriescheloo met **Tietje Steffens**, ged. op 25-08-1748 te Vriescheloo, begraven 23-...-1803⁴⁹ te Vriescheloo, d.v. *Steffen Driesen* en *Hille Zacharias*.

Bij het huwelijkscontract uit 1775 waren aanwezig als getuigen voor de bruidegom Boele Jans en Antje Allers vader en moeder,

Jans Boelens broer, Nantie Boelens zuster en als getuigen voor de bruid Steffen Dries en Antje Roelfs vader en moeder, Dries Steffens broer, Jan Jans neef van bruids vader.

Uit dit huwelijk:

1. **Steffen Driesens Allerts**, geboren op 23-02-1776 te Vriescheloo (ged. 25-02), jong overleden.
2. **Boelem Allerts**, geboren op 14-04-1777 te Vriescheloo (ged. 17-04), begraven op 29-09-1812 te Winschoten (Boelem Aelders).
Gehuwd op 02-03-1810 (huwelijkscontract)⁵⁰ te Beerta met **Fokjen Elzes**, ged. op 16-06-1782⁵¹ te Beerta, d.v. *Elso Jans* en *Hindrikjen Rempts*.
3. **Steffen Allerts**, geboren op 29-09-1778 te Vriescheloo (ged. 04-10).
4. **Geert Allerts**, ged. op 10-01-1784 te Vriescheloo.
5. **Hille Alderts**, geboren op 09-06-1786 te Vriescheloo (ged. 25-06).
Gehuwd op 29-06-1811 te Beerta met **Johann Conrad Henrich Lutjebrunn**, geboren op 06-11-1777 te Schotmar (D) (ged. 09-11), z.v. *Jurgen Henrich Lutlebrunn* en *Anna Catharina Pauluken*.
6. **Wubbe Allerts**, ged. op 15-02-1789 te Vriescheloo.
7. **Antie Allerts**, ged. op 17-07-1791 te Vriescheloo.
Gehuwd op 03-06-1815 te Wedde met **Hindrik Willems Huisman**, ged. op 12-02-1786 te Oude Pekela, z.v. *Klaas Hindriks* en *Lummigje Wichers*.

VIIa **Pieter Egberts Franken**, koopman, geboren op 01-04-1778⁵² te Scheemda (ged. 12-04), overleden op 10-10-1819 te Oude Pekela.

Gehuwd (1) op 06-12-1801 te Winschoten (met att. naar Oude Pekela en aldaar getrouwd) met **Margareta Meurs**, geboren op 18-08-1774 te Dronrijp (ged. 28-08), overleden op 21-07-1808 te Oude Pekela, d.v. *Eilardus Meurs* en *Catharina Smits*. Ze was bij haar huwelijk weduwe van Fokko Berends van Delden, deze overleed op 17-06-1800 te Oude Pekela.

Gehuwd (2) op 14-10-1810 te Oude Pekela met **Tjebbedina Tjebbes de Jonge**, geboren op 29-03-1790 te Oude Pekela (ged. 02-04), overleden op 17-01-1834 te Kollum, d.v. *Tjebbe Derks de Jonge* en *Engeltje Derks Hesseling*. Ze hertrouwde op 28-08-1820 te Ooststellingwerf met **Johannes Lambertus Tuinhout**, medicijne docter, z.v. *Haijo Tuinhout* en *Rosetta Geertruida van*

Rossum en op 28-02-1833 te Kollumerland met **Sjoerd Wijbes Wiersma**, horlogemaker, z.v. *Wijbe Sjoerds Wiersma* en *Marijke Gerrijts*.

Bij het huwelijkscontract op 23-12-1801⁵³ waren als getuigen aanwezig voor de bruidegom Jan L. Rubing en Elizabeth Pieters aangehuwde vader en volle moeder, Hendrikus en Johannes Franken broeders, Geertje Franken zuster, Jacobus en Jan Franken ooms, Geertje Franken en Geertje Franken nichten (drie verschillende Geertje's!), getuigen voor de bruid Eilardus Meurs en Catharina Smit ouders, Gerhardi J. Meurs en Harmannus Cath. Meurs broeders, Jacob Eltjes de Ruiter en Johanna Meurs zuster, Gezijna en Elzijna Meurs zusters, Wijpko Berends, Jac. Eltjes de Ruiter en W.J. Meurs voormond en voogden over het minderjarige kind van Fokko B. van Delden, Geert Starke en Catharina Meurs volle moei, Jan en Hillebrand Starke neven, Johanna en Titia Starke nichten.

In 1809⁵⁴ werd een inventaris opgemaakt van de goederen die Margaretha Meurs in leven ehevrouw van P. Franken heeft nagelaten. Aan voordelige kant o.a. een huis en tuin staande te Oude Pekela, met de boekweitmolen, winkel en gereedschappen, ter waarde van 5000 gulden. Er was een afhandelingscontract van 24-01-1810 toegevoegd, nopende de drie pupillen moederlijke nalatenschap. Hij beloofd de drie kinderen op te voeden tot 18 jaren en daarna aan ieder kind 300 gulden uit te keren en een zilveren horloge. In ruil hiervoor mag hij de gehele boedel behouden. Tiddo Sijpkens negociant en Geertjen Franken el. (IVb2) te Winschoten verkopen op 28-10-1815⁵⁵ aan Pieter Franken negociant en Tjebbedina Tjebbes de Jonge el. te Oude Pekela voor 1500 gulden een koopmansbehuizinge staande te Winschoten aan de Blijhamsterstraat nr. 157, te aanvaarden op 1 nov. aanstaande. Deze woning wordt op 02-09-1818⁵⁶ door Pieter Franken koopman bij publieke veiling verkocht aan de hoogst biedende. Koper wordt voor 2850 gulden Wilhelmus Engelbertus Uchtman, winkelbediende te Groningen. De verkoper verklaarde wegens ongemak aan de hand thans niet te kunnen tekenen. Ondanks deze vette winst lijkt het er op dat hij niet zo'n succesvol koopman is geweest, want volgens de successie memories werd hij in zijn laatste dagen door de diaconie gealimenteerd en onderhouden.

Uit het eerste huwelijk:

1. **Egbert Franken**, geboren op 24-07-1802 te Oude Pekela (ged. 01-08), nog genoemd bij de volkstelling van Oude Pekela in 1815⁵².
2. **Eilardus Meurs Franken**, boekdrukker, geboren op 13-01-1805 te Oude Pekela (ged. 20-01), overleden op 07-09-1850 te Groningen. Gehuwd op 22-05-1838 te Groningen met **Trijntje van der Kamp**, ged. op 19-03-1806 te Groningen, d.v. *Berend van der Kamp* en *Fenna Hillebrands Bosveld*.
3. **Harmannus Catharinus Meurs Franken**, geboren op 11-02-1808 te Oude Pekela (ged. 21-02), overleden na 1830. Bij de volkstelling van Oude Pekela in 1830⁵⁷ werd hij koopmansknecht genoemd.

Uit het tweede huwelijk:

4. **Tjebbe Pieters Franken**, horlogemaker en turfmeter, geboren op 01-11-1815 te Winschoten, overleden op 25-05-1883 te Groningen. Gehuwd op 18-06-1846 te Dantumadeel met **Gertje Johannes Halbesma**, geboren op 27-03-1813 te Damwoude, d.v. *Johannes Liewes Halbesma* en *Jiske Rienks Helder*.
5. **Jacomina Geertruida de Jonge Franken**, geboren op 18-07-1819 te Oosterwolve, overleden op 28-01-1883 te Grouw. Gehuwd op 06-06-1840 te Kollumerland met **Roelof Cornelis Wielsma**, geboren op 16-01-1819 te Bolsward, z.v. *Cornelis Sakes Wielsma* en *Minke Roelofs van Reen*.

VIIb **Hinderijkus Franken**, blauwverver en wolkammer, geboren op 01-11-1783⁵² te Winschoten (ged. 07-11), overleden op 13-02-1855 te Oude Pekela.

Gehuwd op 01-05-1807 te Oude Pekela (ondertrouw) met **Barbara Jans de Jonge**, ged. op 13-01-1782 te Oude Pekela, overleden op 25-10-1849 te Oude Pekela, d.v. *Jan Freerks* en *Fokje Arends*.

Bij het huwelijkscontract op 05-06-1807⁵⁸ werden als getuigen voor de bruidegom genoemd Pieter Franken en Margaretha Meurs el. broeder en aangehuwde zuster, Geertje Franken zuster, Elzijn Franken zuster, Willem Karsjes en Geertje J. Visker grootvader en grootmoeder, Jacob Franken oom was wel verzocht maar niet gecompareerd en Johannes Franken broeder was als ter zee varende afwezig, getuigen voor de bruid Fokje Arends moeder, Arend Jans broeder, Derk Jans broeder, Derk Jans de Jonge en Henderika Luppes broeder en aan-

getrouwde zuster, Jan Derks en Jantje Esders aangehuwde broeder en aangehuwde zuster, Tonnijs Klazens en Margijn Roelfs Onstwedder el. aangehuwde broeder en aangehuwde zuster, Albert Egberts en Jantje Geerts aangehuwde broeder en aangehuwde zuster, Simon Eilders Strating en Fokje Freriks el. neef en nicht, Fokje Freriks nicht, Janna Freriks nicht, Fokje J. Koops nicht, Fokje Tonnijs nicht, Sijtze Foppes en Antje Pieters halve nicht en aangehuwde halve nicht.

Uit dit huwelijk:

1. **Elizabet Franken**, geboren op 21-05-1808 te Oude Pekela (ged. 29-05), ongehuwd overleden op 19-06-1883 te Oude Pekela.
2. **Jan Franken**, geboren op 06-02-1810 te Oude Pekela (ged. 11-02), overleden op 06-01-1887 te Oude Pekela. Gehuwd met **Petronella den Bigchelaar**, geboren ca. 1815 te Etten, overleden op 17-01-1894 te Oude Pekela, d.v. *Hindrik den Bigchelaar* en *Cornelia Vermunt*.
3. **Egbert Franken**, wolkammer, geboren op 03-05-1815 te Oude Pekela, ongehuwd overleden op 07-02-1899 te Oude Pekela.

Algemeen geraadpleegde bronnen

Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829, deel 1 t/m 5, door C.J. Wegman en R.M.A. Wegman, 1993-1998. Boerderijen in het kerspel Vriescheloo, door J.S.A. Huizing, 2002.

Bronnen

(tenzij anders vermeld aanwezig in de Groninger Archieven)

1. Toegang 1534, inv. nr. III a 45.
2. Toegang 1605, inv. nr. 103r.
3. Zie voor hem ook: Nadere toegangen op de protocollen van de Provinciale Synode van Drenthe, Mr. Beekhuis-Snieders, 1990.
4. Drents archief, toegang 0422, inv. nr. 1 (protocollen der resolutien classis Emmen 1633-1759).
5. Drents Archief, toegang 0441, inv. nr. 19 en 20 (veduwen pensioenen 1622-1677 en 1678-1695), hieruit ook beide overlijdens data.
6. Toegang 46, inv. nr. 16 en 30.
7. Herv. gem. Groningen, acta consistorii, fol. 421.
8. Rechterlijke archieven Groningen, III ii 2, fol. 214.
9. Toegang 731, inv. nr. 7388 (ex V dd 13).
10. Toegang 731, inv. nr. 7389 (ex V dd 14).
11. Toegang 692, inv. nr. 9.

12. Toegang 1534, inv. nr. III a 45 en toegang 1468, inv. nr. 445.
13. Kroniek van het geslacht Haselhoff, mr. drs. A. Hazelhoff en mr. J.H.A. Hazelhoff, 1992, p. 59, op citaat.
14. Toegang 732, inv. nr. 302, fol. 3 (ex VI w 6).
15. Sinds de reductie in Stad en Lande van Groningen, W. Duinkerken.
16. Toegang 692, inv. nr. 200.
17. Toegang 732, inv. nr. 301 (ex. VI w 5).
18. Toegang 732, inv. nr. 134 (ex VI o 7), zie d.d. 30-03-1735.
19. Toegang 732, inv. nr. 126 (ex VI o 3), zie d.d. 23-06-1688 en verder.
20. Toegang 732, inv. nr. 299 (ex VI w 3).
21. Toegang 732, inv. nr. 1079 (ex VI z 2).
22. Toegang 731, inv. nr. 7401 (ex V dd 26).
23. Toegang 122, inv. nr. 20, acte nr. 229. In Vlagtwedde (deel 1), p. 211 zijn alle namen van de erfgenamen niet volledig weergegeven.
24. Toegang 1605, inv. nr. 534r.
25. Toegang 732, inv. nr. 58, (ex VI e 1).
26. Toegang 732, inv. nr. 302, fol. 3 (ex VI w 6).
27. Toegang 184, inv. nr. 4, zie ook d.d. 28-04-1733.
28. Toegang 692, inv. nr. 6.
29. Toegang 692, inv. nr. 201.
30. Vriendelijke mededeling van Antonia Veldhuis.
31. Rechterlijke archieven Groningen, III ij.
32. Die Familien der Kirchengemeinden Grotegaste (1725-1900) und Mitling-Mark (1637-1900), Enno Janssen und Erhard Schulte, Ostfriesische Landschaft 1995.
33. Toegang 732, inv. nr. 1063 (ex VI ij).
34. Toegang 732, inv. nr. 59 (ex VI e 2).
35. Toegang 732, inv. nr. 1057 (ex VI A 3).
36. Website van Jan J. Hassebroek, St. Catharines, Ontario, Canada.
37. Toegang 732, inv. nr. 1085 (ex VI x 1).
38. Huwelijkscontract in Toegang 731, inv. nr. 7401 (ex V dd 26), getuigen voor de bruid Rembartus Folkerus Muller halfbroer, Sophia Louisa Reershemij en Helena Johanna Reershemij aangetrouwde nichten.
39. Het begraafregister van Vriescheloo geeft als datum 30-06-1814.
40. De bijlagen bij het huwelijk van de zoon Janes Jans Tonkens op 17-05-1823 te Bellingwolde geven als grootouders Tonke Jans en Sijben Jans.
41. Huwelijkscontract in Toegang 731, inv. nr. 7407 (ex V dd 32), getuigen voor de bruid Willem Karsjens stiefvader en voorstander over bruids voorkinderen, Jacobus Franken zwager en voormond over bruids voorkinderen, J. Abbinga vreemde voogd over genoemde voorkinderen.
42. Toegang 731, inv. nr. 5182.
43. Toegang 121, inv. nr. 5, acte nr. 84.
44. Toegang 731, inv. nr. 7403 (ex V dd 28).
45. Toegang 731, inv. nr. 7404 (ex V dd 29).
46. Toegang 731, inv. nr. 5574.
47. Huwelijkscontract in Toegang 731, inv. nr. 7448 (ex V x 30).
48. Toegang 732, inv. nr. 1083 (ex VI dd 1).

49. Overl. datum uit de huwelijks bijlagen bij het huwelijk van dochter Antie in 1815. Hierbij een extract uit het diaconieboek van Vriescheloo, de maand was niet ingevuld.
50. Toegang 731, inv. nr. 7088 (ex V ee 17), getuige voor de bruidegom Hille Alderts zuster.
51. Doopdatum uit de huwelijksacte bij haar hertrouwen (als Fokjen Jans!) op 13-08-1813 te Winschoten met Willem Kuiper, arbeider te Wedde, z.v. Jan Harms Kuiper en Jantjen Willems.
52. Volkstelling Oude Pekela 1815, bewerkt door Dick Kuil.
53. Toegang 732, inv. nr. 1071 (ex VI E 3).
54. Toegang 732, inv. nr. 850, d.d. 15-12-1809.
55. Toegang 112, inv. nr. 22, acte nr. 190.
56. Toegang 112, inv. nr. 33, acte nr. 227.
57. Volkstelling Oude Pekela 1830, bewerkt door Dick Kuil.
58. Toegang 732, inv. nr. 1068 (ex VI D 4).

Geslachten worden families

G.L. Nobbe

Terwijl ik al jarenlang gegevens verzamel over alles wat met mijn familie te maken heeft zoals stamboomgegevens, foto's, verhalen van vroeger, anecdotes enz. heb ik het vorig jaar besloten er een boek over te schrijven. De naam Nobbe komt reeds voor in de registers van de Hoenderbelasting van vóór 1600 in het karspel Bellingwolde en later in de 17^e eeuw ook in de zogenaamde Breukenboeken in dezelfde plaats. Met "sprongetjes" naar 1690 is er nu een vaste lijn in de stamboom opgebouwd tot het jaar 2000. Door de jaren heen zijn de Nobbe's verspreid over heel Nederland en daarbuiten tot in het voormalig Nederlands Indië toen Albert Nobbe uit Bellingwolde als soldaat in dienst ging bij het "Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger" (1865) Na de tweede wereldoorlog zijn nazaten van deze Albert Nobbe teruggekeerd naar Nederland. Samen met de familie Nobbe heb ik me ook al die jaren beziggehouden met mijn moeders familienaam: Kruizinga. Dit geslacht komt oorspronkelijk (1700) als Kruze Kruise Crouse, uit het karspel Blijham en vanaf 1760 heeft een deel ervan zich gevestigd in het karspel Vriescheloo. In 1811 kwam er de splitsing: Kruze-Kruise en Kruizinga. Van dit geslacht is er ook een veelheid van gegevens beschikbaar, samen met talloze foto's, verhalen en anecdotes. Een derde geslacht die me in al

die jaren heeft bezig gehouden draagt de familienaam Jacobs. Het voor mij bedoelde geslacht Jacobs komt oorspronkelijk uit Wijk bij Duurstede en vanaf rond 1830 uit de vesting Bourtange, waar ene Adrianus Jacobs als soldaat, afkomstig uit Wijk bij Duurstede geleverd was en ging trouwen met Evertje Tammes woonachtig te Bourtange. Ook dit geslacht heeft zich uitgebreid over de regio Westerwolde en verder over heel Nederland en zoals men het kan lezen in de Westerwoldse Boerderijenboeken, blijkt ook bij de arbeidersklasse dat men in de meeste gevallen binnen de regio wel een jongen/meisje vond om er mee te gaan trouwen.

Aangezien de geslachten Nobbe Kruizinga en Jacobs al meer dan 130 jaar op deze wijze aan elkaar verbonden werden, gebeurde het dus ook dat bepaalde vóórna-

men in alle drie voor komen. (Addo, Fenna, Jantje, Geertje, Harm, Leendert enz.) Ook andere families worden in het boek aangehaald, waar ze een verbinding hebben met bovengenoemde geslachten. (Swarts, Kuilman, Spa, Derks, Kiewiet, Edens enz.)

Het boek gaat heten: "Geslachten worden Families" We zijn; denken we; bijna tot op de helft

klaar met dit alles. Met "we" wordt bedoeld: ondergetekende en de hr. F.Kiewiet te Vriescheloo voor de technische realisatie, het meedenken en meebeleven.

Al zijn we er nog lang niet mee klaar, het leek ons voor de lezers van ons verenigingsblad wel zinnig om er een mededeling over te doen.

TIJDSCHRIFTEN EN JAARBOEKEN

*Het archief van de vereniging is geplaatst in het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal (naast de watertoren). Inlichtingen: dhr. B. Roossien tel. 0599-612649
Tijdschriften en boeken worden in geen geval uitgeleend, maar zijn uitsluitend ter inzage.*

Genealogie: kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie Jaargang 8, nr. 1

- J. Zwemer en T. Franken De Watersnoodramp van 1953
 J. van den Borne Het geheugen van Nederland (digitalisering collectie Veenhuizen)
 R. van Drie Gids voor onderzoek bij het Centraal Bureau voor Genealogie
 J. van den Borne CBG nu ook 'centrum voor familiegeschiedenis' van de mormonen.

Genealogie: kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie Jaargang 9, nr. 2

- Sluis M. De Bibliothèque Wallonne en de Waalse kerken in Nederland.
 C. de Graaf 'Etstoel 14' een Drentse genealogische bron van betekenis.
 R. van Drie Heraldisch vademecum. Nieuw heraldisch naslagwerk.
 R. van Drie Genealknowhow.net

Stad & Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen Jaargang 12, nr. 1

- H.J. Versfelt De Hottinger-kaarten van Groningen (1788-1794).
 M. van Someren Nico Bulder: 'Taikenmeester' van het Groninger Land
 J.M.M. Hermans Bindwerk als bron voor onze kennis van de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne boekcultuur in Groningen.

Stad & Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen Jaargang 12, nr. 2

- T. Scholtens Tuinontwerpers voor Groningse boerenerven 1850-1925.
 IJ. Botke Een dwaasheid op de begraafplaats, de folly van klooster Wijnwerd bij Uithuizen.
 T. Ufkes Duivenslagpoorten bij boerderijen.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 03, maart 2003

- C. de Graaf Weeskamerboedels als bron (boedelinventaris Clappecluyts)
 A.J. Stasse Landgebruikers van Arkel in 1570.
 F. Rijckaert De verwantschap tussen Willem Alexander en Máxima.

H.H. Frieling-Kemp Vervolg Genealogie van het chirurgijnsge­slacht Kemp.
H.P. Vermaat Phillipus Matthius, bestuurder en diplomaat.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 4/5, april/mei 2003.

P. van Beek Ede door de eeuwen heen, een korte schets.
P.J.M. Wuisman Uit Utrecht afkomstige gesneuvelden bij Waterloo.
P. van Beek en E. Fidler Beeldmateriaal en genealogisch onderzoek. Alleen illustratie of ook bron ?
div. auteurs Echte Bennekommers komen vaak van elders.
P. van Beek en E.H.J. Somer
 Het burgemeestersge­slacht Prins (Bennekom/Ede)
M.C. Lansink Bevolkingsregisters in Ede.
J.F. Stoutjesdijk Het gebruik van het menselijk Y-chromosoom bij het genealogisch onderzoek.
B. van Dooren Terug naar de bronnen. Enige gedachten over genealogie in het computertijdperk.
A. Schallenberg Digitale fotografie voor stamboomonderzoekers.
N. Stoppelenburg Genealogie, computers en het Utrechts archief.
T. van Gestel Veelvuldig vervlochten. Over de 'populatie-genealogie'.
L. Beijen Raadsel rond Laurens Beijen (1649-1764) opgelost.
R. Joghems Mijn Argentijnse familie.
A.J. van der Zeeuw Genealogie van de Nederlandse tak van het Zwitserse ge­slacht Bommeli.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58 nr 6, juni 2003

A. Veldhuis Een 'samengestelde' voorouder (Jetze Ruurd Veldhuis).
F. Rijckaert Verwantschap tussen Willem Alexander en Maxima, correcties.
H.M. Kuypers Het patroniem van de getrouwde vrouw in de 16e en 17e eeuw. Iets om voorzichtig mee te zijn.
N.P. den Hollander Het oud schildgeld van Papekop en Diemerbroek 1599.
B. van Doorn De vissers- en schippersfamilie Gooij te Brunnepe.
T. Hokken Trouwen en begraven in Rhoon vanaf 1701.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 7/8, juli/augustus 2003

J.F. Wendte Een ge­slacht Geselle te Den Haag (1601-1811)
B. Hetebrij Prisoner of War No 2593 Christiaan Johannes van Batenburg
A. Oosterbroek Voor vier stuivers per dag in een Spaans ziekenhuis. Zieke en gewonde Nederlandse soldaten in de Zuidelijke Nederlanden in 1678.

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe jaargang 12 nr 1, mei 2003

J.R. Beuker De Bargerschans bij Erica. Feit of fictie ? Deel 1
H.J. Versfelt De Hottingerkaart van Zuidoost-Drenthe (1788-1792)
C. van Dijk Het begin van de zuivelfabriek te Noordbarge
G.Waasdorp Staat der huizen in Zuidbarge 1904.
S. Hoek Joods herinneringsmonument te Roswinkel.
J. Withaar Nieuws van de werkgroep Historisch Emmen.

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 51. Jahrgang, 2002

Inhaltverzeichnis zum 51 Jahrgang.

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 52. Jahrgang. Heft 1, 2003

H. Fischer Dreesman's aus Esklum.
K.D. Voss Inventare von ostfriesischen Marschbauernhöfen zu Beginn des

19. Jahrhunderts in Widdelswehr und Klein-Borssum. Zur familiengeschiede des Frauenstamms Ohling

Ostfriesische Ahnenlisten. Band 10. Beilage zur Zeitschrift 'Quellen und Forschungen zur ostfriesischen Familien- und Wappenkunde' 52. Jahrgang, Heft 1, 2003

- Ahnenliste Willms

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 52. Jahrgang. Heft 2, 2003

H. Fischer Frans Swalve 1590-1604 in Emden. Stamvater der Emders Swalve's
 G.L. de Haan Die ostfriesische Landwirtsfamilie Claassens
 H. Bruns Schönig-Familien in Manslagt und Pilsum.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Titelblatt, Inhalts- und Stichwortverzeichnis sowie Indizes zu Bd. 12 (2001) unseres Mitteilungsblattes 'Emsländische und Bentheimer Familienforschung'.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung, Heft 68, Band 14, Januar 2003.

R. Cloppenburg Die Kirchenbücher der Diözese Osnabrück voor 1875
 G.J. Zager Ringe. Die Geschichte einer Landgemeinde in der Grafschaft Bentheim. Personenindex zu den Kapiteln Höfe in Grossringe und Kleinringe.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung, Heft 69, Band 14, Mai 2003

J. Ringena Die Pastoren der evangelisch-reformierten Gemeinde Uelsen seit der Reformation. Eine Material- und Datensammlung.
 J. Ringena Ahnenliste Geertien Peters, Wilsum.

Huppeldepup: NGV afd. Groningen Jaargang 10, nr. 2

M.C. van Hoorn In memoriam G.A. Brongers (oud-voorzitter NGV-Groningen)
 A. Veldhuis Onbekende bron wordt bekende bron (over exacte bronvermelding).
 B. Lumkes Kwartierstaat Lumkes
 A. Buursma Groninger armen in de achttiende eeuw
 W.G. Doornbos Naamlijsten van gildebreders van de schippersgilde te Groningen, 1725.
 P.J.C Elema Genealogie (Van) Londenberg.

Threat: NGV afd. Drenthe 2003 Jaargang 14 nr. 2

G.H. Paetzel-Veenstra Omslagverhaal Joseph Klaasen (1786-1863)
 Drie generaties Klaasen te Veenhuizen.
 H.F. Meijering Matriliniaire Reeks Aalbers.
 G.J. Krol Kwartierstaat Wehrmann.
 R. Wolting Kwartierstaat Louwrens Elzinga

Threat: NGV afd. Drenthe 2003 Jaargang 14 nr. 3

G. de Vries-Bruinenberg Genealogie Johannes de Vries (Meppel) zie afb. omslag.
 G. van der Molen-Duijster Herinneringen aan Veenhuizen 1943-1945.

M. Barents-Fontanier Een brief uit Veenhuizen 28-04-1845.
 R. Wolting Kwartierstaat Louwrens Elzinga deel 6.

Duvekoater. Uitgave van de Historische Vereniging Gemeente Scheemda. Maart 2003, zestiende jaargang, nr. 31

J.P. Koers Over steenhuizen, langhuizen en Oldambster boerderijen.
 K. Bont Het Stationskoffiehuis
 J.P. Koers Rijkdom en tragiek. Boerderij Hermans Dijkstra en zijn bewoners (1)
 J.J. Groenbroek Familiebedrijf Hörz na 75 jaar dicht
 J.J. Groenbroek Vijftig jaar geleden

Alledaagse dingen. Nieuwsblad voor Volkscultuur. Jaargang 9, nr. 1, maart 2003

I. Strouken	Belangrijke veranderingen bij het Nederlands centrum voor Volks- cultuur
J. de Bruijn	Kleederdrachten van harer majesteits onderdanen.
P. de Boer	Zingen over water (liedjes ovr de Zuiderzee)
C. Tempel	Een folkloristische volksdansreis door Nederland.

Alledaagse dingen. Nieuwsblad voor Volkscultuur. Jaargang 9, nr. 2, juli 2003

I. Strouken	Digitaal Volkscultuurplein (digitale kennisbank inz. volkscul tuur)
S. Wennekes	De Efteling
P. de Boer en S. Wennekes	Jeugdliteratuur en volkscultuur
K. van Effeltherre	De Vlaamse volksverhalenbank
P. de Boer	Provinciegeschiedenis van Holland
V. de Tier en R. Vandekerckhove	Spotzinnnetjes in en over de Nederlandse dialecten
C. Tempel	Een folkloristische volksdansreis door Nederland. deel 2

Gruoninga. Jaarboek voor genealogie, naam- en wapenkunde. Jaargang 45, 2000

A. Kroeske	Genealogie Bronts met de takken Loppersum en Holwierde- Schildwolde
P.J.C. Elema	Bakema's van Joodse afkomst (Eenrum)
O.J. Nienhuis	Onbekende huwelijksproclamaties van de N.H. kerk te Garmer wolde (1748-1795).
P.J.C. Elema	Hylke, Ruert en Andel. Een familie van 17e-eeuwse patronymici in de stad Groningen.
P. Bos	Dato's en Dates. Parenteel van Dato Eeuwes (Oldambt).
W.G. Doornbos en P.J.C. Elema	Een Amerikaan (Jems Steet Mulder) in Zoutkamp.
P.J.C. Elema	Hukema, een Groninger schippersfamilie.
P. Bos	De boerderij De Wijk in Ellerhuizen en haar bewoners. Genea- logie van de familie Wijk.
W.G. Doornbos	De bedeeden in de stad, 1629.
W.G. Doornbos	Correcties op P. Bos, 'Nakomelingen van Tammo Sypkens' Gruo- ninga 43 (1998).
W.G. Doornbos en P.J.C. Elema	Overledenen binnen het herbergiersgilde te Groningen, 1705-06.
R.H. Alma	Register

Het Ommelander Antiquariaat. Catalogus, Maart 2003.

270 boektitels op het gebied van (Noord-)Nederlandse geschiedenis, Genealogie, Oost-Friesland, Oorlog, Kerkgeschiedenis en Varia.

Antiquariaat Bladzij 20, Molenweg 20, Bedum. Catalogus 7, maart 2003

Ruim 370 boektitels op het gebied van de geschiedenis van de provincie Groningen en aan-
grenzende gebieden.

BOEKEN/BRONNENPUBLICATIES

- Boerderijen in het kerspel Vriescheloo door J.S.A. Huizing.
- Der Landkreis Emsland. Geographie, Geschichte, Gegenwart. Eine Kreisbeschreibung.
Met bijdragen van diverse auteurs.
- Aus der Grafschaft Bentheim in die Neue Welt 1640-2002. Geschichten und Daten von
Auswanderern und ihren Nachkommen. Geschrieben door diverse auteurs.
- De Atlas van Kooper: oude kaarten van de provincie Groningen bezorgd door Mein-
dert Schroor.
- Vledderveen. De jongste Groninger veenkolonie door H. Schuurman.

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie
Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@hetnet.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westerwolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: • 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijksse bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: • 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage:F.Jager
e-mail: fjager@wxs.nl

niets uit dit tijdschrift mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 24, nr. 4

december 2003

Inhoud

- 74 De Leestermeeden of
Holtjerheerd in Blijham
(Theo Hofman)
- 78 De emigratie van Geert Hulst
(Pi a Scheper)
- 80 De voorgeschiedenis van de
Groninger (Oldambster) boerde
rij (B. Roossien)
- 81 75 jaar Christelijk onderwijs
in Vriescheloo (G. L. Nobbe)
- 82 De geheimezinnige Poaterbörge
te
Onstwedde (VIII) (H. R. Aiking)
- 85 Vladderveen, de jongste Groninger
veenkolonie (B. Roossien)
- 87 Telefoonaansluitingen in 1954
(Onstwedde)
- 87 Activiteit Kloosterkerk Ter
Apel
- 88 Vragen van Leden aan Leden
- 88 Stamreeks Bont (J. Bont)
- 89 Telefoonaansluitingen in 1954
(Sellingen, Bourtange en Boven
Alteveer)
- 90 Osnabrück & Stift Börstel
(drs. J. G. Abbes)
- 95 TIJDSCHRIFTEN EN JAARBOEKEN

Van de redactie

Bestuur en redactie wenst u hele fijne feestdagen en veel geluk en gezondheid in het nieuwe jaar.

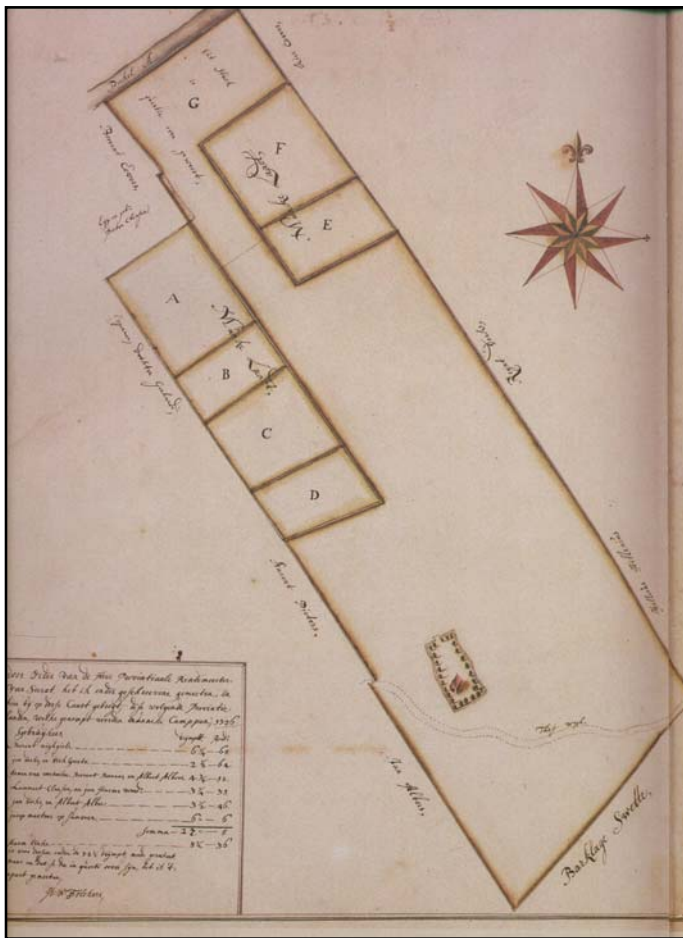
Wie heeft voor ons een kwartierstaat in het kader van de rubriek 'Waar bist doe aine van'?

Er is dringend behoefte aan genealogische artikelen. Voor hulp bij de uitwerking kan gezorgd worden.

De Leestermeeden of Holtjerheerd in Blijham

Theo Hofman

Deze voormalige kloosterplaats van het klooster Heiligerlee, kwam na de reductie van 1594 in bezit van de provincie Groningen. Het was een zo-

genaamde bekleemde plaats, waarbij de jaarlijkse huur werd voldaan aan de rentmeester van de provinciegoederen.

In de atlas van de provinciegoederen¹ is een afbeelding uit 1724 van deze plaats met de boerderij opgenomen. Het is een van de weinige afbeeldingen van een Blijhamster boerderij uit die tijd. De kavelindeling is moeiteloos naar de eerste kadastrale kaart van 1830 te extrapoleren. De tekenaar vermeldde ook de eigenaren/huurders van de omliggende kampen. In zes van deze kampen staat de aanduiding ‘Munke landt’, een duidelijke verwijzing

naar de geschiedenis van deze plaats. De heerd wordt op deze kaart aangeduid met ‘Boven Sijplaats’.

In de heerd zijn lange tijd een aantal percelen die meiers uit Heiligerlee en Westerlee (Kloosterholtjers) hebben gehad. In het in 1954 verschenen boek van de Afdeling Blijham van de Groninger Mij van Landbouw (door E. Buringh) wordt gesproken van ‘Holtjerheerd’ (boerderij nr. 32). Later heet deze plaats ‘Leestermeeden’, ook hier weer de verwijzing naar het klooster Heiligerlee. Het huidige huis is gebouwd in 1870 op exact dezelfde plaats als zijn voorganger waarvan het bouwjaar onbekend is.

De tuin die bij het nieuwe huis werd aangelegd, had een parkachtige allure: compleet met slingerende paden, een vijver, ‘bergje’, perken en prieel. Bij de reconstructie van de Turfweg is een groot deel van de tuin verdwenen.

Bewoningsgeschiedenis

Van de eerste gebruikers is niet duidelijk of ze ook daadwerkelijk een huis op de landerijen bezaten of bewoonden. Af en toe lopen huur en bewoning niet synchroon: gedurende enkele periodes wordt de plaats ‘onderverhuurd’.

De namen van de eerste huurders zijn afkomstig uit de rekeningen van de voormalige kloostergoederen².

Tenzij anders vermeld, hebben de gebeurtenissen (geboorte, doop, overlijden, huwelijk etc.) in Blijham plaatsgevonden.

voor 1597 – 1603/1610

JARFFKE HUISINGE. Ene Tjabbe Huisinge (zijn zoon?) huurde later een andere voormalige kloosterplaats in Blijham. Jarffke gebruikt volgens de rekeningen van de provincielanden 20 deimt hooiland met 20 koe-weide voor 34 Emders gulden.

voor 1603/1610 – 1649

OOMKE AIJSES, kerspelman (volmacht) van Blijham, geb. ca. 1578, ovl. na 1650/1658, z.v. Aijso Foppens en Frouwe (Oomkes). Geh. Bellingwolde 21 jun 1601 met **SJIPKE EDZARTS,** d.v. Edzert Jaijes en Icke Kinderen, o.a.:

♦ **Edzert,** geb. ca. 1605 — opvolger Oomke Aijses gebruikt 20 deimt meedland en 20 deimt koe-weide met daarbij nog 8 deimt van Tjabbe Huisinge. Huur: 52 ½ daalder.

1649 - 1689

EDZERT OOMKES, geb. ca. 1605, ovl. 1665/1666. Geh. ca. 1649 met **ETJEN HOMMES**, ovl. 1665/1666, d.v. Hommo Eppes en Dedde Alberts.

Kinderen, ged. Winschoten:

- ◆ **Sijpke**, ged. 2 nov. 1651, jong ovl.
- ◆ **Oomke Aisens**, ged. 27 mrt 1653, jong ovl.
- ◆ **Dedde**, ged. 17 aug 1655 — opvolger
- ◆ **Sijpke**, ged. 17 aug 1655 (tweeling met Dedde), jong ovl.
- ◆ **Frouwe**, ged. 24 jan 1617, jong ovl.
- ◆ **Nomne**, ged. 6 mei 1660, ovl. na 1673
- ◆ **Remke**, ged. 25 mei 1662, jong ovl.
- ◆ **Djurt**, ged. 22 jan 1665, jong ovl.

Na het overlijden van Edzert Oomkes worden zijn kinderen Nomno en Dedde als meiers vermeld.

1689 - 1693

DEDE EDZARTS, ged. Winschoten 17 aug 1655, ovl. 1699/1701. Geh. (1) Winschoten 19 apr 1678 met **LUCAS (LUICKEN) SIJSEN**, brouwer te Zuidbroek, ovl. 1689/1691. Zij hertrouwde Zuidbroek 16 jun 1693 (h.c.) met **LUIRT SIMONS**, brouwer te Zuidbroek en in 1699 met Jan Derks.

Lucas Sijsen huurt 78 deimt en 49 roeden voor 139 gulden en 10 stuivers.

Waarschijnlijk heeft Dedde niet op deze plaats gewoond. In 1667 wordt het provincieland met behuizing en schuur voor 6 jaren 'versettet' aan Tammo Melles en Nantje Melles³. In 1693 verkopen Dedde Edzerts en Luint Simons de provincieplaats aan Nantje Melles, weduwe van Tammo Melles, haar schoonzoon Harmen Derks gehuwd met haar dochter Anna Tammes en haar andere dochter Jantjen Tammes⁴.

1693 - 1732

HARMEN DERCKS, geb. ca. 1670, ovl. waarschijnlijk 1731 (zoon betaalt breuk wegens groeve). Geh. (1) ca. 1693 met **ANNA TAMMES**, ged. 20 sep 1657, ovl. voor 1698, d.v. Tamme Melles en Nantje Melles. Geh. (2) Blijham 28 okt 1698 (h.c.) met **AELTIEN GEERTS**, ged. mei 1679, ovl. 1714 (Harmen Dercks betaalt breuk wegens groeve), d.v. Geert Egberts en Fenne Geerts.

Kinderen uit (2):

- ◆ **Nantie Harmens**, geb. ca. 1698. Geh. Blijham 6 sep 1719 (h.c.) met **Harm Elzes**, z.v. Elso Harmens en Engeltien Reijnders
- ◆ **Geert Harmens**, geb. ca. 1702 — opvolger

Detail uit de kaart van 1724

- ◆ **Fennechien Harmens**, ged. 16 mei 1708. Geh. Winschoten 26 mei 1730 (h.c.) met Jan Haikes Crijns, z.v. Haïke Crijns en Anna Jans.
- ◆ **Geessien**, ged. 16 mrt 1710

1732 - 1772

GEERT HARMENS, erfgezetten te Blijham, geb. ca. 1702, ovl. na 1760. Geh. Blijham 23 jan 1733 (h.c.) met **ETTIJN HARMS HEKMAN**, ged. Wedde 29 sep 1709, ovl. na 1760, d.v. Harm Jarkes Hekman en Engeltje Hanssens.

Kinderen:

- ◆ **Jantje Geerts Hekman**, ged. 25 mrt 1734
- ◆ **Tiarke Geerts**, geb. ??
- ◆ **Harm Geerts**, chirurgijn, geb. ?? — opvolger (1)
- ◆ **Aaltie Geerts**, ged. 1736, ovl. na 1783. Geh. met **Haije Hinderiks Kuiper**, kuiper en landbouwer, eerst op de Hoornsche Dijk (Groningen), later te Blijham³, ged. Oude Pekela 2 jan 1735, ovl. 1787, z.v. Hindrik Heijes Kuiper en Renske Egberts.
- ◆ **Jarke Geerts Hekman**, geb. ??, ovl. 1 mrt 1791. Geh. Blijham 19 mrt 1783 (h.c.) met **Bijke Eppes**, ged. 1 apr 1757, ovl. ??, d.v. Eppe Derks en Epke Hekes.
- ◆ **Engeltie**, ged. 21 mei 1741, jong ovl.
- ◆ **Engeltje Geerts**, ged. 14 feb 1745 — opvolger (2)

De Stad Groningen verkoopt voor fl. 5225,- het bekleemrecht van de behuisde heert met 84 deimt land te Blijham en Wedde aan Geert Harms en zijn vrouw. Zij

hadden dit reeds in gebruik voor een vaste huur van 163-2-14. Het geheel wordt direkt doorverkocht aan hun zoon Harm Geerts⁶.

1772

Harm Geerts, chirurgijn, geb. ??, ovl. sept 1772 (ongetrouwd).

De boedelscheiding van zijn ouders vermeldt naast de Blijhamster boerderij ook nog een boerenplaats te Suirveen (Winschoter Zuiderveen). Harm Geerts krijgt alle onroerende goederen. Broer Jarke krijgt de keus uit 4000 gld. of de plaats te Suirveen. Zuster Engeltje wordt eveneens afgekocht met 4000 gld. Beiden krijgen daarbij nog een 'bruidegoms- of bruidskleed'.⁷

1772 - 1790

IR. REMMO JOCHEMS GEORGIUS, landmeter en landbouwer, ged. 17 feb 1732, ovl. 10 mei 1815, z.v. Jochem Remmes en Jantien Geerts. Geh. Blijham 9 apr 1773 met **ENGELTJE GEERTS**, ged. 14 feb 1745, ovl. 18 mrt 1815.

Kinderen:

- ◆ **Harm Geerts**, ged. 1 sep 1776
- ◆ **Jochem Remmes Georgius**, geb. 17 feb 1778 — opvolger

Engeltje Geerts is in oktober 1772 samen met haar broer Jarke Heckman erfgenaam van hun broer Harm Geerts⁸. Ze houden de erfenis 'mandelig' tot april 1774, dan verkrijgen Remmo Georgius en Engeltje

Geerts de gehele plaats. Hierbij inbegrepen zijn ook nog legersteden (graven) op het Winschoter kerkhof⁹.

1790 - 1841

JOCHEM REMMES GEORGIUS, landbouwer, geb./ged. 17/22 feb 1778, ovl. 12 jul 1854. Geh. Blijham 27 jun 1798 met **AAFFJEN REMMES GEORGIUS**, geb./ged. 17/23 aug 1772, ovl. 28 feb 1844, d.v. Remme Pieters en Hillegijn Jans (de vaders waren neven). Kinderen:

- ◆ **Remmo Jochems Georgius**, geb./ged. 22/24 aug 1800, ovl. 15 mei 1840. (ongetrouwd)
- ◆ **Remmo Pieters Georgius**, geb./ged. 13/18 sep 1803, ovl. 28 mei 1839. (ongetrouwd)
- ◆ **Harm Geerts Georgius**, geb./ged. 7/14 jun 1807 — opvolger
- ◆ **Engeltje Jochems Georgius**, geb./ged. 19/31 dec 1809, ovl. 17 mrt 1894. Geh. Wedde 22 feb 1832 met **Jakob Hindriks Kuper**, landbouwer te Blijham, geb./ged. 19/24 jun 1792, ovl. 18 apr 1856, z.v. Hendrik Heijes Kuper en Wendeltje Jakobs Huis.

Jochem Remmes verdeelt in 1852 zijn goederen: de boerenplaats gaat naar zijn zoon Harm Geerts, zijn dochter Engeltje krijgt o.a. een stuk veenbouwte.

1841 - 1876

IR. HARM GEERTS GEORGIUS, landmeter, landbouwer, geb./ged. 7/14 jun 1807, ovl. 12 apr 1893. Geh. Wedde 19 mei 1841 met **DOETJE NAP**, geb. Scheemda 19 apr 1817, ovl. 23 jan 1885, d.v. Jurjen Jans Nap en Lammechien Jans Kolk.

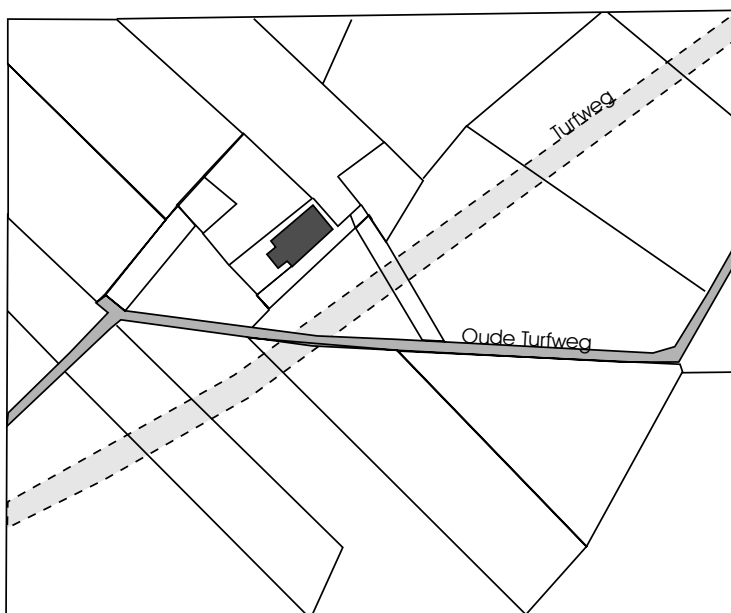
Kinderen:

- ◆ **Jochem Remmo Georgius**, landbouwer te Blijham, geb. 10 feb 1842, ovl. 10 mei 1925. Geh. Wedde 6 mei 1870 met **Zwaanduina Bregenbeek**, geb. 6 mei 1846, ovl. 9 nov 1920, d.v. Hendrik Evers Bregenbeek en Renske Remmes Bruggers.
- ◆ **Afien Georgius**, geb. 12 mrt 1847, ovl. Beerta 1 mrt 1929. Geh. Wedde 19 mei 1873 met **Lammert Pieters Dijkema**, landbouwer te Beerta¹⁰, geb. Beerta 22 okt 1845, ovl. Beerta 17 mei 1911, z.v. Pieter Lammerts Dijkema en Aaltje Jager.
- ◆ **Remmo Georgius**, geb. 21 okt 1849 — opvolger

1876 - 1910

REMMO GEORGIUS, landbouwer, geb. 21 okt 1849, ovl. 19 jan 1885. Geh. Beerta 17

Situatie rond 1830, met daarover geprojecteerd de Turfweg, zoals deze nu loopt.

mei 1876 met **JANTJE GASTMAN**, geb. Ulsda 3 mei 1851, ovl. Winschoten 27 feb 1922, d.v. Helenius Eltjes Gastman en Geertje Dethmers Dethmers.

Kinderen:

- ◆ **Harm Geert Georgius**, geb. 23 mrt 1877, ovl. Winschoten 24 nov 1965. Geh. Beerta 15 mei 1906 met **Renske Margaretha Dijkema**, geb. Beerta 12 dec 1878, ovl. 9 okt 1931, d.v. Nanno Dijkema en Elizabeth Maria Brouwer.
- ◆ **Helenius Eltjo Georgius**, landbouwer te Bellingwolde¹¹, geb. 10 jul 1878, ovl. Winschoten 7 feb 1965. Geh. Bellingwolde 17 dec 1907 met **Antje Dinkla**, geb. Bellingwolde 31 jul 1880, ovl. Winschoten 2 aug 1970 d.v. Pieter Louwerens Dinkla en Fenna Jantina Kiers.
- ◆ **Jurjen Nap Georgius**, geb. 1 jun 1881 — opvolger
- ◆ **Geertje Helena Georgius**, geb. 20 sep 1882, ovl. Groningen 14 mei 1970. Geh. Wedde 20 aug 1906 met **mr. Arent Tonko Vos**, advocaat-procureur te Appingedam, geb. Appingedam 21 jun 1875, ovl. aldaar 22 nov 1955, z.v. Reurt Arents Vos en Afien Cornelis Nienhuis.
- ◆ **Doetje Afiena Georgius**, geb. 30 jul 1884, ovl. Winschoten 20 sep 1967. Geh. Wedde 17 mei 1907 met **Aeilko Edzes**, landbouwer te Hamdijk¹², geb. Hamdijk 18 dec 1873, ovl. Nieuweschans 13 mrt 1940, z.v. Helenius Edzes en Frouwe Zijlker.

1910 - 1941

JURJEN NAP GEORGIUS, landbouwer, geb. 16 jan 1881, ovl. 8 jan 1971. Geh. Scheemda 12 mei 1911 met **GRIETJE KLOOSTERBOER**, geb. Heiligerlee 1 feb 1883, ovl. Winschoten 9 nov 1971, d.v. Ayolt Kloosterboer en Aaltje Vinkers.

Kinderen:

- ◆ **Remmo Georgius**, landbouwer te Nieuwolda, geb. 5 mei 1912. Geh. Bellingwolde 2 jun 1938 met **Elke Veeman**, geb. Bellingwolde 8 feb 1914, ovl. Veendam 11 jul 2002, d.v. Jan Lammert Veeman en Truida Johanna Oterdoom.
- ◆ **Jantje Georgius**, geb. 5 mei 1912, ovl. Utrecht 21 mei 1991. Geh. Wedde 7 okt 1938 met **Johannes Kraai**, geb. Ellersinghuizen 11 jul 1911, ovl. Bilthoven 7 feb 2003, dierenarts en veterinaire inspecteur, z.v. Wilt Kraai en Annechien Veltkamp.

- ◆ **Ayolt Georgius**, geb. 6 mei 1913 — opvolger
- ◆ **Aaltje Georgius**, geb. 1 apr 1919, ovl. 1998. Geh. Winschoten 9 jun 1942 met **Onno Sebes Dijkema**, landbouwer te Nieuw Scheemda¹³, geb. Nieuw Beerta 24 aug 1914, ovl. Nieuw Scheemda 21 dec 1945, z.v. Lambertus Luiken Dijkema en Maria Ebbens.

1941 - 1971

AYOLT GEORGIUS, landbouwer, geb. 6 mei 1913. Geh. Nieuwolda 28 mei 1941 met **EELKE BOSKER**, geb. Nieuwolda 20 jan 1915, d.v. Okko Jan Bosker en Meentje Toxopeus.
3 dochters

In 1971 werd de boerderij met 48 ha grond verkocht aan G.J.M. Lugtenberg, naderhand werd diens schoonzoon J. Boonman eigenaar. Sinds 2003 is het verkocht en momenteel is het een veebedrijf.

Met dank aan Klaas Bijsterveld en dhr. R. Georgius voor de aanvullingen en correcties.

Nadere aanvullingen en correcties zijn van harte welkom.

Afkortingen

- GA Groninger Archieven
- BBe Boerderijen en hun bewoners. Afd. Beerta; Groninger Mij van Landbouw; 1967
- BBl Buringh, E; Afdeling Blijham; Groninger Mij van Landbouw; 1954
- BBw Bellingwolde vroeger en nu. Afd. Bellingwolde; Groninger Mij van Landbouw; 1979
- BNw Georgius, R.; Boerderijen in Nieuwolda en Nieuw Scheemda; 1960

Noten

- 1 Atlas der provincielanden van Groningen 1722-1736; Schroot, M.; Groningen 1996
- 2 GA, toegang 1, inv.nrs. 2659, 2310-2456
- 3 GA, toegang 731, Vdd10 28-12-1666
- 4 GA, toegang 731, Vdd14, 8-7-1693
- 5 BBl, nr. 33
- 6 GA, toegang 732, VIe 16-04-1772
- 7 GA, toegang 732, VIe 08-02-1772
- 8 GA, toegang 732, VIe 05-10-1772
- 9 GA, toegang 732, VIe 15-04-1774
- 10 BBe nr. 27
- 11 BBw nr. 8
- 12 BBe nr. 87
- 13 BNw pag. 166

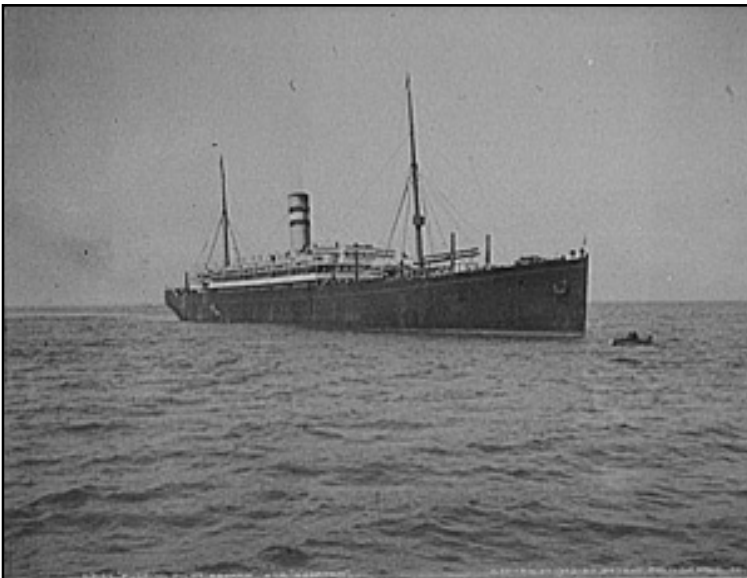
De emigratie van Geert Huls

Pia Scheper

Hoe een overlevering getoetst kan worden

In onderstaand artikel wil ik laten zien hoe met behulp van het internet genealogische gegevens “aangekleed” en geverifieerd kunnen worden.

Geert Huls was een ondernemende jongeman, geboren op 26-11-1895 te Veele, die op een gegeven moment is geëmigreerd naar Amerika. Hij was het derde kind van Harm Huls en Fennechien Tappers.¹

De SS Noordam van de Holland Amerika lijn (1901-1927)

Hij stapte in Rotterdam op de boot, genaamd Noordam en kwam aan in Ellis Island, New York, op 1 september 1920. Hij was 5 feet en 5 inch groot (= 1.65)², hij had een blanke huidskleur, z'n haar was blond en z'n ogen waren blauw. Hij kon lezen en schrijven in het Nederlands, was 24 jaar, geboren te Veele, ongehuwd en boerenarbeider. Contactpersoon in Nederland was broer Harm Huls uit Veele, Vlagtwedde. De ticket voor de boot naar Amerika had Geert zelf betaald. Verder was hij op dat moment nog in het bezit van een bedrag van \$ 100,—, dat onder andere bestemd geweest zal zijn voor de doorreis naar vriend John Boelen, Bonhomme Co, Springfield, South Dakota, omdat hij daarvoor op 1 september nog geen ticket had.³

De overlevering wil dat hij met of naar zijn neven de broers Deddo en Pieter Gelling ging.⁴

Hendrik en Pieter Gelling waren vanuit Rotterdam met de SS Nieuw-Amsterdam naar New York gekomen. De aankomst was op 24 mei 1916. Beiden waren landbouwer en hun moeder F. Huls uit Wedde was contactpersoon in Nederland. Ze zouden doorreizen naar vriend John Boelen, zonder straatnaam genoemd in Springfield, South Dakota. Mogelijk dezelfde John Boelen als hiervoor genoemd.

Hendrik was 33 jaar, geboren te Wedde en afkomstig uit Onstwedde. Hij was 5 feet en 5 inch groot (= 1.65), had blond haar en blauwe ogen. Pieter was 24 jaar, geboren te Wedde en afkomstig uit Vlagtwedde. Hij was 5 feet en 2 inch (= 1.57) lang, had blond haar en bruine ogen.

Pieter woonde van 1916 tot 1920 te Springfield, South Dakota. Hij kwam nog een keer terug naar Nederland, maar ging wel weer naar Amerika. De 2e keer voer hij met de Rijndam vanuit Rotterdam. Hij kwam toen op Ellis Island aan op 17 april 1921. Als beroep gaf hij boerenarbeider op en wederom gaf hij als contactpersoon in Nederland zijn moeder F. Gelling-Huls, Wedde op. De bestemming was ook dit keer weer Springfield in South Dakota.

Ook Deddo Gelling, uit Vlagtwedde, was naar Amerika gegaan. Hij voer met de Nieuw-Amsterdam vanuit de haven van Rotterdam. Hij kwam op 25-jarige leeftijd aan in New York op 4 augustus 1920 met meer dan \$ 100,— op zak. Hij was 5 feet en 4 inch (1.63), had bruin haar en bruine ogen. Hij was op doorreis naar vriend Gerrit Meendering, Box 1, Springfield, South Dakota. Contactpersoon was moeder weduwe Gelling, Wedde.

Samen met hem reisde Geertruida Brakke, 25 jaar, afkomstig uit Veenhuizen. Ze was 5 feet en 2 inch (= 1.57), had blond haar en grijze ogen. Contactpersoon was vader S. Brakke in Veenhuizen. Zij was op doorreis naar haar toekomstige echtgenoot Jan Boelen, Route 1, Springfield, South Dakota. Dezelfde als hiervoor John genoemd?

Verder kwamen op dit schip op 4 augustus 1920 ook nog mee: Hendrik Gelling, die blijkbaar even naar Nederland was geweest (laatste woonplaats was Springfield South

Dakota en de eindbestemming en de contactpersoon was weer moeder weduwe Gelling, Wedde), Wubbe Niemeijer, 26 jaar, uit Sellingen en Harm van der Holt, 23 jaar uit Beerta.⁵

Ellis Island was de poort waardoor meer dan 22 miljoen immigranten passeerden tussen 1892 and 1954 op hun zoektocht naar vrijheid van meningsuiting en religie en voor economische vooruitgang in de Verenigde Staten. Het is een eiland in de haven van New York, nabij het Vrijheidsbeeld. Na aankomst moesten de immigranten er medisch gekeurd worden. Alleen de geestelijk en lichamelijk gezonde mensen werden toegelaten.⁶

De scheepvaartmaatschappijen die deze mensen vervoerden hielden gedetailleerde passagierslijsten bij, de zogenaamde 'Ship Manifests'. Deze registers zijn ingescand door de vrijwilligers van The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (de Mormonen) en worden via het internet beschikbaar gesteld. Ze zijn bovendien geïndexeerd en doorzoekbaar via de Ellis Island Online Database 1892-1924. In deze database kan gezocht worden naar de passagiers van schepen die op Ellis Island aangekomen zijn tussen 1892-1924.⁷

Bovenstaande gegevens komen uit de database en de registers van de Engelstalige site www.ellislandrecords.org.

Om in dit bestand te kunnen zoeken mag, maar hoeft niet te worden betaald. Maar ze willen uiteraard wel graag weten wie in hun bestand zoekt. Daartoe moet men bij de eerste raadpleging persoonlijke gegevens en een wachtwoord invullen, waarna een e-mail met de login-gegevens teruggestuurd wordt. Daarna kan via een zoekscherm in de database gezocht worden op persoonsnaam. Daarbij kan de voor- en achternaam en het geslacht ingevuld worden. Vervolgens komt een overzichtslijst 'matching passenger records' tevoorschijn waaruit een persoon gekozen kan worden. Als een persoon gekozen is komt een zogenaamde 'passenger record' tevoorschijn, waarop gegevens staan als naam, etniciteit, woonplaats, datum van aankomst, leeftijd op dag van aankomst, geslacht, status, het schip waarmee gevaren is en de haven van vertrek. Vanuit dit 'passenger record' kunnen, door middel van de optie 'view original ship manifest', de 2 pagina's uit het register opgehaald worden waar deze persoon in vermeld staat. Door op het vergrootglas te klikken wordt een nieuw scherm geopend met het leesbare

register. Het vergt enig manoeuvreren, maar het register kan in z'n geheel bekeken worden.

Duidelijk zal zijn dat in het zoekscherm het beste alleen de (weinig voorkomende) achternaam ingevuld kan worden, zodat gehele families in de overzichtslijst komen. Maar kies ook alternatieve schrijfwijzen om eventuele verschrijvingen ook op te sporen. Dit kan in de overzichtslijst door in plaats van de button 'exact matches only', de buttons 'alternate spellings only' of 'close matches only' te activeren.

Het is mogelijk om een afdruk te krijgen van een pagina uit het register. Daarvoor moet echter veel betaald worden: 25 of 35 dollar, al naar gelang de grootte van de afdruk.

Het doorgronden van het geheel vergt kennis van de Engelse taal en enig doorzettingsvermogen, maar het is dan ook de moeite waard. De site is soms slecht bereikbaar door de vele zoekers. Probeer het dan later, bijvoorbeeld op een ochtend, nog eens.

Tot slot: Hendrik Gelling is teruggekomen uit Amerika. Deddo en Pieter zijn er gebleven.⁸

Geert Huls is ongehuwd overleden (als Garret Huls) op 3 februari 1981 te Springfield, South Dakota.⁹

Met dank aan Wubbo Bakker voor zijn hulp bij dit artikel.

Noten

1 Bron: Wubbo Bakker

2 1 foot = 30,48 cm, 1 inch = 2,54 cm, 1 foot = 12 inches

3 Bron: www.ellislandrecords.org

4 Bron: familie Huls

5 Bron: www.ellislandrecords.org

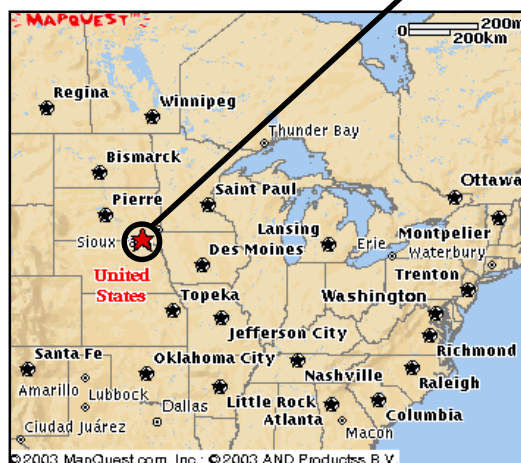
6 Bron: www.ellisland.com

7 Bron: www.ellislandrecords.org

8 Bron: familie Gelling

9 Bron: familie Huls

*Springfield,
Bonhomme
County, South
Dakota*

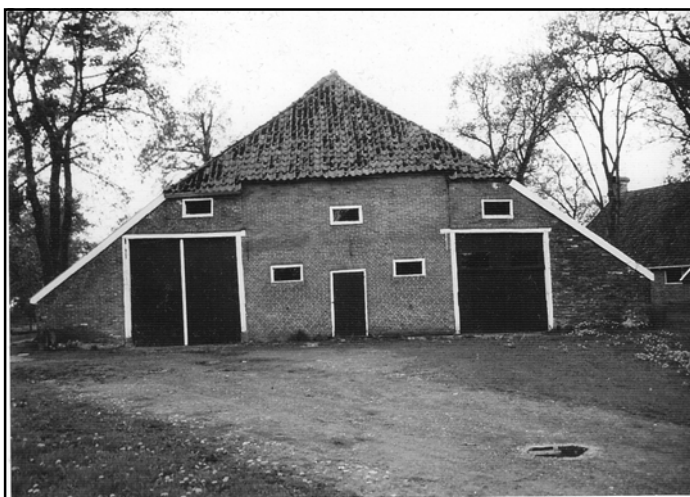
De voorgeschiedenis van de Groninger (Oldambster) boerderij

Bert Roossien

Een korte samenvatting van de dialezing van dr. O. Knottnerus gehouden tijdens de ledenvergadering van 21 juni j.l.

In met name Noordwest-Groningen en het Oldambt waren tot voor kort nog talloze boerderijen met zgn. Friese schuren te vinden. Deze schuren hebben een lange voorgeschiedenis die teruggaat tot de middeleeuwse kloosterschuren. De zgn. Friese schuur kenmerkt zich door een driebeukige indeling: de oogst werd opgetast in de hoge middenbeuk, de deel bevond zich in een van de zijbeuken, de stallen voor het vee in de andere zijbeuk waarbij de koeien met de koppen naar de buitenmuur stonden. Het gebintwerk was van hout en bestond uit een serie frames of gebinten die achter elkaar werden geplaatst en aan de bovenzijde werden verbonden door lange bal-

Beschrijving illustratie: Oldambster of Friese schuur van boerderij no. 15 te Smeerling. De schuur is verdeeld in vijf beuken. De buitenste langs de zijmuren waren voor het stallen van het vee. De middenruimte is opgedeeld in drie delen waarvan de middelste werd gebruikt als tasruimte. De schuur is in 1867 tegen het oudere (hier niet zichtbare) lagere woongedeelte geplaatst dat dateert uit 1742. De schuur is sinds 1993 in gebruik als theeschenkerij. (informatie Comité Open Monumentendag gem. Stadskanaal).

ken. De hele constructie zat in elkaar met houten pennen; er kwam geen spijker aan te pas.

De middeleeuwse kloosterschuren doen wat hun indeling betreft denken aan de klassieke basilica met hun middenschip en twee of vier zijbeuken. De oudste schuren met zo'n indeling in West-Europa vinden wij vooral in het gebied rondom Parijs, het Ile de France en Normandië. Het gaat hier om grotendeels stenen constructies. De oudste houten kloosterschuren dateren uit de dertiende eeuw; in het Franse Parçay-Meslay vindt men er nog een vijfbeukig exemplaar die na dendrologisch onderzoek is gedateerd op omstreeks 1250. In Frankrijk zijn overigens ook veel markthallen van hetzelfde type te vinden. De hoge frequentie van dergelijke graanschuren rondom Parijs en in het verder weg gelegen Picardië en Normandië is niet zo verwonderlijk wanneer men bedenkt dat dit gebied in de volle middeleeuwen tot een van de produktiefste landbouwgebieden van Europa kon worden gerekend. De sterke groei van de steden in deze regio stimuleerde bovendien de graanhandel in dit gebied waardoor de behoefte aan opslagruimte nog toenam.

Ook in de Zuidelijke Nederlanden waren zeker drie- en vijfbeukige kloosterschuren te vinden. Zo vinden we bij Does - nabij Brugge - een kloosterschuur die dateert van ca. 1280. Ook hier heeft de nabijheid van een stedelijke agglomeratie de bouw van schuren voor de opslag van agrarische producten zeker gestimuleerd.

In Noord-Nederland waren er in de middeleeuwen talloze kloosterboerderijen maar over de inrichting van de schuren is niets bewaard gebleven. Hoe deze er uitzagen weten wij daarom niet. Vaststaat dat de zgn. 'Friese schuur' ca. 1550 zijn intrede deed in de provincie Groningen. Een zestiende-eeuwse afbeelding van zo'n grote schuur bij Bedum vertoont veel overeenkomst met de Franse en Vlaamse kloosterschuren. Ook in het naburige Oost-Friesland zijn deze schuren in de zestiende eeuw te vinden o.a. op afbeeldingen van het jachtslot bij Jever, het kasteeltje te Norden en een boerderij van de graaf van Oldenburg aan de Jade. Men neemt aan dat de Friese schuur in het Oldambt vanuit Oost-Friesland zijn intrede deed. In Oost-Friesland zelf is de nieuwe

grote schuur geïntroduceerd door Hollanders en Vlamingen die daar werkzaam waren als inpoldersaars. Deze Hollands-Vlaamse connectie is traceerbaar in het verspreidingsgebied van de boerderijen van de zgn. Friese huisgroep: daaronder vallen de stolpboerderij uit Noord-Holland, de kop-hals-rompboerderij in Friesland, de Oldambster boerderij in Oost-Groningen alsmede een aantal boerderijtypen langs de Duitse Noordzeekust tot in Denemarken. Karakteristiek voor het Oldambster type is

dan weer dat alle bedrijfsruimten zich onder één nok bevinden. De gigantische schuren van al deze boerderijtypen dienden uiteraard oorspronkelijk voor de graanopslag en de stalling van vee. Vanwege hun grootte waren ze echter ook geschikt voor ander gebruik: zo werd in menige oude stolpboerderij een traankokerij gevestigd, soms werd de schuur omgebouwd tot kerk of school. Met name in de laatste vijftig jaar hebben met het verdwijnen van veel boerenbedrijven de oude schuren een nieuwe bestemming gekregen als horecaruimte, theater, atelier of parkeerhal

75 jaar Christelijk onderwijs in Vriescheloo

Aankondiging

Ons lid dhr. G. Nobbe vraagt aandacht voor het volgende: Vanaf april j.l. tot nu zijn we met het boek “75 jaar Christelijk onderwijs in Vriescheloo” bezig. Het boek is nagenoeg klaar. Dit boek bestaat uit 300 pagina's. Vanaf 1928 tot heden zijn de gebeurtenissen beschreven in 12 hoofdstukken. De voorgeschiedenis; 19e eeuwse perikelen, de grondwet (Thorbecke), doleantie en orthodoxie (Groen v. Prinsterer) en waarom “Bijzonder Onderwijs” is uitvoerig beschreven in hoofdstuk I. In de volgende hoofdstukken worden telkens 10 jaren beschreven vanaf de oprichting (1929) tot 2004. Elk jaar wordt beschreven en naast talloze foto's, door alle jaren heen hebben ook een 20-tal oud onderwijzers en onderwijzeressen hun verhaal neergezet. Veel archiefmateriaal zoals bouwtekeningen, vergunningen, liedjes en gedichtjes, anecdotes en belevenissen van de kinderen en wat en hoe ze soms schreven zijn samen met delen van poëzie albums en schoolrapporten in het

Het eerste schoolbestuur. - V.l.n.r. - Zittend: H. Nobbe, O. Schutte, Ds. J.G. de Haan, H. Lohof, S. Goren.- Staand: G.L. Kruizinga, Meester F. Koster, L. Baars. (foto 1930)

boek verwerkt. Vele honderden namen van kinderen, bestuurders en leidinggevenden komen er in voor.

Er kan tot 1 februari 2004 voor dit boek worden ingeschreven door het bedrag van 34,50 Euro te storten op giro nr. 6653429 t.n.v mevr. M.T.Nobbe Trenning te Wedde.

De eerste druk bestaat uit 200 exemplaren, bij een volgende druk is de prijs waarschijnlijk iets hoger.

Op 5 juni 2004 is er een jubileumfeest in een grote tent achter de basisschool “De Bron” in Vriescheloo waarvoor vele honderden betrokkenen door de jaren heen een uitnodiging zullen ontvangen. Tijdens dit feest wordt het boek gepresenteerd. Daarna worden de boeken afgegeven.

de allereerste foto van de school + onderwijzers woning, anno 1931

Vriescheloo — Nat. Chr. School met onderwijzerswoning

De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (VIII)

H.R. Aiking

Wij wisten al, dat het vroegste stenen kerkje van Onstwedde omstreeks 1250 – 1275 gebouwd was tegen de oostgevel van het toen reeds aanwezige steenhuis.

Aan het eind van de vijftiende eeuw koos men voor de nieuwe kerk weer dezelfde plek; wéér tegen die oostgevel; maar het steenhuis was gedurende die paar eeuwen uitgegroeid tot een heuse kerktoren.

Het oude kerkje moest om praktische redenen uiteraard zo lang mogelijk voor de eredienst ter beschikking blijven, en zo kwamen men voor de nieuwe kerk tot een ontwerp, waarin de muren rondom het oude kerkje geprojecteerd werden, hetgeen, zoals wij zagen de nieuwe kerk extra breed maakte.

Toen wij in ons artikel van december 2002 dit onderwerp aansneden, sloeg het ‘drukfoutduiveltje’ toe en nog wel op een plek, waar het persé niet mocht: pag. 86, tweede kolom, iets onder het midden staat: “De binnenwerkse breedtemaat van de nieuwe kerk blijkt later 7.50 m te zijn geworden”. Voor de oplettende lezer een onbegrijpelijk mededeling; er had moeten staan: 9.30 m. Ons excuus daarvoor.

De bouwers bepaalden de breedte van de nieuwbouw zo, dat beide zijmuren ervan juist langs de inmiddels complete toren heen zouden schieten, met een speling aan weerszijden van 3 à 4 cm, en zo werd de binnenwerkse breedte van de nieuwe kerk nagenoeg gelijk aan de buitenwerkse breedte van de toren. De kerk zou de toren dus omvatten. Een heldere en constructief gezonde oplossing, waardoor de middenas van de kerk en die van de toren in elkaars verlengde zouden komen te liggen. Kerk en toren zouden één geheel vormen.

Helaas is deze opzet mislukt, hetgeen veroorzaakt zou kunnen zijn door een misrekening, of door een onnauwkeurige maatvoering. Meer aannemelijk is echter, dat de oorzaak schuilt in de overlast, die de aanwezigheid van het nog bestaande oude kerkje veroorzaakte. Hoe het zij, het gevolg van die ontsporing is een knullige aansluiting van de kerkmuren aan de toren; een schoonheidsfout aan dat overigens zo prachtige ensemble in het Westerwoldse landschap.

Stoere, overhoekse steunberen doen hun best de symmetrie aan de buitenkant te redden en in het interieur van de kerk is de fout keurig weggewerkt; de toegang naar de toren ligt daar precies in het midden van de westwand. Maar binnenin de toren treedt de ontsporing wél in het zicht, ze is daar echter allesbehalve storend. De assen van kerk en toren blijken op 25 cm afstand langs elkaar heen te schieten.

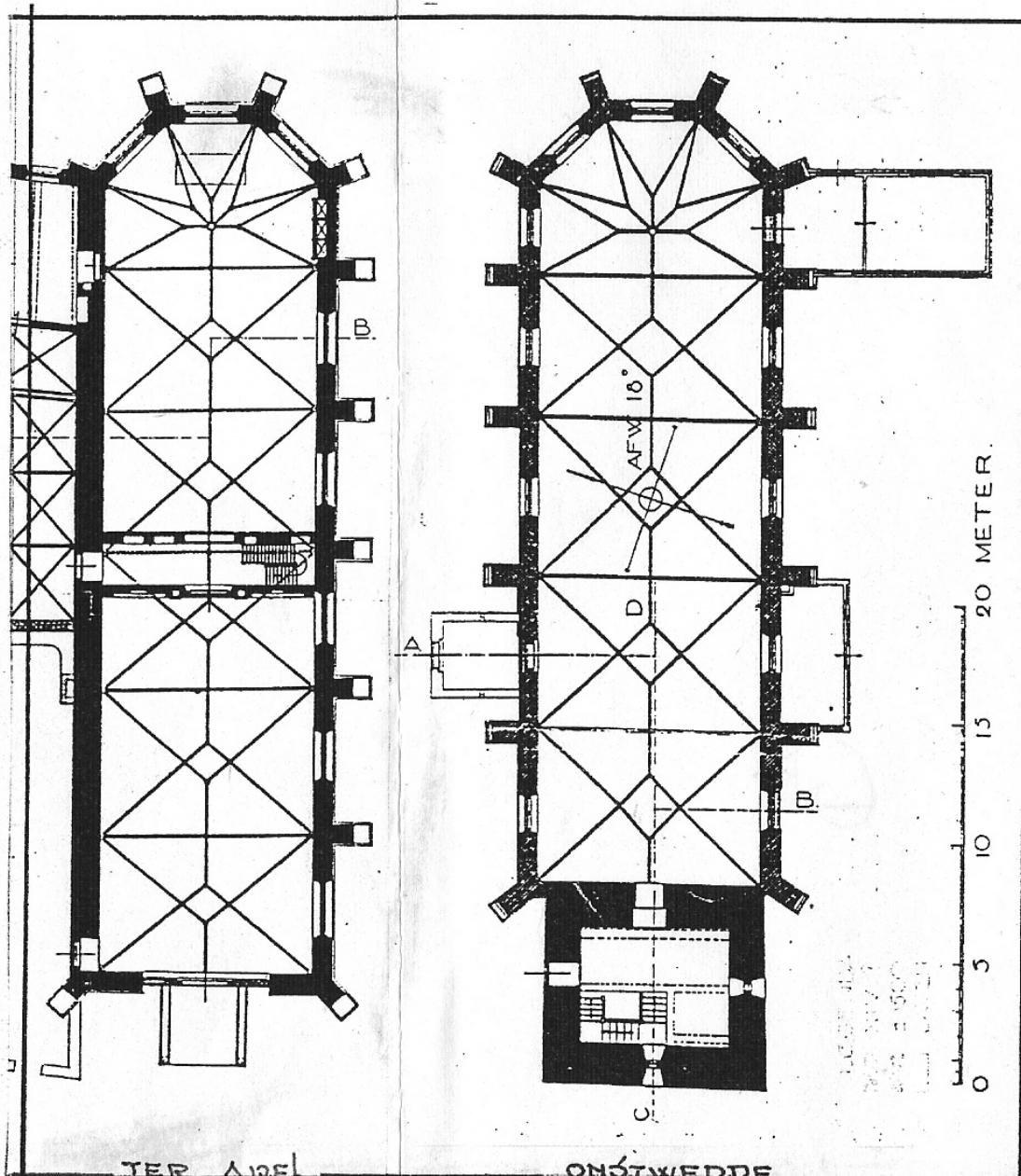
De orgelbeun en het kerkorgel zelf, zijn nog toekomstmuziek, muziek die wij pas krijgen te horen in 1713.

Het kruipgat boven de gewelven van het oude kerkje zou in de veel hogere nieuwe kerk een storend element zijn en is dus dichtgemetseld. Nog hoger bevindt zich het galmgat, dat uiteraard boven de nok van het oude kerkje gelegen moet hebben; het verdwijnt nu onder de nieuwe nok en gaat dienen als kruipgat naar de ruimte boven de nieuwe gewelven. Tenslotte de nok van het bestaande pannendak; die ligt nu 16.50 m boven de vloer, maar lag vóór 1895 ruim een meter hoger, hetgeen hopelijk ooit nog eens zal worden hersteld.

De langsmuren van de kerkruimte zijn 93 cm dik geworden (driesteens) en om de zijdelingse druk van de gewelven te breidelen, werden die muren versterkt met steunberen (tegenkrachten, conterforten).

De toegangsdeur van buiten naar de nieuwe kerkruimte heeft men in de zuidwesthoek, bij de toren, geplaatst. Dat is een vreemde situatie: afgekeerd van het dorp, dus niet tegemoetkomend, niet uitnodigend voor de gelovigen en bovendien niet controleerbaar voor het wakend oog van Heerroom vanuit de Poaterbörg. De verklaring voor die onpraktische ligging zullen we moeten zoeken in de noodzaak, zich te verweren tegen de winterse koude en om diezelfde reden zal de noordelijke langsgevel van de kerk geheel gesloten zijn gehouden; geen deur, geen raam. Alle doorbreking van de buitenmuren der kerk vinden wij in de zuidgevel; aan de zonnekant.

De ramen die thans de noordgevel sieren dateren uit de grote restauratie van de jaren 1928-30, toen het bezwaar van de winterse koude kon worden weggenomen door de aanleg van een centrale verwarmingsinstallatie. Weliswaar was er reeds lang vóór 1928 een toegangsdeur in de noordgevel gebroken, maar niet, dan ingepakt in een

beschuttend tochtportaal. Die toegangsdeur komt in een later artikel nog wel weer ter sprake.

Doordat indertijd het steenhuis van Onstwedde willekeurig gesitueerd was, los van religieuze symboliek, wijkt het vele jaren later daarop aangesloten kerkgebouw ongeveer 18 graden af van de, in de middeleeuwen ideaal geachte orientatie: "Ex Oriente Lux".

Het bakken van stenen, wij schreven het al eens, werd in het noorden geïntroduceerd omstreeks het midden van de twaalfde eeuw. De eerste stenen hadden een lengte van 35 cm en waren 15 cm dik, maar in de loop der tijd werden de kloostermoppen van lieverlee wat dunner en korter. Voor de historicus is dat een extra steuntje bij het vaststellen van de periode waarin een be-

paald gebouw tot stand kwam, tenminste als voor dat gebouw niet stenen uit de sloop van een nog oudere bouw verwerkt waren geworden.

Toen hier te lande op den duur de kruis- en de meloengewelven werden opgevolgd door net- en stergewelven, bleek de steenlengte van 30 cm voor de vorming van de schelpen, waaruit die nieuwe gewelven waren samengesteld, nogal bezwaarlijk. Aanvankelijk losten de broeder-gewelfbouwers het probleem op door van de kloostermoppen ene stuk af te hakken, maar in de laatste helft van de vijftiende eeuw kwamen de steenbakkers de broeders tegemoet door de levering van kortere kloostermoppen, de zgn. Friese moppen, ook wel 'Rooswinkels' genoemd, met afmetingen van 24 x 12 x 6.8 cm per stuk.

Van Onstwedde zijn kerk en toren opgebouwd, zoals gebruikelijk, met grote kloostermoppen, maar de gewelven boven de kerkruimte zijn er gemetseld met kortere moppen, met 'Rooswinkels'. bij het aanbrenge van daarvan hebben de broeders misschien het oude kerkje nog als steiger kunnen gebruiken.

De vorige keer meenden wij te kunnen pomen, dat de nieuwe parochiekerk van Onstwedde een tweelingzuster zou zijn van de nieuwe kloosterkerk te Ter Apel. Beide zijn bijna gelijktijdig en uit hetzelfde proces geboren. Ten einde dat toe te lichten, beginnen wij met de bestudering van beider plattegronden, die hierbij naast elkaar en op ongeveer gelijke schaal zijn afgedrukt (beide tekeningen zijn afkomstig uit: 'Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst', deel 'Oost-Groningen' door Dr. M.D. Ozinga, 1940). Die plattegronden zijn nagenoeg identiek.

Zoals bij elke nauwe verwantschap het geval is, zijn ook hier frappante overeenkomsten aan te wijzen en ondergeschikte verschillen te constateren. Het interieur van Ter Apel (de eerstgeborene van de twee) is 8.70 m breed. Onstwedde is wat lijviger uitgevallen (9.30 m). Over de oorzaak van die extra lijvigheid is hierboven reeds gesproken. De lengte van beide kerken zal hoofdzakelijk bepaald zijn geworden door de geschatte behoefte aan functionele ruimte. In Ter Apel zal die lengte bovendien opgerekt zijn ter wille van de bij een klooster nu eenmaal behorende carré conceptie. Ook de hoogte onder de kruin van de gewelven is enigszins verschillend. In Ter Apel is die 12.50 m (en 12.70) in Onstwedde 10.50 m. Als wij in Ter Apel het obstakel midden in de kerkruimte wegdenken, dan is de totaalindruk d  ar: streng, stijlvol rooms-katholiek, smal en hoog, gericht op het hoofdaltaar. Onstwedde daarentegen (door omstandigheden breder en minder hoog uitgevallen) is gemoedelijker, meer protestant van karakter. Herplaatsing van de kansel tegen de zuidelijke langsmuur zou dat protestantse karakter voltooien, maar zou door bezwaren van technische en organisatorische aard, thans moeilijk te realiseren,

zo niet onuitvoerbaar zijn, terwijl indeling en sfeer ook nu toch zeer aantrekkelijk aandoen.

In beide plaatsen ontvangt de kerkruimte het daglicht uitsluitend door de ramen van de zuidwand en in beide plaatsen ligt ook de toegangsdeur in die zuidwand; en nog wel exact op dezelfde locatie. Die deuropeningen zijn later in beide kerken dichtgemetseld, zij het op verschillende wijze.

Van beide kerken is de noordwand geheel raamloos. Ter Apel kon vanwege zijn aanpalende kloostergang geen steunberen plaatsen tegen die noordwand en ving de gewelfdruk op door zwaarder muurwerk toe te passen. Beide kerken zijn gedekt met netgewelven en boven de vijfhoekige koorsluiting hebben beide een stergewelf. De gewelven in Ter Apel zullen, evenals die van Onstwedde, wel gemetseld geweest zijn met 'Rooswinkels', maar door de sloop dier gewelven in 1837 is dat moeilijk meer te bewijzen. In de twintigste eeuw werden die gewelven in de oorspronkelijke vorm herbouwd, zij het om onbekende redenen echter niet met 'Rooswinkels', maar met IJsselsteen.

En zo zijn er meer belangrijke overeenkomsten tussen de beide kerken aan te wijzen, die in samenhang met hun ontstaansgeschiedenis, duidelijk maken dat de kerken van Onstwedde en Ter Apel tweelingzusters zijn.

Tenslotte nog een bewijsje dat Ter Apel het 'eerstgeborene' met recht mag claimen: haar westgevel is gevat tussen twee overhoeks geplaatste steunberen, hetgeen d  ar een gave, een evenwichtige constructie blijkt te zijn: het eindgewelf drukt op de hoeken in twee richtingen en in beide richtingen wordt die druk daar adequaat opgevangen. In Onstwedde wordt de vergelijkbare gewelfdruk in westelijke richting gepareerd door de toren en hoe! In noordelijke en zuidelijke richting is dan nog een tegenkracht vereist. De conterforten op de hoek hadden daarom, evenals de andere beren, haaks op de kerk moeten warden gericht en dus niet overhoeks zoals, nu het geval is. Het resultaat zou minder knullig geweest zijn. Vraag: "Waarom deze fout gemaakt?". Antwoord: "Afgekeken van de eerstgeborene".

Wordt vervolgd.

Vledderveen de jongste Groninger veenkolonie

Bert Roossien.

Boekbespreking

Vorig jaar november verscheen de eerste druk van het boek *Vledderveen, de jongste Groninger veenkolonie*, geschreven door Hirzo Schuurman. Omdat tegen het einde van het vorig jaar relatief veel nieuwe streekhistorische publicaties op de markt kwamen is aan het verschijnen van dit boek in ons blad weinig aandacht geschonken. Reden temeer om nu bij de tweede oplage dit verzuim alsnog goed te maken.

De naam 'Vledder' of 'Fledder' duidt op moerasgrond of moerassig weiland. De naam komt voor in toponiemen als Vledderhuizen, Vledder en Vledderveen. Laatstgenoemde is zowel in de provincie Drenthe als Groningen te vinden. Het Groningse Vledderveen maakte deel uit van de marke van Onstwedde en is gelegen tussen Veenhuizen/Ter Maars en de Musselkampen. Bij de algehele verdeling van de gemeenschappelijke gronden van de Onstwedder boermarke in 1826-27 werden de Vledderveenen in 66 percelen hoogveen opgedeeld. De waarsgerechtigden kwamen op 21 september 1832 voor de verloting van die percelen bijeen in de woning van Jan Harms Strating, herbergier te Onstwedde (thans Havenstraat 4). Na de verloting kon-

den de veenplaatsen verkocht of verhuurd worden. Onder degenen die zo grote percelen veen wisten te verwerven behoorden Aike Roelfs Maarsingh (landbouwer en vervener te Stadskanaal

en zijn broer Harm Roelfs Maarsingh (vervener te Stadskanaal die in 1884 villa 'Ter Marse' aan de Ceresstraat liet bouwen). Beide broers hebben gezamenlijk met een aantal andere verveners, veelal woonachtig in de Groninger veenkoloniën Stadskanaal en Wildervank-Veendam, aan de wieg gestaan van de ontwikkeling van het dorp Vledderveen. De auteur beschrijft in een inleidend hoofdstuk nauwkeurig de ontginningsgeschiedenis van het gebied aan de hand van kadastrale gegevens en stukken uit het archief van het waterschap Westerwolde en het in 1904 opgerichte waterschap Vledderveen.

Net als in de eerder door Schuurman geschreven boeken over de dorpen Musselkanaal, Mussel en Tange-Alteveer heeft hij

wijkgravers in Vledderveen bij het hergraven van Maarsingwijk (kanaal tussen Stadskanaal, eerste afdraai en de Waterschapsweg). Op de voorgrond staat een wijkgraver die met behulp van een tonmolen het water opvoert naar het voorgelegen kanaalpand. Op de achtergrond de 'wiegroavers' die als spitters, tussenhakkers en achterhakkers op verschillende hoogte naast elkaar staan en het zand met een schop aan elkaar door naar boven geven. Een opname van Van Heiningen Bosch (illustratie uit besproken boek).

Turfgravers in de Vledderveen. Boven op het veen twee staan twee veenarbeiders die met een stikker de turven op lengte en breedte steken. De veenarbeider op de voorgrond bepaalt op het oog de dikte van de turven, steekt deze los met een opschoot waarna de turf met een handige slag op de slagkar wordt geworpen. Op de achtergrond zien we de eerste bebouwing aan de Waterschapsweg. Een opname van Van Heiningen Bosch (illustratie uit besproken boek).

ook nu weer gekozen voor een formule waarbij de geschiedenis van de bewoners wordt verteld aan de hand van foto's en begeleidende teksten die zijn gebaseerd op degelijk bronnenonderzoek. Opmerkelijk zijn vooral de authentieke opnames van het kanaalgraven en de vervening zoals deze rond 1900 in Vledderveen nog volop plaatsvonden. De foto's geven ons een goede kijk op het veenbedrijf in het verleden; ze werden later zelfs talloze malen gepubliceerd als illustratiemateriaal in aardrijkskundige leerboeken over de veenkoloniën. Deze unieke plaatjes hebben wij te danken aan de amateurfotograaf Philip Willem van Heijningen Bosch: hij was een neef en zakenpartner van de Veendammer aardappelmeelfabrikant Van Linge die van de Vledderveen de turf voor zijn fabriek in de Ommelandewijk betrok. De fotografische interesse van Van Heiningen Bosch voor de wijkgravers en turfstekers van de Vledderveen was dus deels gebaseerd op commercieel eigenbelang; hij en Van Linge zaten trouwens verscheidene jaren in het bestuur van het waterschap 'Vledderveen'.

Nadat het veen in Vledderveen was afgegraven volgden de landbouwers en landarbeiders die de dalgronden geschikt maakten voor de landbouw. Laatstgenoemden bouwden kleine woningen voor hun gezin en boerden in hun vrije tijd op een eigen of

gehuurd stukje grond met behulp van een geleend paard van de baas. De meer gefortuneerde landbouwers lieten langs de pas gegraven vaarten grote boerderijen bouwen naar Oldambster snit met de typische krimpen. De oudste nog bestaande boerderij dateert uit 1909. Al deze boerderijen en arbeiderswoningen van het dorp worden door de auteur in een apart hoofdstuk stuk voor stuk beschreven met de vermelding van de namen van de huidige en vroegere eigenaren/bewoners. Daaronder komt men ook verscheidene Westerwoldse familienamen tegen.

Al met al kan men concluderen dat Schuurman met dit werk een degelijk stuk geschiedschrijving heeft geleverd waarmee de inwoners van Vledderveen en andere geïnteresseerden content kunnen zijn (de eerste oplage was binnen enkele maanden uitverkocht). De inventarisatie van de boerderijen en hun bewoners/eigenaren geeft dit boek bovendien een extra meerwaarde.

Vledderveen, de jongste Groninger veenkolonie door H. Schuurman. Winschoten, 2002.

288 blz. , geïllustreerd, paperback. ISBN-nr. : 90-9016443-X. Prijs 25 euro. Verkrijgbaar bij de boekhandels en het Streekhistorisch Centrum. Uiteraard is het boek ook ter inzage in de bibliotheek van de vereniging.

Telefoonaansluitingen in 1954 Onstwedde

ONSTWEDDE		
<p>▲ 77 Addens, H. Rijksh., Holte 35. 104 Andringa, C. Hoofd Herv. School, Havenstr. 3. 72 Boels, F. Smed., Dorpsstr. 26. 90 Boer, J. de Onderwijzer, Luringstr. 11. 76 Bokma, J. Hfd. der school, Hardingstr. 14. 27 Borg, E. ter Landb., Smeeringw. 1. 83 Bossechers, J. Luxe- en huish. art., galant., enz., Luringstr. 2a. 75 Bouwland, A. Kruidenier, Havenstr. 24. 44 Bouwland, W. Kruiden., Luringstr. 4. 13 Brakke, D. J. Meub., huish.- en luxe art., Havenstr. 18. ▲ 15 Brakke, H. Café Halfweg 22, <i>Veenhuizen</i>. (post <i>Onstwedde</i>). 66 Broek, A. Geref. Pred., Dorpsstr. 3. 97 Bruggers, E. Landb. bedr., Ter Wuppingerw. 26. 34 Bruggers, G. Dorpsstr. 7. 5 Bruggers, J. Dir. N.V. Onstwedder kunstm.h., Ter Wuppingerw. 4. 54 Idem (b.g.g.). 81 Bruggers, L. Landb., Scholtw. 6. 64 Bruining, A. Manuf., Dorpsstr. 52. 101 Buist, H. Vee- en varkenshandel, Holte 8. 6 Christ. Geref. Pastorie Luringstr. 27. 110 Confectiebedr. De Concurrent Dorpsstr. 73. 68 Dam, F. v. Bakker, Havenstr. 2. 55 Deen, A. Bedr.l. dorsver. en winkelier, Dorpsstr. 67. 105 Draadler, H. Comm. in stro en veevoerders, Bosl. 40. 25 Draadler, S. Wagenm., loon- en houten schoppenfabr., Havenstr. 9. 71 Drenth, J. Schoenhandel, Dorpsstr. 10. 108 Dijk, G. Manufact., Havenstr. 22. 31 Enklaar, H. Arts, Havenstr. 10, (spr. u. 9-10). 32 Flokstra, H. Graanmalerij en four.h., Luringstr. 23. 33 Garage Meyer Eigr: G. de Groot, Dorpsstr. 51. 87 Groven, W. Groente, vis, fruit en bloenten, Beukenw. 2. 21 Haan, G. Timm., Hardingstr. 8. 113 Haan, J. Assur.bezorger, Scholtw. 12. 24 Have, R. ten Br., k- en bankoth., Havenstr. 5. 59 Heide, G. v. de Veehandl., Barkhoornw. 50. 119 Heidekamp, B. Kruidenier, Holte 43. 11 Heikens, J. Garagebedr., autoverh. en rep.inr., Dorpsstr. 36. 1 Heikens Wzn., J. Café, Dorpsstr. 49. 49 Heikens, W. Motor- en rijw.herst., Dorpsstr. 39. 2 Het Tehuis Conclerje J. Wakker, Dorpsstr. 40. 78 Hidding Jzn., A. Varkensh., Dorpsstr. 81. 45 Hidding, G. Brandst., Bode A.P.G.Z., Dorpsstr. 23. 39 Hidding, G. Exped., A.T.O. agent., Dorpsstr. 92. 22 Hids, A. Kunstmeest- en fourh., Hardingstr. 3. 131 Hilgenza, J. Ops. IJzeror., Dorpsstr. 93. 126 Hilgenza, R. Bakker, Dorpsstr. 41. 120 Hilverts & Zn., J. Loonbedr., Holte 20. 139 Huiges, G. J. Landb., 16, <i>Veenhuizen</i>. 80 Huisman, E. Aann., Kerkensl. 4. 17 Huisman, H. Timmerman, aann., Dorpsstr. 83.</p>	<p>DOORLOPEND BEREIKBAAR. ZIE OOK ONDER ALTEVEERER (Gn.), MUSSELKANAAL, STADSKANAAL, VLAGTWEDDE EN WEDDE. ▲ ZIE BLADZIJDE 3, DEEL I.</p> <p>127 Huisman, J. Timmerman-aann., Dorpsstr. 85. 19 Huisman & Zn., Fa. L. Bouwmat. en aann.bedr., gar. bedr., Havenstr. 20. 88 Huisman & Zn., Fa. L. Aann., Hardingstr. 28. 79 Huiting, H. Aann., Luringstr. 49. 130 Huitzing, D. J. Landb., Brink 6. 128 Huitzing, J. Landb., Brink 3. 98 Huitzing-Snelter, Merv. G. Dorpsstr. 17. 4 Johannes, A. Wegwerker, Brink 13. 36 Kiel, H. Vakman le kl. PTT, Dorpsstr. 42. 43 Komies, H. Fil.houd. Groninger Kunstmeest. N.V., Ter Wuppingerw. 3. 145 Komies, H. Kunstmeesth., Havenstr. 18d. 70 Koster, A. T. Veeh., Wessinghuizerw. 7. 67 Kulper, E. Verlooskundige, Dorpsstr. 75. 54 Kulper & Zn., A. Kruiden., Luringstr. 65. 114 Kulper & Zn., J. Brandst.h., Havenstr. 14. 122 Laaspanningsnetten, N.V. Mij. t. aann. en expl. v. Monteur E. Zijlstra, Dorpsstr. 72. 10 Lantinga, A. Installat., Dorpsstr. 12. 48 Lantinga, J. Levensmidd.bedr., Hardingstr. 16. 69 Lantinga, R. Aann., Luringstr. 1a. 116 Lukens, H. Varkensh., Ter Wuppingerw. 12. 121 Lutjeboer, E. Pluinveeh., Holte 4. 60 Lutjeboer, H. Schoem., Dorpsstr. 79. 23 Lutjeboer, H. Slagerij, Dorpsstr. 64. 37 Lutjeboer, Harm. Molenaar, Hardingstr. 31. 62 Lutjeboer, W. Rijw.hersteller, Havenstr. 16. 26 Maarlingh, R. Kassier Eigen Haard, Hardingstr. 18. 82 Meller, H. Schoenh., Luringstr. 6. 16 Miehels, H. Landb., Barkhoornw. 59. 102 Miehels, A. Landb., veehoud., Barkhoornw. 38. 109 Miehels Aann., A. Landb., Dorpsstr. 21. 144 Miehels Aann., G. Landb., 1, <i>Veenhuizen</i>. 8 Moed, Alb. J. Kruiden.- en eierh., Dorpsstr. 43. 14 Moed, J. Café, levensmidd.bedr., Dorpsstr. 4. 38 Mulder, W. Smed. en landb.werk., 3, <i>Veenhuizen</i>. (post <i>Onstwedde</i>). 42 Nuntinga, R. Bakker, Hardingstr. 13. 112 Ned. Heide Mij. Dir.keet achter de O.L. 118 Nieuwhof, W. Bakker, Havenstr. 12. 20 Nebbe, E. J. Autovrachtid. op Gron., Luringstr. 13. 5 Onstwedder Kunstmeest. Graan- en Fourageh., N.V. Dir. J. Bruggers, Ter Wuppingerw. 4. 34 Idem (b.g.g.). 132 Oost, W. C. v. Opz. riolering, dir.keet, Havenstr. 63 Oosterveld, H. D.- en H.kapsalons, Dorpsstr. 22a. 61 Oosterveld, W. Manuf., Dorpsstr. 8. 12 Pastorie Ned. Herv. Gem. Kerkl. 5. 40 Poltja, Gem. Woonh. brig., postcommdt. v. pol. K. Apotheker, Dorpsstr. 44.</p>	<p>117 Postema, M. Varkensh., Luringstr. 45. 141 Potze, W. Timmerman, 15, <i>Veenhuizen</i>. 84 Prins, H. Autoverh., Smeeringw. 15. 73 Roelisma & Louwdijk, Fa. Loonbedr., aardapp. stomen, Hardingstr. 19. 111 Rozema, J. Stocadoorsbedr., Dorpsstr. 59. 18 Slagter, J. Veehou- en varkensslagerij, Luringstr. 1. 52 Smit, J. Kruiden., Hardingstr. 40. 103 Sierenborg, J. Landb., Smeeringw. 13. 92 Sierenborg, N. Landb., Ter Wuppingerw. 10. 91 Stratingh, H. Commissionair Drentex, Havenstr. 4. 89 Streuding, A. Exped., Dorpsstr. 90. 47 Streuding, H. Auto transp.bedr., Dorpsstr. 48. 65 Timpener, T. Levensmidd.bedr., tabaksh., Dorpsstr. 71. 30 Trenning, B. Kass. Boerenleenh., Havenstr. 9a. 99 Vegter, P. Hoofd Chr. U.L.O., Luringstr. 22a. 9 Velema, J. H. Kleerm. manuf., Hardingstr. 5. 95 Volders, B. Landb., Ter Wuppingerw. 17. 125 Volders, J. Landb., 7, <i>Veenhuizen</i>. 100 Vries, A. de Exped., Holte 25. 29 Vries, H. de Arts, Dorpsstr. 25. 74 Vries, K. de Commissionair in stro, aardapp., fourage, Dorpsstr. 87. 129 Walsweer, M. Hoofd der school, Dorpsstr. 30. 51 Waterschap Westerwolde Ontvanger A. Huiges, Dorpsstr. 33. 96 Voorwerker J. Klompmaker, Ter Wuppingerw. 23. 7 Sluiswachter Onstweddersluis, Smeeringw. 22. 7 Sluiswachter Harpelpsluis, Bleslage 14. 57 Westenberg, B. Huish. art., Dorpsstr. 78. 115 Wever, B. Kleermak., confectiebedr., Luringstr. 15. 28 Wilts, H. Boekh., luxe- en huish. art., Dorpsstr. 6. 106 Wilts Jzn., J. Wagen- en meubelmak., detailh. in meub., Dorpsstr. 34. 38 Wilzing, B. Landb., 19, <i>Veenhuizen</i>. 56 Wilzing, B. A. Secr. P.O.O., landb. onderl., Havenstr. 11. 35 Wilzing, B. J. Landb., Smeeringw. 6. 52 Wilzing, H. Landb., 4, <i>Veenhuizen</i>. (Post <i>Onstwedde</i>). 107 Wilzing, H. Landb., Dorpsstr. 16. 41 Wilzing Kzn., J. Landb., Dorpsstr. 19. 93 Wolfs, A. Landb., Ter Wuppingerw. 18. 86 Wolfs, J. Molenaar en fourageh., Havenstr. 9a. 3 Wolfs Kunstmeest. Graan N.V. Kant. en woonh. A. Wolfs, Havenstr. 26. 58 Idem (b.g.g.). 58 Woonh. Meij. A. Wolfs, proc.h., Kerkl. 1. 50 Wubs, Wed. D. Manuf., Hardingstr. 17. 85 Wubs, H. Smeedrij., Luringstr. 9. 94 Wubs, J. H. Landb., Smeeringw. 16. 53 Wubs, W. H. Molenaar, Dorpsstr. 76. 46 Wijbrands, M. J. Manuf., Luringstr. 55.</p>

Activiteit Kloosterkerk Ter Apel

Aankondiging

De redactie kreeg het verzoek van de programmacommissie van de kloosterkerk te Ter Apel om aandacht te besteden aan het volgende:

De Kloosterkerk organiseert ter gelegenheid van haar vierhonderd jarig bestaan in 2004 o.a. een aantal lezingen die min of meer betrekking hebben op haar geschiedenis.

Zo zal o.a. drs Jochem Abbes op woensdag 11 februari 2004, 20.00 uur in de kloosterkerk een voordracht houden getiteld 'Het ontstaan van het protestantisme in Westerwolde'.

Hij zal dat doen aan de hand van de volgende vragen: Hoe was de politiek-religieuze situatie in die tijd? Accepteerden de inwoners van Westerwolde direct "de neie leere?" Welke rol speelde de overheid in het geheel? En wat weten wij van het kerkelijk leven uit de beginperiode van de hervorming? Bij dit alles zal de heer Abbes zeker de situatie in Ter Apel niet uit het oog verliezen.

namens voornoemde commissie: Jaap Sassen, Kloosterveenweg 123, 9561 AV Ter Apel

Stamreeks Bont

J. Bont

Als variant op de rubriek 'Woar bist doe aine van' plaatsn we deze keer een stamreeks van ons lid dhr. J. Bont.

1

JAN BONT, geb. Winschoten 7 mrt 1943. Gehuwd Winschoten 27 nov 1970 met **EVERDINA HARMS**, geb. Winschoten 20 apr 1949, d.v. Hindrik Harms en Aaltje Oudekerk.

2

KRINO ALBERT BONT, beurtschipper, geb. Nieuwolda 14 jun 1908, ovl. Winschoten 12 jan 1983. Gehuwd Winschoten 16 nov 1939 met **ANNA DIJKMAN**, geb. Nieuweschans 28 dec 1920, ovl. Winschoten 1 dec 1994, d.v. Geert Dijkman (schipper) en Harmke Krui-ze.

3

JAN BONT, schipper, geb. Scheemda 17 aug 1872, ovl. Groningen 19 feb 1955. Gehuwd Scheemda 19 dec 1895 met **GEPKE WESTERA**, geb. Nieuw Scheemda 9 aug 1875, ovl. Groningen 8 sep 1957, d.v. Jan Westera en Anna Magrethe Heun.

4

HINDRIK BONT, schipper, geb. Scheemda 6 jul 1836, ovl. Nieuwolda 31 aug 1917. Gehuwd Scheemda 16 aug 1862 met **HINDER-
TJE PERDOK**, geb. Groningen 28 mrt 1840, ovl. Scheemda 13 nov 1919, d.v. Hindrik Hindriks Perdok en Trientje Jans Hekman.

5

HINDRIK HINDRIKS BONT, schipper, geb. Muntendam 22 aug 1810, ovl. Scheemda 9 dec 1893. Gehuwd Scheemda 9 okt 1835 met **ANNA KRIJNES WILDEBOER**, geb. Slochteren 15 mei 1809, ovl. Scheemda 17 feb 1889, d.v. Krijne Jans Wildeboer en Wipke Alberts.

6

HINDRIK JANS BONT, landgebruiker, geb. Muntendam 28 jan 1765, ovl. Muntendam 9 sep 1812. Gehuwd (2) met **ANJE PIETERS HAAN**, geb. Noordbroek 27 dec 1779, ovl. Muntendam 27 dec 1841, d.v. Pieter Goverts Haan en Aaltje Roelfs. Hij was eerder gehuwd (1) Zuidbroek 9 okt 1791 met Jantje Berends, geb. Muntendam 9 jun 1768, ovl. Muntendam 30 okt 1805, d.v. Berent Tjakkes en Anje Mellens. Anje Pieters Haan was weduwe van Jelte Jans, geb. Midwolda 19 dec 1779, ovl. Eexta 1806.

7

JANNES JANS, vervener en landgebruiker, geb. Gasselte Nieveen (Gasselternijveen) 21 jul 1726, ovl. Muntendam 15 feb 1796. Geh. Westerbroek 30 mrt 1752 met **WUP-
KE HINDRIKS**, geb. Westerbroek 12 mrt 1727, ovl. Muntendam 15 feb 1796, d.v. Hindrik Jans en Aaltje Berends.

8

JAN BERENTS, geb. Midwolda ca. 1695, ovl. Gasselte Nieveen 22 feb 1742, begraven te Zuidbroek. Gehuwd Midwolda 26 mrt 1717 met **FROUKE TJAKKES**, geb. Midwolda 1697, ovl. 15 aug 1758, d.v. Tiakke Memmes en Grietie.

Vragen van leden aan leden

Bij het zoeken naar de volledige familie Harding kom ik ook als oudste voorvader Johan Aijckes Naninck tegen, hij is getrouwd met N.N. Heijes Horlings.

Hun zoon is Reint Johans Naninck geboren in het jaar 1615 te Onstwedde, die is getrouwd met Gepke Frericks Hardingh geboren in 1612 te Onstwedde, dochter van Frerick Frericks Harding en Swaantje Engelkes Halmingh. De naamgever van de familietak waar ik, Klaas Freerk Beumée, ook vanaf stam.

Daar ik ook de volledige familie Horlings in kaart breng zoek ik meer informatie over deze N.N. Heijes Horlings. Ook andere aanvullende informatie over de familie Harding uit Onstwedde is welkom.

Bij voorbaat dank.

K.F.Beumee
Tel: 0597-612135
E-mail: beumee.k@hetnet.nl
<http://home.wanadoo.nl/kbeunp>

Telefoonaansluitingen in 1954 Sellingen

SELLINGEN		
<p>63 Alting, H. Kruidenier, drog., Westerkamp 41. 76 Alting, W. A. Sig.mag., Westerkamp 33. 52 Archib. bur. C. Sterenberg & Ir. J. J. Sterenberg b.l. Dorpsstr. 27. § 15 Belastingen Dienstgel. Invoerr. en Acc., Woonh., Hassenbergw. 30. 37 Boer, Joh. de Veehandel., Dorpsstr. 78. 17 Borg, J. ter Borgw. 1. 32 Brands, J. Slager, Dorpsstr. 30. § 47 Brandweer Brandmeester (Meldingspost), Westerkamp 38. 3 Bredek, B. H. Landb., Zevenmeersveenw. 8, Jipsingboertange (post Sellingen). 56 Buist, G. Het Warenhuis, Westerkamp 45. 65 Buurma, M. J. Landb., Zuidveldw. 8. 9 Coöp. Boerenleenbank Dorpsstr. 15. § 8 Coöp. Fabr. van Melkprod. en Veevoederh. G. A. Sellingen en Omstreken Ter Apelerstr. 16. 53 Draadler & Zn., B. Wagenb., loonzagerij, lijkkasten, Dorpsstr. 35. § 70 Draadler-Willems, Mevr. J. J. Verloek., Westerkamp 37. 84 Dubben, G. Landb., Boetsw. 26. 25 Eerden, J. v. Molenaar, fourages, Westerkamp 20. 31 Feunekes, B. B. Westerkamp 15. 39 From, Mevr. B. Slagerij, Dorpsstr. 80. § 55 Garage Podgorsky Dorpsstr. 20. § 4 Gemeente en Gem. Instellingen Gemeentehuis, alle afd., 20 Idem, — Woonh. Burgem., Aanv.: Vlagtwedde 63. 10 Grooth, H. de Ambt. P.T.T. Veldw. 89d. 68 Halkens, P. Landb., Zuidveldw. 4. 27 Haneman, J. Dorpsstr. 57. 36 Harding, E. A. G. 2, Borgw. 2. 12 Haveman, G. Dorpsstr. 81. 22 Haveman, J. Landbouwer, Leemdobben 2. 79 Heeres, H. Veehand., Breetuinenw. 10. 51 Heun, J. Landb., Bovendieperw. 5.</p>	<p>Diensturen: Werkdagen: 8—21. Zon- en Feestdagen: 8—9. ZIE OOK ONDER JIPSINGHUIZEN EN TER WISCH. § ▲ ZIE BLADZIJDE 3, DBBL I.</p> <p>48 Heyes, A. Manufacturier, Dorpsstr. 18. § 6 Hotel Homan Dorpsstr. 8. 78 Holing, J. Landb., Bovendieperw. 2. 42 Hubbeing, W. Landbouwer, Dorpsstr. 77. 71 Huiting, H. Landb., Molenkampenw. 6. 45 Huiting, L. Levensmidd., Dorpsstr. 40. 85 Hulzebos, R. Landb., Boetsw. 34. 18 Hut, J. E. Aann., Ag. Nederl. 1845, Dorpsstr. 53. 38 Jager, J. Landb., Hassenbergw. 12. 69 Jager, L. Landb., Zuidveldw. 2. § 35 Kamp voor Sociale Jeugdzorg Westerwâlde Dennenw. A 6. 30 Klompmakers, A. Vert. N.V. Noord Ned. Kunstmeesth., fil. Ter Apel, Dorpstr. 8. 86 Kramer-Heikes, Wed. G. Dorpsstr. 83. 64 Kroon, F. Landb., Torestr. 1. 28 Kruijs, Chr. Install. v. electr., radio enz., Dorpsstr. 13. 7 Kruijs, O. Rookart., Dorpsstr. 4. 81 Kulpier, P. Kloermaker, Westerkamp 34. 40 Lab, B. H. Gem. Secret. v. Vlagtwedde, Dorpsstr. 25. 61 Loning, Joh. D.- en h.kapper, Dorpsstr. 24. 66 Luth, G. Landb., Burg. Buiskeolw. 6. 26 Maatsch. t. Aann. en Expl. v. Laagspanningsnetten Woonh. monteur, Dorpsstr. 47. 46 Mannes, H. Brandst.h., Westerkamp 17. 87 Mellema, J. Br.-koek- en banketb., Dorpsstr. 2. 90 Mellema, M. Kruidenier, Hassenbergw. 60. 14 Meyer, W. H. Br.-koek- en banketb., Dorpsstr. 28. 58 Moelma, P. Burg. Buiskeolw. 2. 88 Moolbroek, K. Commiss., Dorw. 47. 87 Munneke, J. B. Landb., Burg. Buiskeolw. 7. 24 Munneke, L. H. Gereedsch. en ijsw., Hassenbergw. 1.</p>	<p>83 Ned. Hêlde Mij. H. Killing, uitv., Hassenbergw. 28, 11 Admin.kant., Breetuinenw. 3. § 59 Ned. Herv. Kerk Pastorie, Torestr. 3. 72 Negen, H. Landb., Molenkampenw. 8. 54 Niemeyer, J. Smederij, Westerkamp 8. 62 Nienhuis, G. D.- en h.kapper, Dorpsstr. 41. 34 Oudman, W. Admin.kant. agent Holl.-Amerikaalij, Dorpsstr. 58. § 21 Politie Gem. Politie Vlagtwedde, bur. v. Pol. en woonh. Hfdag. v. pol. J. v. d. Molen, Dorpsstr. 6. § 75 Korpschef H. J. Witteveen, Dorpsstr. 23. Post-, Telegraaf- en Telefoondienst § ▲ — Kantoor. 91 Scholtens, A. Notariaklerk, Dorpsstr. 62. § 73 Selp, E. Groentenhandel., Dorpsstr. 70. 50 Smid, A. Smed., rijw., motor., electr. en radio, Hassenbergw. 6. § 16 Smit, E. Arts, Dorpsstr. 29. 29 Staatsbosbeheer Boswachterij Sellingen, Zevenmeersveenw. 12, Jipsingboertange (post Sellingen) 74 Stubbe, W. Aann., Hassenbergw. 52. 89 Tess, W. Landb.- en loonbedr., Torestr. 2. 5 Timmer, S. J. Café, Dorpsstr. 22. 19 Tolhuis, H. Transportbedr., Westerkamp 7. 23 Veldhuis, Jzn., R. Timmerm.-Aann., Westerkamp 11. 80 Vloot, J. Veehand., Ter Apelerstr. 6. 49 Volkers, M. Rijwielh., Westerkamp 35. 13 Vos, H. Landb., Sluisw. 156e. 57 Vries, Da. S. de Geref. Predikant, Pastorie, Dorpsstr. 13. § 1 Waterschap Westerwâlde Sluisw. Sellingerhuis, § 2 Sluisw. Zuidveldsluis. 41 Weessies, H. Levensmidd.bedr., Dorpsstr. 48. 77 Wegman, H. Exped. en brandst.h., Hassenbergw. 8. § 44 Wiersma, K. Gem. architect, commdt. Brandweer, Dorpsstr. 16. 33 Wilts, H. Rijw.h., Westerkamp 36.</p>

Telefoonaansluitingen in 1954 Bourtange en Boven Alteveer

BOURTANGE		
<p>§ 25 Belastingen, Rijks Dienstgeleider I /a, Woonh., Bakhovenw. 14. 13 Bik, Gezusters Hotel, W. Lodewijkstr. 44. 11 Boekhold, Wed. E. J. Exped.bedr., Vrachtd. op Winsch., Vlagtwedderstr. 78. § 2 Borg, J. Granen, Bisschopsw. 13. 8 Borgeld, H. Café, Marktpl. 9. § 15 Borgeld, H. W. Paardenhandelaar, Bisschopsw. 4. 5 Brouwer, D. Hfd. Chr. school, Meestr. 11. 37 Centrale Bakkerij J. G. Doorlag, W. Lodewijkstr. 33. § 24 Christiaans, B. Paardenh. enz., Vlagtwedderstr. 17. 23 Elbergen, G. Smid, rijwielherz., W. Lodewijkstr. 15. 10 Elbergen, P. Veeh., W. Lodewijkstr. 10. — Gemeente en Gem. Instellingen v. Vlagtwedde Aanv.: Sellingen 4. — Idem Aanv.: Sellingen 20. 33 Haaljer, J. Granmaaldierij, veevoederh., W. Lodewijkstr. 30.</p>	<p>Diensturen: Werkdagen: 8—19. Zon- en Feestd.: 8—9. § ▲ ZIE BLADZIJDE 3.</p> <p>34 Hateren, J. J. v. Landb., Bisschopsw. 50. 31 Hillier, J. Slager, W. Lodewijkstr. 5. § 4 Hoeksira, J. Brandst.h., W. Lodewijkstr. 34. § 26 Hollandier, P. Districtsagent v. d. plaatselijke uitvoering v. d. Soc. Verz. i.d. Landbou, Vlagtwedderstr. 8. 38 Jager, R. A. de Levensmidd.bedr., granen, meng- en veevoeders, Vlagtwedderstr. 101. 14 Kerkvoerdij Ned. Herv. Gem. W. Lodewijkstr. 48. § 12 Landmacht, Kon. Kon. Marchaussee, Brig. Bourtange, Bisschopsw. 18. § 27 Lenting Jr., J. Landb., Vlagtwedderstr. 7a. 22 Lessen, K. v. Smederij en huish. art., W. Lodewijkstr. 1.</p>	<p>19 Lolkema, J. Rijw. en motoren, W. Lodewijkstr. 39. — Marchaussee, Kon. Zie onder Landmacht, Kon. 6 Mein, G. Smederij, Bisschopsw. 3. 32 Mulder, E. H. Landb., Bisschopsw. 8. 30 Nobbe, J. Exped.bedr., Vlagtwedderstr. 75. § 16 Politie, Gem. Politie Vlagtwedde, Hoofdtag. v. Pol. Th. J. Drent, W. Lodewijkstr. 21. 21 Scholtens, D. Winkelier, Marktpl. 4. 29 Ströhmelfer, A. Timmerm.-aann., Vlagtwedderstr. 33. § 17 Twiest, K. Landb. smed., Bourtangerstr. 31. 35 Velema, J. H. Brandstoffenhandelaar, Bourtangerstr. 35. § 7 Visseher, H. Café en koopman, W. Lodewijkstr. 2. 39 Vries, R. J. de Venter, Meestr. 6a. § 1 Wams, N. Aann., brandm., W. Lodewijkstr. 18. § 3 Wit, H. de Expediteur, Bisschopsw. 16. 18 Wolters, H. A. Zaai- en pootgoed., Vlagtwedderstr. 42.</p>
BOUWERSCHAP zie onder TEN BOER		
BOVEN ALTEVEER		
<p>§ 2 Copinga Wollerich, J. R. Alteveersterw. 5, Onstwedde. § 1 Michels, J. Landb., Alteveersterw. 29, Onstwedde. § 6 Olljslager, D. Selectiebedr., Alteveersterw. 25, Onstwedde. 10 Olljslager, G. H. Selectiebedr. pootaardapp., Voorz. Waterschap Alteveer, Voorz. Boerenleenbank Alteveer, Alteveersterw. 24, Onstwedde.</p>	<p>Diensturen: Werkdagen: 8—12, 14—19. Zon- en Feestd.: Geen dienst. § ▲ ZIE BLADZIJDE 3.</p> <p>§ 3 Olljslager, J. P. Landbouwbedr., Alteveersterw. 27 Onstwedde. § 4 Oortwijn, Jac. Kruidenier, Alteveersterw. 15, Onstwedde.</p>	<p>Post-, Telegraaf- en Telefoondienst § 10 Kantoor. 9 Speelman, L. Dwarstukkerw. 1. § 7 Starke, A. Alteveersterw. 18, Onstwedde. 12 Vos, G. Landb., Alteveersterw. 32. § 5 Westerhuis, W. Landb., Alteveersterw. 4, Onstwedde.</p>

Osnabrück & Stift Börstel

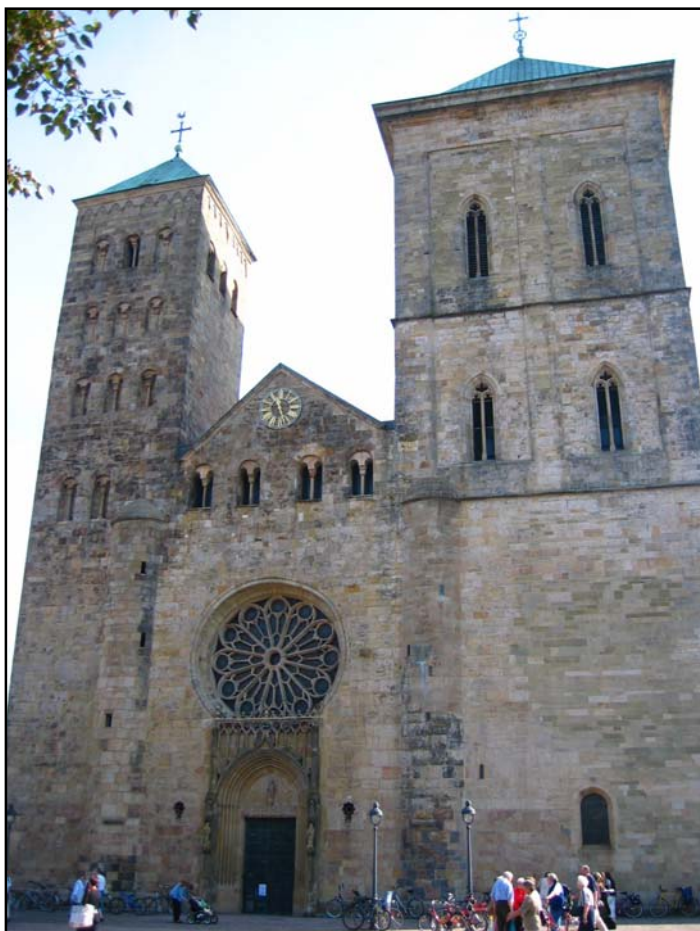
Jochem Abbes

Inleiding

De jaarlijkse excursie van de Vereniging – op zaterdag 20 september jl. - ging deze keer naar de oude bisschopsstad Osnabrück en het landelijk gelegen Stift Börstel, gelegen tussen Herzlake en Berge.

Als opstapplaats fungeerde deze keer het Boschhuis bij het klooster te Ter Apel, waar het bestuur ons ontving met koffie met koek. Door de grote belangstelling waren er niet voldoende zitplaatsen in de bus, maar een aantal deelnemers koos ervoor om in personenwagens toch mee te gaan. Tegen negenen vertrokken we en in de bus kozen we als voertaal het Gronings, wat ook wel past bij een historische vereniging in onze provincie. Na Lingen namen we de ‘toeristische route’ via Beesten, Schapen naar Ibbenbüren, mede omdat ons bestuurslid, de heer Kamies te Stadskanaal, had aangeboden om onderweg als ‘explicateur’ op te treden. Kamies heeft in deze streek namelijk familiebanden en hij heeft een deel van zijn

De westtorens
van de Dom

jeugd en werkzame jaren in het gebied rond Ibbenbüren doorgebracht. Vanuit de bus vertelde hij het een en ander over de geschiedenis van de streek, over de kolonmijnen waar hij heeft gewerkt, het huis waar hij heeft gewoond en de school die hij daar heeft bezocht. Uit de verhalen van Kamies bleek, dat de mijnbouw in deze streek een geschiedenis op zichzelf vormt en dat je anders tegen de omgeving aan gaat kijken wanneer een kenner je wijst op het een en ander. Zo weten we nu ook dat de eerste grote heuvel die wij vanaf Schapen zien geen uitloper van het Teutoburger Woud is, maar een enorme puinbult van de aldaar gelegen kolonmijnen. Wat mij betreft een bijzondere herinnering, zeker gezien de verhalen van Kamies, maar ook vanwege het prachtige weer en het mooie landschap met de vergezichten naar o.a. Tecklenburg.

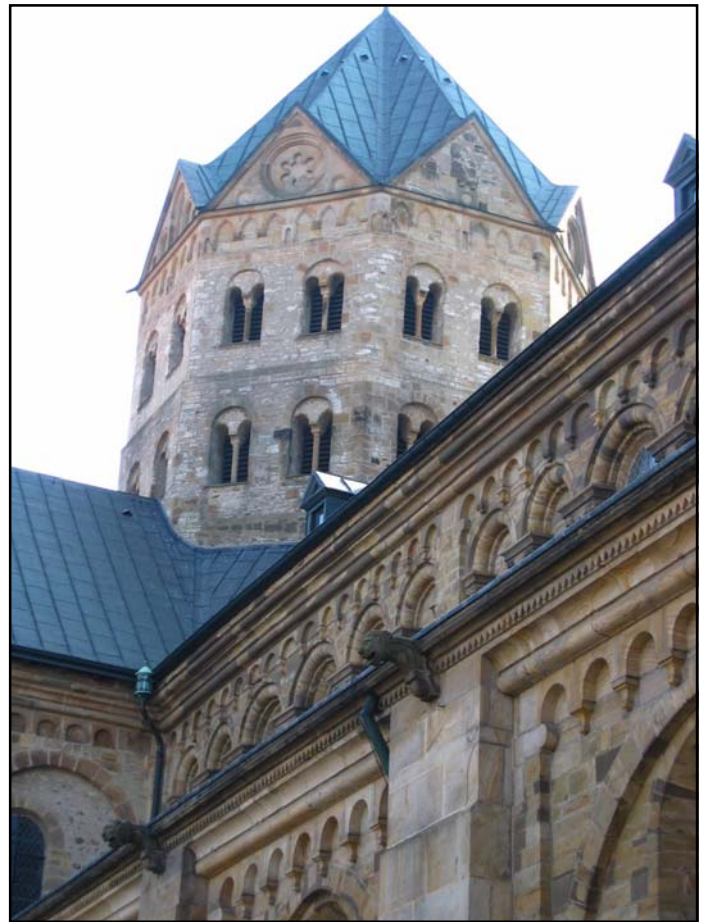
In Osnabrück wisten we de bus in het centrum te parkeren en met enkele stappen stonden we op de Domhof, die gedomineerd wordt door de massieve westfaçade van de Dom. Na een inleiding op het plein kon iedereen de dom op eigen gelegenheid bezichtigen, dit, gezien de drukte en de publieksfunctie die het gebouw heeft als Huis van God en topmonument in dit deel van Duitsland.

Bolwerk van Christendom in Saksen

Osnabrück heeft als bisschopszetel een indrukwekkende geschiedenis, die aantoonbaar terug gaat tot de tijd van Karel de Grote. De plaatselijke oudsaksische nederzetting – door de doorwaadbare plaats in de Hase een kruispunt voor voorhistorische heerwegen – is nog ouder en vormde vermoedelijk het middelpunt van de gouw Trecwithi. Doorslaggevend voor de verdere ontwikkeling van de plaats was de stichting van het bisdom plm. 780 door Karel de Grote en de eveneens uit die tijd daterende *schola carolingum*, de kloosterschool die tot op de dag van vandaag wordt voortgezet in het stedelijke Gymnasium Carolinum. Het vormden markante punten in de kersteningsgeschiedenis van Saksen, die een voorlopig einde kreeg nadat keizer Karel de zeer weerspannige Saksen o.l.v. hun beroemde leider Widukind wist te onderwerpen. Met de doop van Widukind in 785 te Attigny werden de Saksen – althans formeel (denk aan het stamverband van de Saksen) – als gekerstend beschouwd. Dat het geloof voor vele heidense Saksen hiermee nog

geen zaak van het hart was geworden, was de toenmalige Kerk duidelijk en in het licht hiervan moet ook de stichting van bisdom en school worden gezien. Het bisdom Luik heeft bij de kerstening van het gebied rond Osnabrück een rol van betekenis gespeeld. Vandaag de dag nog herinnert het patrocinium van enkele zeer oude kerken rond Osnabrück - namelijk de heilige Lambertus, schutspatroon van Luik - aan deze vroege betrekkingen. Volgens geloofwaardige bronnen heeft de toenmalige Luikse bisschop Agilfried († 787) de eerste kerk van Osnabrück gewijd, terwijl de Fries Wiho als eerste bisschop geldt.

In de 10^e eeuw ontwikkelde Osnabrück zich snel en ontstonden de Binnenburg met daarin de Domburg en de marktplaats met handelsnederzetting. De contouren van dit oude Osnabrück zijn nog altijd in de stadsplattegrond herkenbaar, m.n. de lijn waar de gracht met de pallissadenwal die de bewoners moest beschermen, heeft gelegen. In 1171 kreeg de stad van keizer Barbarossa het recht van bevestiging en in de jaren daarna werd de eerste stenen stadsmuur gebouwd. Het in 1011 gestichte 'Kollegiatsstift' St. Johann kwam buiten deze stadsmuur te liggen en vormde het centrum van latere uitbreidingen, de Neustadt. In 1306 werden beide stadsdelen verenigd en daarmee was het Middeleeuwse Osnabrück in de kern afgerond. De stad werd een belangrijk lid van de Hanse (haar linnen werd beroemd) en diende als overslagplaats van de handel tussen Vlaanderen en het Oostzeegebied. De stedelingen genoten ten opzicht van de bisschop vergaande zelfstandigheid en de stad gold tot in de 17^e eeuw als bijna 'reichsunmittelbar'. In 1543 ging de helft van de bevolking met de Reformatie mee, waarna de stadsparochiekerken St. Marien en St. Katharinen aan de Lutheranen werden toegewezen. Volgens de bepalingen van de Vrede van Westfalen – die voor een deel op het raadhuis van Osnabrück werden voorbereid – moest het bisdom sindsdien *afwisselend* (!) worden geregeerd door een protestantse bisschop ('Stifstadministrator') uit het vorstendom Braunschweig-Lüneburg en een door het Domkapittel gekozen katholieke vorstbisschop. Deze situatie duurde tot de secularisatie van 1802 ten tijde van Napoleon, waarna het gebied van het vorstbisdom werd toegevoegd aan het keurvorstendom Hannover. De katholieke diocees bleef bestaan tot op heden en Osnabrück heeft daarmee een meer dan 1200-jaar oude tra-

ditie als bisschopszetel. De huidige bisschop dr. Franz-Josef Bode is de 76^e op-
perherder in successio.

De vieringtoren van de Dom

Osnabrück en Westerwolde

Verschillende auteurs hebben er op gewezen, dat de oorsprong van de naam *Westerwolde* in belangrijke mate iets zegt over de vroege geschiedenis van onze streek. Uitgaande van het centrum van de windrichtingen, moet Westerwolde ooit beschouwd zijn als het 'westelijk gelegen bos(rijk)gebied' en dit kon alleen maar vanuit het oosten zo worden opgevat. Zo huldigt Robert Fruin in zijn proefschrift van 1886 op goede gronden de opvatting dat Westerwolde ooit deel moet hebben uitgemaakt van de gouw Agrotingo, welks gebied zich inderdaad oostelijk van onze streek bevond. Het is hier niet de bedoeling om allerlei opvattingen t.a.v. de vroege (staatkundige) geschiedenis van Westerwolde te bespreken; deze zijn bekend en voor de geïnteresseerde lezer beschikbaar. Heel wat meer zekerheid bestaat er omtrent de vroege kerkelijke geschiedenis, die ook op het oosten is gericht. Meppen zou als missiecel bij de kerstening van Westerwolde een belangrijke rol hebben gespeeld en ook de naam van Willehad wordt in dit verband

Het raadhuis
van
Osnabrück

nogal eens genoemd. Ook de patrocinia zijn mogelijk aanwijzingen voor zeer oude relaties: St. Vitus in Winschoten en Ste. Margarethe in Sellingen (schildering), beide de schutspatronen van de kerk van Meppen. St. Vitus wijst op nog een andere, en minstens zo belangrijke oude relatie; die met de abdij Corvey bij Höxter aan de Weser. De oorsprong van Corvey hangt ook nauw samen met de boven beschreven Saksenoorlog van Karel de Grote, die na 785 in Saksen een klooster als geestelijk, religieus en cultureel centrum wilde oprichten. Zijn zoon, Lodewijk de Vrome, maakte het voornemen van zijn vader waar en richtte in 814 het klooster (Benedictijner orde) op, dat het voornaamste klooster in Westfalen zou worden. Volgens een optekening van plm. 1150 moet Lodewijk de Duitser († 876) de in zijn tijd blijkbaar al bestaande 5 kerken van Westerwolde aan het klooster Corvey hebben geschonken. Aangezien Corvey in de diocees Osnabrück gelegen was, moet Westerwolde op deze manier onder Osnabrück zijn gekomen, ofschoon de relatie met de abt van Corvey veel directer is geweest. Van dit laatste getuigt bijvoorbeeld de opkomst van het geslacht Addinga, dat haar aanspraken (leenrechten) op Westerwolde vooral via de abt van Corvey liet gelden. Sinds de 9^e eeuw maakten de vijf kerken van Westerwolde dus formeel deel uit van het bisdom Osnabrück, terwijl daar enkele eeuwen later - in 1391 - nog bij kwamen de kerken van het Ulsdaër Vijfde Deel van het Reiderland, namelijk Westerlee, Winschoten, Beerta, Blijham en Bellingwolde. Aan deze eeuwenoude situatie kwam pas in 1559/1561 een einde, toen

Filips II de nieuwe bisdommen in ons land invoerde (o.m. Groningen). Van bemoeienissen van de bisschop van Osnabrück in Westerwolde is weinig bekend en de relatie zal erg afstandelijk zijn geweest. In 1252 en opnieuw in 1316 onderwierpen de Westerwolders – tot dan toe een onafhankelijke ‘landgemeente’ (*terra*) met eigen recht en zegel – zich aan de bisschop van Münster in ruil voor zijn bescherming. Vanaf 1316 moesten de Westerwolders in ruil voor deze bescherming de bekende ‘Hoendergelden’ opbrengen, meestal te leveren aan de bisschoppelijke kastelein te Landegge. Deze ingrijpende besluiten zijn waarschijnlijk genomen

doordat de Westerwolders de dreiging vanuit het Reiderland te veel werd en zij de bescherming van een wereldlijk heer zochten. Hun ‘eigen’ bisschop te Osnabrück heeft blijkbaar deze veiligheids garanties niet kunnen of willen geven. Mogelijk stond de abt van Corvey in kerkrechtelijke zin tussen de bisschop en de Westerwolders in en bezat de eerste geen ‘landesherrschafliche’ status zoals de bisschoppen van Osnabrück en Münster deze wel hadden. Hoe het ook zij, het geestelijk opzicht bleef in de Middeleeuwen bij Osnabrück (Corvey), het wereldlijk opzicht ging naar Münster.

De Osnabrücker Dom

Na dit ‘uitstapje’ in de geschiedenis vervolgen we ons verslag van de excursie. Zoals gezegd kon iedereen op eigen gelegenheid de Dom bezichtigen en dit was – gezien de drukte en een ‘Andacht’ die werd gehouden – een gelukkige keuze. Uit de reacties bleek wel, dat velen onder de indruk van dit geweldige gebouw waren en dat een ieder wel weer iets anders was opgevallen.

Dat er veel landgenoten naar Osnabrück komen en daar de Dom bezichtigen werd wel duidelijk doordat er zelfs een beknoppte Nederlandstalige gids voor het meenemen lag. Deze gids werd samengesteld door M.-L. Schnackenburg en bevat o.m. de volgende korte beschrijving van de Dom (met enkele wijzigingen van mijn hand tussen vierkante haken):

‘De Dom is de kathedraal van de bisschop, de zetel van het Domkapittel, de moederkerk van het bisdom en de parochiekerk van de stadskerngemeente. Hier werden in

de loop der eeuwen veel bisschoppen en ontelbare diakenen en priesters gewijd. Sinds het begin is de apostel Petrus hoofdpatroon en zijn de heilige Crispinius en Crispinianus nevenpatronen van de Dom. De relieken van deze Christelijke martelaren werden door Karel de Grote aan de nieuw gestichte kerk geschonken. [...]. De relieken werden opgeborgen onder het altaar in een lage gang (tunnel), die nu nog aanwezig is. In de 13^e eeuw werd daartoe een kostbare schrijn vervaardigd, die zich in de schatkamer van de Dom bevindt.

Vermoedelijk werd in de 11^e eeuw een groot, nieuw bouwwerk opgetrokken. Deze nieuwe, grote kerk was een basiliek, op een kruisvormige plattegrond, met een voorbouw in het westen – die uit meerdere etages bestond – die werd geflankeerd door twee torens. Het onderste gedeelte van de op een burcht lijkende westfassade stamt uit deze tijd. Onder bisschop Udo werd de westbouw in een westkoor veranderd (1137-1141) en kreeg dit deel een kruisgewelf. Waarschijnlijk werd in die eeuw de vieringstoren gebouwd. Bisschop Adolf van Tecklenburg begon in 1218 een grote verbouwing tot de huidige laat-romaanse basiliek. Eerst vond de bouw plaats van het langschip – weinig breder dan het oudere – tussen het westelijk deel en de viering. Het bestaat uit drie jukken [= traveeën, d.w.z. muur- en plattegrondindelingen], die telkens overeenkomen met twee jukken [= traveeën] in de zijschepen.

Na een brand in 1254 moest het vieringsgewelf onder de toren opnieuw opgebouwd worden, waarbij de vieringspilaren versterkt werden. Als laatste bouwde men het rechthoekige, afgesloten koor dat hoger en breder is dan het middenschip. [...].

In 1305 werd het grote rozet met maaswerk uit de bloeitijd van de gotiek in de westelijke voorgevel ingebouwd; een technisch meesterstuk! De huidige beglazing werd na de tweede wereldoorlog vervaardigd, evenals alle andere vensters van de Dom. In de eerste helft van de 15^e eeuw werd een omgang om het koor gebouwd en in 1531 ontstond het laat-gotische portaal in de westmuur. Het verving als hoofdportaal het mooi laat-romaanse noordportaal – het Bruidsportaal. [...]. Van 1502-1543 werd de zuidwestelijke toren in zijn omvang verdubbeld; een voor de oude toren te groot uitgevallen klok maakte dat – zoals men zei – nodig. Tot de verwoestingen in de tweede wereldoorlog had de kleine toren een Re-

naissance-kap, de grotere had een barokke ['Haube']. In 1946 kregen de torens eenvoudig pyramidevormige daken.

Na de tweede wereldoorlog werd de Dom van binnen ingrijpend gerenoveerd [m.n. ontdaan van latere barokisering uit de tijd van Clemens August en latere negentiende eeuwse beschilderingen. Men heeft de Dom zo haar oorspronkelijke laat-romaanse interieur terug willen geven].

Tot zover M.-L. Schnackenburg. Verder hoorde ik mensen praten over de prachtige laat-romaanse zijgevels, over de grote meloengewelven die wij in onze Groninger kerken ook wel aantreffen, over het beroemde triomfkruis uit 1225-1230 (het grootste kruis van Nedersachsen), de oude doopvont uit plm. 1220, de mooie gebrandschilderde glazen in de koorgevel, de indrukwekkende kruisgang en de verstilde begraafplaats binnen de kruisgang met de graven van Domherren enz.

Na de Dom liepen we gezamenlijk naar de Markt waar de Lutherse Marienkirche en het Raadhuis te vinden zijn. Op de Markt stonden we stil bij het feit dat op het raadhuis van Osnabrück een groot deel van de onderhandelingen zijn gevoerd die geleid hebben tot de Vrede van Westfalen in 1648, waarbij ons land voor het eerst door de grote Europese mogendheden werd erkend. Op het bordes van het raadhuis is de boodschap van de onafhankelijkheid van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën dan ook formeel afgekondigd. Ofschoon het laatgotische raadhuis (1487-1512) zwaar beschadigd is geraakt in de laatste oorlog, is het interieur bewaard gebleven omdat men dat – net als in Münster – tijdig heeft 'ausgelagert'. Met name de zgn. 'Friedensaal' prijkt tegenwoordig weer in volle glorie met de portretten van de 'Pazifikatores' ('vredestichters') aan de muren. De Marienkirche uit de 13^e – 15^e eeuw was geopend en menigeeen bezocht de kerk waar zojuist het orgel werd bespeeld. St. Marien was de kerk van de stedelijke burgerij in de Midde-

eeuwen en bezit een voornamelijk Lutherse inrichting met o.m. een schil-

Detail portaal
Marienkirche

derij van de grote Hervormer, over wie kortgeleden een nieuwe film in première is gegaan.

Na een ruime middagpauze, waarbij iedereen een gelegenheid had om het raadhuis, de Marienkirche en (nog eens) de Dom te bekijken en ergens een hapje te eten, vertrokken we weer richting het noorden.

Stift Börstel

Na een mooie route bereikten we in het uitgestrekte Börsteler Wald het prachtig gelegen plattelandsklooster Stift Börstel. Dit klooster – in 1246 voor het eerst in een oorkonde genoemd – werd gebouwd en gebruikt door de Cisterciënzerinnen en droeg de naam *Marienberg*. Na de Hervorming werd het een ‘freiweltliches Damenstift’ (Luthers) voor ongetrouwde dames uit oude Westfaalse adellijke geslachten. Het complex is opvallend compleet bewaard gebleven waarbij naast de kerk met de kruis-

Stift
Börstel

gang en kloostervleugels (de Klausuur) ook nog verschillende losstaande bijgebouwen op het terrein – deels baksteen, deels vakwerk – de tand des tijds hebben doorstaan. Vooral de kerk is een pronkjuweel; de 13^e eeuwse baksteenbouw – in dit deel van het bisdom Osnabrück in die tijd zeer onge-

Kloostergang Stift Börstel

woon – doet denken aan de Middeleeuwse bouwtradities in de provincie Groningen (bij Börstel denkt men aan invloed uit Hude bij Oldenburg). Het interieur – opvallend verdeeld in een onder- en een bovenkerk voor de nonnen – vertoont een prachtige, voornamelijk Barokke inrichting gebaseerd op de Lutherse liturgie. Een verhaal dat de meesten van ons zal zijn bijgebleven is dat van het in de zestiger jaren teruggevonden ‘Gnadenbild’ in de altaarmensa, een vergeten schat uit de woelige jaren van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Na de rondleiding door een plaatselijke oud-leraar had iedereen ruimschoots tijd om het kloosterterrein te verkennen en te genieten van deze plek, waar de tijd wel stil leek te hebben gestaan. De dag werd besloten met thee en Kuchen in de ‘Alte Stifts-Schänke’.

Uit de oude doos

GARAGE E. DE WIT,
TELEFOON 23 — VLAGTWEDDE.
Steeds disponibel Luxe 4-10 persoons AUTO's,
met en zonder Chauffeur. — Voor Gezelschappen 22 pers.
AUTOBussen tegen extra lage K.M. tarief.
APARTE ZIEKENAUTO.
Al onze Luxe Auto's en Autobussen zijn aangegeven voor
Duitsland.

TIJDSCHRIFTEN EN JAARBOEKEN

*Het archief van de vereniging is geplaatst in het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal (naast de watertoren). Inlichtingen: dhr. B. Roossien tel. 0599-612649
Tijdschriften en boeken worden in geen geval uitgeleend, maar zijn uitsluitend ter inzage.*

Genealogie: kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie Jaargang 9, nr. 3

T. de Nijs	Verdwenen middenstand (winkeliers, venters en marktkooplui).
J. van den Borne	Zeeuwen gezocht (uitgave genealogische onderzoeksgids van Zeeland)
R. van Drie	Uw stamboom op de computer: een nieuwe handleiding in boekvorm.
G. van der Beek	De genealogische collectie van Ph.F.L.C Lach de Bère.
N. Plomp	Internationaal Colloquium Genealogie (11-14 nov. a.s).

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 57, registers en inhoudsopgaven 2002

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58, nr 9, september 2003.

C.P.H Soetens en M. Soetens-Menage	Galli, een niet alledaagse naam in Nederland.
H.M. Kuypers	Familie Pronck uit Berckenwoude.
C. de Graaf	Martin, Marechal, Maarschalk en Smit. Over vertalingen van Franse familienamen in het Nederlands en de gevolgen voor het genealogisch onderzoek.
E.R. van Dooremalen	De reis van H.G. van Nes, Mrs. Denis O'Sullivan en Curtis O'Sullivan van Rijsoord naar San Francisco 1898/1899.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58 nr 10, oktober 2003

J. de Lange	Genealogie De Lange (Elburg)
P.J.C. Elema	Bierling te Groningen (afkomstig uit Eelde)

Threat: NGV afd. Drenthe 2003 Jaargang 14 nr. 4.

A. Smegen	Kwartierstaat Albert Smegen (deel 1)
A. Gerbers/A. Stikma	Parenteel Jansen (Assen/Aardscheveld)
R. Wolting	Kwartierstaat Louwrens Elzinga (deel 7)

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe jaargang 12 nr 2, augustus 2003.

W. Visscher	Door grensoverschrijdende venen (Zuidoost-Drenthe en het aangrenzende Emsland)
B. Ockels	De Duitse wonderdokter in Schöninghsdorf.
H.J. Krikke	De Zwolse architect Willem van Enst.
J.R. Beuker	De Bergerschans bij Erica, gemeente Emmen

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 52. Jahrgang, Heft 3, 2003.

G.L. de Haan	Kapitänsfamilien aus Weener. (Luiken, De Haan)
H. Bruns	Streifzug durch die alten Geschlechterbücher (Beekman, Bussen, Fegter, Heddinga, Heeren, Houtrouw, Klugkist, Martens Petersen, Reemtsma, Ringena, Stroman, Swyter, Tammena, Weerda)

Ostfriesische Ahnenlisten. Band 10. Beilage zur Zeitschrift 'Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde' 52. Jahrgang, Heft

3, 2003.

H. Heyken Ahnenliste Heyken

Emsländische und Bentheimer Familienforschung, Titelblatt, Inhalts- und Stichwortverzeichnis sowie Indizes zu Bd. 12 (2001) unseres Mitteilungsblattes 'Emsländische und Bentheimer Familienforschung'.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung, Heft 70, Band 14, Juli 2003.

R. Cloppenburg Beitrag zug Geschichte der Höfe von Ohr in Krall, Renkenberge und Dersum

R. Cloppenburg Ahnenliste Anna Gesina Wilhelmina von Ohr, Krall.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung, Heft 71, Band 14, September 2003.

J. Ringena Die Pastoren der evangelisch-reformierten Gemeinde Uelsen seit der Reformation. (2 Teil) Eine Material- und Datensammlung.

R. Cloppenburg Küster und Lehrer im Kirchspiel Steinbild (Ahlen, Dörpen, Dersum, Walchum, Sustrum, Wippingen, Neudersum, Neustrum) 1647-1875.

Baudirektor Renz Rückblick auf die Textilgeschichte der Obergrafschaft Bentheim.

Huppeldepup: NGV afd. Groningen, Jaargang 10, nr. 3

A. Veldhuis Levensbeschrijving Henricus (Hinrich) Eppen/Eppius (ca. 1574-1636).

M. de Jong Kwartierstaat Jakob Jans Wiersema (Groningen)

H. Wisscher Lidmatenlijst Lutherse Kerk Sappemeer 1740

P.J.C. Elema Theoheeren resp. Heeren (afkomstig uit Emden)

W.G. Doornbos Naamlijst gildebreeders van de schippersgilde te Groningen, 1726.

H. Hartog /A. Veldhuis Het jeneverkind (Christiaan Hoppe)

Twente Genealogisch: NGV afd. Twente kwartaalblad, Jaargang 19, nr. 3, augustus 2003.

- Stamreeks van H.F.J. Bramer

E.C. Geerdink- van der Worp

Het tichelwerk, de Elshoff, de Horst of Albertshuis en de Puttenkamp (2).

F.J. Scholten Herrie om de hamvraag in Oldenzaal.

H. Boom Aaltjen Holtkamp; vroedvrouw in het Enschede van de 18e eeuw.

H. Boom Oude foto's van de familie Boom (Almelo)

T. Wiegman Over de familie Wichman/Wichmannink/Wijchman/Wiegink.

F. Agterbosch Genealogische computerwerkgroep Twente.

Haselhof Bulletin 1/03 14e jaargang, juni 2003.

W.Th. Hazelhof en H.Th.J. Hazelhof

Ons familiewapen en de schutterij.

J.W. Haselhof Lich De 'Wicadoma'. Herinneringen aan mijn oma (Marianne

Kasteleijn Cornélie Haselhoff Lich, 1889-1969)

Stad en Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen Jaargang 12, nummer 3.

M. Baron Het Genootschap van Moederlijke Weldadigheid.

E. Knol De ADCO-Aardewerfabriek te Groningen.

J. van Zuthem Over 'ligtvaardige huwelijksbeloften' en andere zondigheden.

I. Wijbenga Kunstalbum Paardenrassen van Otto Eerelman.

BOEKEN/BRONNENPUBLICATIES

H.J. Versfelt De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794. Groningen, 2003.

Diverse auteurs Die Arenberger im Emsland. Sögel, 2003.